Loknete Dr. BalasahebVikhePatil(Padmbhushan Awardee) Pravara Rural Education Society's

PRAVARA RURAL COLLEGE OF EDUCATION, Loni.

A/P.Loni,Tal.Rahata ,Dist.Ahemednagar.

I.D.No. PU/AN/Edn.036/(1990) N.C.T.E. Code No. 113106

Email- pravarabed@gmail.com Web- http:/pravaraedu.in/B.ed.

Staff Paper Publication

Year	2022-23	2021-22	2020-21	2019-20	2018-19	Total
	13	01	----	12	19	45

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

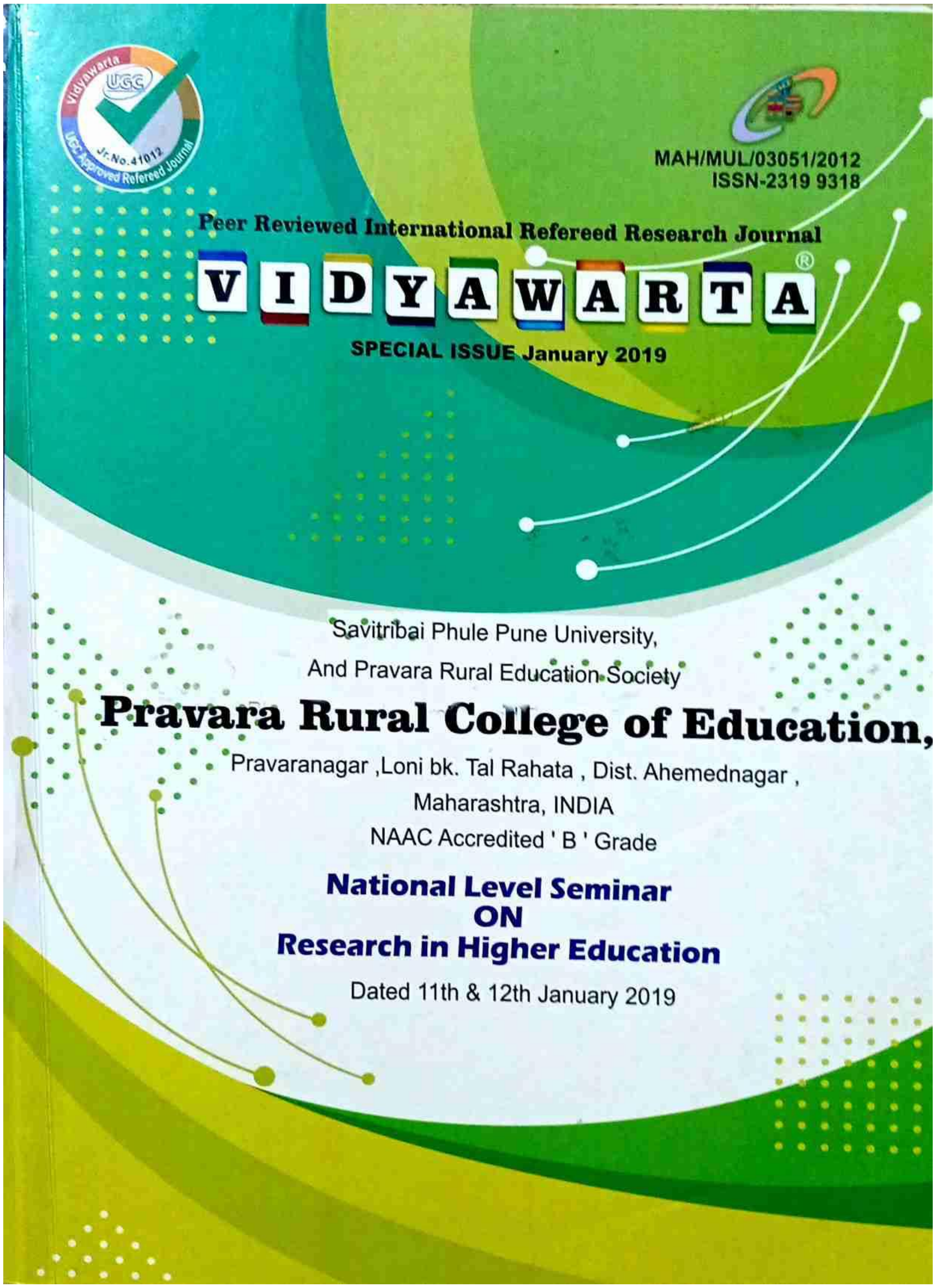

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

VIDYAWARTA®

SPECIAL ISSUE January 2019

Savitribai Phule Pune University,
And Pravara Rural Education Society

Pravara Rural College of Education,

Pravaranagar ,Loni bk. Tal Rahata , Dist. Ahemednagar ,
Maharashtra, INDIA
NAAC Accredited ' B ' Grade

National Level Seminar
ON
Research in Higher Education

Dated 11th & 12th January 2019

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) ★PRAVARANAGAR★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Vidyawarta™

International Multilingual Research Journal

Savitribai Phule Pune University,

And

Pravara Rural Education Society

Pravara Rural College of Education,

Pravaranagar, Loni bk. Tal Rahata, Dist. Ahemednagar,
Maharashtra, INDIA
NAAC Accredited 'B' Grade

National Level Seminar

ON

Research in Higher Education

Dated 11th & 12th January 2019

Editorial Board

Mr.Sachin M. Bhosale
Executive Editor

Dr.Vidya P. Waje
Chief Editor

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318
UGC Approved Sr.No.41012
Vidyawarta®
January 2019 Special Issue

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal | http://www.vidyawarta.blogspot.com

|| Index ||

1) शिक्षणातील गुणात्मक संशोधन
प्राचार्या. श्रीमती वाजे व्ही.पी. || 07

2) Research In Higher Education: Plagiarism
Wanjari Anju J. || 10

3) Exploring The importance Of legal Research In Higher Education
Anju A Singh || 13

4) Role of Information and Technology in Legal Research
Pratibha Ramesh Girbane || 16

5) महाविद्यालय स्तरावरील वर्गवातावरण निर्मिती - एक अभ्यास
डॉ.चंद्रकांत आर.बाविस्कर जयंत शंकर बोरगांवकर || 20

6) उच्च शिक्षणात परीक्षा चिंता कपातीकरण समुपदेशन प्रतिमान विकसन ही काळाची गरज
प्रा . विकास बापू हंबीर || 23

7) Use of multimedia package in developing practical skills among Physics students
Dr. Vaijayanta N. Patil, Mr. Kailas S. Shinde || 25

8) Higher Education : Importance, Quality, Research and Political Science
Prof.Nirmal Ekanath Sitaram || 28

9) Importance and steps of Chapter 1 in Higher Education Research Thesis
Dr. Tambe Rohit Annasaheb || 32

10) Use Of Ict To Facilitate Quality Research In Higher Education
Dr. Uttam Damu Anap || 35

11) महाविद्यालयीन विद्यार्थीनींच्या आरोग्याधिष्ठित शारीरिक सुदृढतेच्या घटकांच्या मानकाचा ...
प्रा. हारदे संदिप मच्छिंद्र, प्रा. कडू प्रकाश अशोक || 38

12) Internet & Audio visual aids brought revolution in Higher Education with ...
Dr. Varpe Sandip Dadabhau || 40

13) Current Trends Of Higher Education In New Era
Mr. Ashok S. Kamble || 43

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

14) Issues And Challenges Before Higher Education In India
Mr. Kuldeep A. Waghmare, Smt. Kalyani V. Wanjare || 45

15) Higher Education in India – Issues, Challenges and Suggestions.
Smt. Bhosale L.D. || 48

16) Emerging Trends of Higher Education in Developing Countries
Prof. Autade Nayana Machindra || 53

17) गुणात्मक संशोधन
प्रा. श्री. नान्नर एस. आर. || 54

18) संशोधन - उच्च शिक्षणातील आव्हाने
प्रा. श्रीम. खरात एन. बी. || 56

19) Role Of ICT At Higher Education
Bothe Mandakini || 59

20) Normative Study Of Health Related Physical Fitness Components For School ...
Dr. Kiran Prabhakar Aher, Prof. Vijay Nanasaheb Ambre || 61

21) सामाजिकशास्त्र विषयाच्या पाठयक्रमातून माध्यमिक स्तरावरील विदयार्थ्यांच्या भावनिक विकासाची गरज
श्री.केदार वाल्मिक पुंजु, डॉ.सुहासकुमार पाटील || 64

22) उच्च शिक्षणातील संशोधन
श्री.भोसले सचिन मच्छिंद्र || 66

23) उच्च शिक्षणातील मार्गदर्शन व समुपदेशनात संशोधन
प्रा. चव्हाण जी. एस. जि. अहमदनगर. || 68

www.विद्यावार्ता.कॉम
YouTube Channel
विद्यावार्ता® YouTube Channel Educational
SHARE
LIKE
COMMENT
SUBSCRIBE

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal _ http://www.vidyawarta.blogspot.com

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) * PRAVARANAGAR *
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

01

शिक्षणातील गुणात्मक संशोधन

श्रीमती वाजे व्ही.पी.
प्राचार्या,
प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,प्रवरानगर

****

The Whole is greater than its parts समाष्टिवादी दृष्टीकोन आहे कोणत्याही गोष्टीचा प्रत्यय आपण पूर्णाशाने घेतो त्याचे भाग पाडून प्रत्यय घेत नाही हाच नियम संशोधन प्रक्रियेला लावता येतो. संशोधनात प्रश्नावली मुलाखत यावरुन संख्याशास्त्रीय विश्लेषण केले जाते व निष्कर्ष मांडला जातो हा संख्यात्मक संशोधनाचा भाग झाला परंतु हया माहितीचा सखोल अभ्यास करुन त्याच्या अर्थपूर्णतेकडे जाणे हा गुणात्मक संशोधनाचा दृष्टीकोन आहे.

संशोधनाचे उपागम

१) संख्यात्मक संशोधन

२) गुणात्मक संशोधन

संशोधन प्रकारांपेक्षा अगदी वेगळा संशोधन प्रकार म्हणून गुणात्मक संशोधन प्रकाराकडे पाहिले जाते ही एक संशोधन पद्धती आहे गुणात्मक संशोधनात ज्या पद्धतीला एरिकसनने अर्थनिर्वचनात्मक संशोधन (Interpretive Research) असे नेमके व अर्थपूर्ण नाव दिले आहे.येथे सांखीकी पद्धतीचा त्याग केला जातो. येथे गुणधर्माकडे, माहितीच्या सखोलतेकडे, अर्थपूर्णतेकडे अधिक भर दिला जातो येथे परिकल्पना मांडणे ही प्रक्रियानसते. विविध चलाचा एकमेकाशी, परस्परांशी कोणता संबंध आहे हे शोधण्यासाठी माहिती मिळविण्याचा एक उततम प्रक्रिया पार पाडली जाते व संशोधन विषयीचा सर्वांगीण विचार केला जातो गुणात्मक संशोधनात संख्यात्मक माहिती न वापरता अर्थनिर्वचन केले जाते हे सूत्र अत्यंत महत्वाचे आहे.

Marshall and Rossman (१९९९) suggest that qualitative research offers opportunities for for conducting exploratory and descriptive research that that use the context and setting to search for a deeper understanding of the person (s) being studied

लिंकोल्न व म्युला यांनी Naturalistic Inquiry असे संबोधन गुणात्मक संशोधनाला दिले. गुणात्मक संशोधनाच्या मुळाशी मानवी वर्तनाच्या स्वरुपासंबंधीच्या दोन महत्वाच्या परिकल्पना आहेत.

१. प्रकृतीवादी - पर्यावरणात्मक परिकल्पना

२. गुणात्मक रुपविवेचनवादी परिकल्पना

याला प्रकृतीवादी अन्वेषण म्हणून ही ओळखले जाते गुणात्मक संशोधन हे जास्त करुन निसर्गवादाशी संबंधित फेनॉमेनॉलॉजिकल (Naturalistic menological) तत्वज्ञानावर आधारित असते. गुणात्मक संशोधनात संशोधनाचा दृष्टीकोन हा केंद्रस्थानी असतो. जेव्हा संशोधकाला स्वता:च्या संशोधन दृष्टीकोनातून एखाद्या बाबी संबंधी सविस्तर निरीक्षण करावयाचे असते तेव्हा गुणात्मक संशोधनाचा वापर केला जातो इतिहास, तत्वज्ञान यासारख्या विषयाच्या सिध्दांतावर आधारित संशोधन हे गुणात्मक संशोधन म्हणून संबोधले जाते.

Definition -

१. Qualitative research is a method of in many different academic disciplines, traditionally in the social sciences but also in market research and further contexts The qualitative method investigates the why and how of decision making, not just what, where and when, Hence smaller but focused samples are more often needed other than large samples

२. Erickson (१९८५) uses the term interpretive to refer to the whole family of approcches to participation Observational research

३. गुणात्मक संशोधन म्हणजे मानवी आंतरक्रियांच्या गुंतागुंतीचे चांगले आकलन करुन घेण्याची प्रक्रिया होय

४. ज्या संशोधनात संशोधनाच्या व्यक्तिनिष्टतेच्या संशोधनावर खोलवर परिणाम होतो व ज्यामध्ये संख्याशास्त्रीय तंत्राचा वापर फारसा केला जात नाही त्याला गुणात्मक संशोधन असे म्हणतात.

गुणात्मक संशोधनाची वैशिष्टये :-

१. नैसर्गिक कार्यक्षेत्र

२. उदगामी पद्धतीने काढले जाणारे निष्कर्ष

३. घटनेचे सविस्तर वर्णन

४. अर्थनिर्वचन

५. हेतुपुरस्पर नमुना निवड

६. लवचिक आराखडा

७. समष्टी चौकशी

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

specific Subjects such as Old English and ancient world literature to Shakespeare and modern poetry, it shows how teachers use online resources in the form of Web sites, Research students also find out knowledge of the various subjects from webs , nowadays in Doctoral or in M Phil thesis includes list of web, links, search engines and software such things suggests how internet and audio visual technologies brought revolution in higher education.

Reference

1. www.teachthought.com
2. www.englishteacherswebsites.com
3. https://matadornetwork.com
4. www.mla.org/
5. Bax, S. (2003). CALL – past, present and future. System, 31, p.25.
6. Williams, D.L., Boone, R. & Kingsley, K.V. (2004).Teacher beliefs about education software.
7. Journal of Research on Technology in Education, 36(3), 213-230
8. http://www.wordsworthelt.com/blog/
9. role-responsibilities-of-a-teacher-in-an-english-language-lab/

❑❑❑

13

CURRENT TRENDS OF HIGHER EDUCATION IN NEW ERA

Mr. Ashok S. Kamble
Research Scholar,
Dr. Babasaheb Ambedkar
Marathwada University,
Aurangabad

****

Abstract

Quality in Higher Education has turned into an essential motivation of the nations around the world. In the setting set apart by extension of advanced education and globalization of monetary exercises, instruction has turned into a national worry in creating nations with a universal measurement. To adapt to this evolving setting, creating nations have been pressurized to guarantee and guarantee nature of advanced education at a broadly practically identical and globally adequate standard. It is commonly recognized that globalization has made huge effects on advanced education in this first decade of twenty-first century. Remotely, there have been remarkable changes both at worldwide and national setting. The advantages of globalization collect to the nations with profoundly gifted human capital and it is revile for the creating nations.

An all around created and even handed arrangement of advanced education that advances quality learning as an outcome of both instructing and research is vital for achievement in the rising information economy. It is broadly recognized that instruction contributes essentially to monetary improvement. The created world saw a lot before the way that people with advanced education have an edge

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

degree worked inside a more extensive global network of scholastic foundations, researchers, and research. However, 21st century substances have amplified the significance of the worldwide setting. The ascent of English as the predominant dialect of logical correspondence is remarkable since Latin ruled the foundation in medieval Europe. Data and interchanges advancements have made an all inclusive methods for immediate contact and streamlined logical correspondence. In the meantime, these progressions have concentrated responsibility for, databases, and other key assets in the hands of the most grounded colleges and some global organizations, found only in the created world.

References:

1. http://www.universityworldnews.com
2. http://www.topuniversities.com
3. http://ed.sjtu.edu.cn

❑❑❑

14

ISSUES AND CHALLENGES BEFORE HIGHER EDUCATION IN INDIA

Smt. Kalyani V. Wanjare
Assistant Professor
PVP College, Patoda,
Dist. Beed.

Mr. Kuldeep A. Waghmare
Research Scholar,
Dr. B.A.M.U.,
Aurangabad

****

Abstract:

There have been difficulties to advanced education before, these most ongoing calls for change may incite a basic change in advanced education. This change may not happen as an immediate reaction to calls for more noteworthy straightforwardness and responsibility, however as a result of the chance to think about the motivation behind advanced education, the job of schools and colleges in the new thousand years, and rising logical research on how individuals learn. These unique written works have not been integrated in a way that would analyze the effect of basic change from the strategy level to the institutional dimension what's more, to the regular day to day existences of school and college executives, workforce and understudies. Presently the time has come to make a second influx of organization building and of greatness in the fields of instruction, research and ability building. We require higher instructed individuals who are gifted and who can drive our economy forward. At the point when India can give talented

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

15

Higher Education in India – Issues, Challenges and Suggestions

Smt. Bhosale L.D.
Assit.Teacher,
Pravara Gramin Adhyapak Vidyalaya,
Pravaranagar
At. Loni, Tal-Rahata, Dist. Ahmednagar

****

Abstract:

Although there have been challenges to higher education in the past, these most recent calls for reform may provoke a fundamental change in higher education. This change may not occur as a direct response to calls for greater transparency and accountability, but rather because of the opportunity to reflect on the purpose of higher education, the role of colleges and universities in the new millennium, and emerging scientific research on how people learn. These disparate literatures have not been tied together in a way that would examine the impact of fundamental change from the policy level to the institutional level and to the everyday lives of college and university administrators, faculty and students. Now the time has come to create a second wave of institution building and of excellence in the fields of education, research and capability building. We need higher educated people who are skilled and who can drive our economy forward. When India can provide skilled people to the outside world then we can transfer our country from a developing nation to a developed nation very easily and quickly.

Introduction:

India's higher education system is the world's third largest in terms of students, next to China and the United States. Unlike China, however, India has the advantage of English being the primary language of higher education and research. India educates approximately 11 per cent of its youth in higher education as compared to 20 per cent in China. The main governing body at the tertiary level is the University Grants Commission (India), which enforces its standards, advises the government, and helps coordinate between the centre and the state. Universities and its constituent colleges are the main institutes of higher education in India. At present in 2011, there are 227 government-recognized Universities in India. Out of them 20 are central universities, 109 are deemed universities and 11 are Open Universities and rest are state universities. Most of these universities in India have affiliating colleges where undergraduate courses are being taught. However Jawaharlal University is a remarkable exception to this rule. According to the Department of higher Education government of India, 16,885 colleges, including 1800 exclusive women's colleges functioning under these universities and institutions and there are 4.57 lakh teachers and 99.54 lakh students in various higher education institutes in India. Apart from these higher education institutes there are several private institutes in India that offer various professional courses in India. Distance learning is also a feature of the Indian higher education system.

Critical issues in Indian higher education:

As India strives to compete in a globalised economy in areas that require highly trained professionals, the quality of higher education becomes increasingly important. So far, India's large, educated population base and its reservoir of at least moderately well-trained university graduates have aided the country in moving ahead, but the competition is fierce; from China in particular. Other countries are also upgrading higher education with the aim of building world class universities. Even the small top tier of higher education faces serious

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) * PRAVARANAGAR *
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

16

Emerging Trends of Higher Education in Developing Countries

Prof. Autade Nayana Machindra
Pravara Rural College of Education (M.Ed.), Pravaranagar.

****

Abstract:

Quality in higher education has become a primary agenda of the countries worldwide. It is generally acknowledged that globalization has created tremendous impacts on higher education in this first decade of twenty first century. The benefits of globalization accures to the countries with highly skilled human capital. This paper delves the recent trends of higher education in developing countries. Besides; the paper examines the response of higher education to globalization in developing countries and discusses the major challenges that the globalization brought the higher education.

Keywords: Higher Education, Developing Countries, Globalization, Human Capital.

The development of the country rests on the shoulders of teachers because they shape the youth in the classrooms of scholars and colleges.Thus, the quality of teachers is directly dependent on the quality of teacher education. Quality in education tests in teacher education programmes as teachers are the most critical agents of change, responsible for growth, development &progress of societies and communities.

Globalization has to create patterns of employment, fulfill expectations and demands for skill, bring awareness about threats, establish peace, establish world unity, raise the standards of living, promote the emergence of a new world wide citilization,ruin the narrow walls between nations, establish fraternity, equality, bring awareness about the modern communication system, globalization impacts education. Education facilitates globalization. So these two terms are inter related and interdependent with each other.

The impact of Globalization:

Universities have always been affected by international trends and to a certain degree operated within a broader international community of academic institutions, scholars, and research.Yet, 21 st century realities have magnified the importance of global context. The rise of English as the dominant language of scientific communication is unprecedented since Latin dominated the academy in medieval Europe. Inequality among national higher education systems as well as within countries has increased in the past several decades. The academic world has always been characterized by centers and peripheries.

Challenges Ahead of a Higher Education in Globalization:

1. **Professionalism:** The education standard will improve if all the teachers have global perspective, well prepared and provided with ongoing professional development and appropriate support.

2. **Competency& Technology based Curriculum:** Competency based curriculum guides focus on a comprehensive view of each course of study, which is delineated in to its essential components. Competency based lessons, which engage the students in activities designed to apply learning with an increased emphasis on higher order thinking skills.

3. **Research in Higher Education:** Enhanced scope of higher education requires researches and studies to visualize scope of teacher education in the context of globalization. Researches must respond to the areas of policy isues,curriculum issues, evaluation system, classroom practices, training strategies, value inculcation, school community relationship, technology mediated education, quality in education, interactive education etc.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

५. पूर्वकल्पना व पूर्वरचना प्रतिकृती या आकृतिबंधाशिवाय वास्तवता आकलनाचा दृष्टीकोन आहे.
६. दैनंदिन मानवी सामाजिक क्रियेचा अर्थ प्राप्त करण्याचा प्रयत्न केला जातो.

गुणात्मक संशोधनाची लक्षणे :-

१. वास्तव जगाच्या स्थितीचा अभ्यास करुन बदल करणे.
२. तथ्याचे विशेष आणि सविस्तर अध्ययनाचे मूल्यमापन करणे.
३. संमिश्र व्यवस्था म्हणून एका भागाचा अभ्यास न करता समष्टी घटनेला आकलन करण्याचा प्रयत्न.
४. गुणात्मक तथ्यांचे सविस्तर व स्थूल वर्णन.
५. व्यक्तीगत संपर्क आणि अंतर्दृष्टीने लोकांच्या संपर्कात राहून माहिती मिळविणे.
६. दूसऱ्याच्या अंतर्मनात जाऊन आकलन करण्याची तटस्थता.
७. लवचिक आराखडा - सखोल आकलन म्हणूनं खुले मूल्यमापन केले जाते.

संदर्भ साहित्य सूची

१. खैरनार डॉ. दिलीप : प्रगत सामाजिक संशोधन पध्दती व सांख्यिकी; डायमंड पब्लीकेशन, पुणे - ३०.
२. भितांडे डॉ. वि. रा. : शैक्षणिक संशोधन पध्दती, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे - ३० .
३. आफळे रा. रा. ; भा. वे. बापट : शिक्षणाचे मानसशास्त्रीय अधिष्टान ; श्रीविद्या प्रकाशन, शनिवार पेट, पुणे.
४. बापट, डॉ. भा. गो. : शैक्षणिक संशोधन ; नूतन प्रकाशन, सदाशिव पेट, पुणे - ३०.

❑❑❑

18

संशोधन - उच्च शिक्षणातील आव्हाने

प्रा. श्रीम. खरात एन. बी.
प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र (एम.एड.)महाविद्यालय,
प्रवरानगर, लोणी खु. ता. राहाता, जि. अ.नगर.

****

सारांश :

संशोधन ही वास्तवतेचे यथार्थ स्वरुप जाणून घेण्याच्या हेतूने आवश्यक असलेल्या आधारसामग्रीचे संकलन आणि तिचे विश्लेषण करण्याची व अन्वयार्थ लावण्याची सुनियोजित प्रक्रिया आहे. संशोधनाची कार्यवाही आणि निवेदन अशा प्रकारे केलेले असते की, त्यात उल्लेखलेल्या सर्व बाबीचे परिक्षण करता येणे शक्य असते. जागतिकीकरणाच्या या काळात उच्च शिक्षणात नव-नवीन विचार प्रवाह रुजू पाहतात. त्याचबरोबर नविन काळानुसार नवनवीन आव्हाने शिक्षणाला पार पाडावी लागतात. त्यासाठी उच्च शिक्षणात संशोधन होणे अनिवार्य बाब टरली आहे.

मुख्य शब्द : पंचभुज, आंतरविद्याशाखा, ज्ञानाधिष्टित, बौध्दिक संपदा.

शिक्षण प्रक्रियेला अधिक गतिमान करण्याचे, अधिक गुणवत्तापूर्ण करण्याचे काम संशोधनाद्वारे होते. संशोधन संदर्भाद्वारे शिक्षणविषयक धोरणाला भक्कम शास्त्रीय अधिष्टान पुरविले जाते. उदा. 'शिक्षक हा जन्मजात असतो ' या पूर्वीच्या शक्यतेचे रुपांतर' शिक्षक घडावा लागतो' डॉ. रेनाफाय या वास्तवतेत करण्याचे श्रेय संशोधनाला द्यावे लागते. सद्याच्या गतिमान शिक्षण प्रक्रियेत संशोधन संदर्भाचा प्राधान्याने विचार केला जात आहे. कमीत कमी भौतिक सोयी सुविधांमध्ये , कमीत कमी वेळेत देशाला लागणा-या गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाचा दर्जा वाढवणे संशोधनामुळे शक्य होत आहे. शिक्षण क्षेत्रात व वर्तनविषयक क्षेत्र जसे समाजशास्त्र, मानसशास्त्र, व्यवस्थापन इ. झालेली संशोधने व त्यातून प्राप्त निष्कर्ष यामधून शिक्षणाच्या सर्व स्तरातील कार्यक्रमाला अधिक शास्त्रीय, अधिक व्यावसायिक व पर्यायाने अधिक गुणवत्तापूर्ण बनवण्यात यश येत आहे. शिक्षणाची गुणवत्ता ही शिक्षकाने प्राप्त केलेल्या शिक्षक - शिक्षणावर बऱ्याच मोठ्या प्रमाणात अवलंबून असते. जसे हर्बाटची पंचपदी, सूक्ष्मअध्यापन, अध्यापनाची प्रतिमाने, आशययुक्त अध्यापन,

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) ★ PRAVARANAGAR ★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

शिक्षण गरजेचे आहे. उच्च शिक्षणातील प्रवेशित १/३ विद्यार्थी या पध्दतीने शिक्षण घेत आहेत. त्यादृष्टीने

१. माहिती तंत्रज्ञानावर आधारित यंत्रणा कार्यरत करणे.
२. संपर्क आणि विनीमय क्षेत्रांत सुधारणा करणे.
३. संकेतस्थळांच्या मदतीने मुक्त शिक्षण परीक्षण सेवा उपलब्ध करुन देणे.
४. क्रेडिट बँक स्थापने व राष्ट्रीय परीक्षण सेवा उपलब्ध करुन देणे.
५. अंतर्गत मुक्त शिक्षण प्रणाली आणि वैश्विक स्तरावरील मुक्त शिक्षण प्रणाली यांच्यात योग्य समन्वय प्रस्थापित करणे.
६. उपलब्ध असणारी साधनसामुग्री, ग्रंथालये, संशोधने, शैक्षणिक पुस्तके व मासिके ही मुक्त शिक्षणासाठी उपलब्ध करुन देणे.

१३. बौध्दीक संपदा अधिकार :

वैश्विक ज्ञान अर्थव्यवस्थेशी जर स्पर्धा करावयाची असेल तर ज्ञानाचे संरक्षण, सृजन करुन ठेवणे राष्ट्रहिताचे ठरते. भारताला विश्वस्तरावरती ज्ञान क्षेत्रात प्रमुख देश बनवायचे असेल तर आपले ज्ञान हे संपादित करुन ठेवणे गरजेचे आहे.

बौध्दिक संपदा अधिकारास अधिक सुविधाजन्य बनविण्यासाठी राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाने पेटंट कार्यालयाचे अत्याधुनिकीकरण करणे गरजेचे आहे. जागतिक स्तरावरील Intellectual Property Right (IPR) नुसार भारतात ही असे कार्यालय चालू करुन नवीन उद्योगांना चालना देण्यासाठी या पेटंटचे ज्ञान व रक्षण सर्व स्तरातील शिक्षणामधून पोहचवावे याकरिता स्वतंत्र न्यायालय व प्राधिकरण नेमण्यात यावे. राष्ट्रीय ज्ञान आयोगानुसार उच्च शिक्षणक्षेत्राबद्दल जी काही आव्हाने आहेत, त्यात शिक्षणाबरोबरच कृषी, जीवनस्तर उंचावणे, शासन प्रणाली, उद्योगशीलता, नवोपक्रम, राष्ट्रीय ज्ञान व सामाजिक प्रतिष्ठा इ. बाबत ही विचार मांडलेले आहेत.

संदर्भ ग्रंथ सूची

१. शिक्षक शिक्षण - अंतरंग आणि आव्हाने - डॉ. माधव पुणेकर
२. शिक्षणातील मर्मदृष्टी - ऑक्टोंबर - २०११
३. शिक्षक - शिक्षण - डॉ. पारसनीस न. रा.
४. Technology in Higher Education - Mujibul Hasan Siddiqui.
५. Global Trends in Teacher Education - Dr. N. Ramnath Kishan.

□□□

19

ROLE OF ICT AT HIGHER EDUCATION

Bothe Mandakini

****

Abstract:

In this globalized world the free flow of knowledge and ideas are needed and it is achieved through the education only. A good education system is fundamental to nation. For a growing nation like India. It is important to reflect on our present education system and corporate sustainable changes to it. It is essential that the education should be based on application and intelligence. Young people are the innovators, creators, builders, and they are having enormous energy and opportunity to transform the future but they can transform the future only if they have skills, health, decision making and real choices in life. This paper address Role of ICT in Higher Education, globalized world.

Keywords: ICT, Higher Education, globalized world, enormous energy.

Introduction:

Today life is very fast and modern so it is useful for ideas and concepts. We must use education skills in our teaching and learning is more effective when it is active. How might education change if classrooms became places of active learning. Today student is already using e books, web content, and social media to explore and dissever in their daily lives but what happen when these students go to the classroom specially for high emolument courses. They sometimes experience the curiosity stifling thud of having to listen to and take notes on a lecture, with its mostly one-way communication formal and with limited opportunities for question and answer during the class session and no ability to review the lecture content later

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

संदर्भ :-

- पवार, ना.ग., (१९९१). भारतीय शिक्षणातील विचारप्रवाह, पुणे : नुतन प्रकाशन.
- मोरे,लता सुभाष ,(२०१०).शालेय शिक्षणातून जीवनकौशल्याचा विकास -भारतीय शिक्षण, पृष्ठ क्र.५५
- घुमटकर, चंद्रकांत, (१९९७). भारतीय शिक्षणाच्या समस्या, औरंगाबाद, राजमुद्रा प्रा.लि.
- जाधव, केशर रामचंद्र, (२०१४).शैक्षणिक व्यवस्थापन .
- शिक्षण संक्रमण, (२०१०). राज्य अभ्यासक्रम आराखडा २०१० मसुदा विशेषांक - पुणे महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ.

❑❑❑

22

उच्च शिक्षणातील संशोधन

श्री. भोसले सचिन मच्छिंद्र,
संशोधक,
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा
विदयापीठ, नांदेड

****

सारांश - उच्च शिक्षणात दिसून येणा-या गुणात्मक कमतरतेला अनेक घटक जबाबदार असुन त्यात संस्थात्मक पातळीवरील दुर्लक्ष, सामाजिक मर्यादा, सत्तासंबंध अशा अनेक गोष्टी कारणीभूत आहेत. यात विदयापीठांमध्ये असलेला फरक, प्राध्यापकांमधील विषमता व मानसिकता, शिक्षणपदधती या गोष्टींचा अंतर्भाव होतो.

शोध संज्ञा - उच्च शिक्षण, संशोधन.

प्रस्तावना

सध्या भारतातील उच्च शिक्षणात होणारे संशोधन हे गुणात्मक वाढ होण्याऐवजी संख्यात्मक वाढ होताना दिसत आहे. याला केवळ प्राध्यापक जबाबदार नसून यु. जी. सी. पासून सरकारी हस्तक्षेपापर्यंत अनेक गोष्टी अबाबदार आहेत. यामुळे उच्च शिक्षणाची गुणवत्ता, उपयोगिता व उपयोजनशीलता यावर प्रश्नचिन्ह निर्माण झाले आहे. उच्च शिक्षणातील गुणवत्तेचा विषय हा तेव्हाच निघतो जेव्हा जगातील विदयापिठांची व भारतातील विदयापिठांची तुलना होते. इतर वेळेस मात्र त्याकडे कोणी लक्ष देत नाही. बौदध काळात अस्तित्वात असलेल्या नालंदा, तक्षशिला या जगप्रसिदध विदयापिठांच्या शिक्षणाच्या दर्जाचा परिणाम असा होता की, त्यावेळेस भारताचा जी. डी. पी. ३२ टक्केपर्यंत होता. आता मात्र अजुनही दोन अंकी जी. डी. पी. साठी आपण धडपडत आहोत. या सर्वांसाठी केवळ एक घटक जबाबदार नसुन अनेक घटक जबाबदार आहेत. यातील प्रमुख दोन घटक खालीलप्रमाणे आहेत.

१. संस्थामक विषमता :-

भारतामध्ये आर्थिक, सामाजिक विषमतेसारखीच संशोधनात सुध्दा संस्थात्मक विषमता दिसुन येते. येथे संशोधनासाठी आय. आय. टी., आय. आय. एम. सारख्या संस्थामधून चांगल्या संशोधनासाठी प्रोत्साहन दिले जाते. आणि दुसरीकडे इतर विदयापिठांमधून केवळ इतर देशांशी तुलना

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

4. Use of integrated Technology: According to Gradlen a growing challenge in education is, establishing and implementing strategies to develop the skills ad knowledge necessary for the the teacher to essentially use technology as instructional tool.

5. Mobility of the Teachers across the Globe: There is an increased demand for Indian teachers in many countries. The teachers need to be trained to be competent in the global market.

6. Adapiability: Teachers need to be adapted to the socioeconomic and cultural diversities of the students in order to compete in the international sphere.

Global challenges that influence all areas of human life in the world are conditions that are naturally going on as the consequence of the rapid development of science &technology.

Conclusion:

Higher education has become larger and more central to society and indivisuals;hence there must be a need develop professional management and leadership in developing countries. Training, think tanks and policy forums are emerging, and institutions and systems are collecting data about themselves for use in policy making & improvement.

The higher education enterprise should provide strong, vibrant postsecondary institutions to support the knowledge economy as well as to provide the knowledge necessary for the social mobility and economic progress essential to societies across the globe.

References:

- Rena, Ravinder (2008) Financing Education and Development in Eritrea-some Implications, Manpower Journal, 43(1):73-97.
- Murdoch, K., "Classroom Connections, Strategies for Integrated Learning", Curtain Publishing, 1998
- Abbey, N., Pedagogy: The Key Issue in Education, Discussion Paper Parts 1 & 2, 2003
- Technology in Higher Education – Mujibul Hasan Siddiaui.

❑❑❑

17

गुणात्मक संशोधन

प्रा. श्री. नान्नर एस. आर.

प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,

प्रवरानगर, लोणी खु. ता. राहाता, जि. अ.नगर.

****

प्रस्तावना :

शैक्षणिक संशोधन हे प्रायोगिक व संख्यात्मक असणे अगदी नैसर्गिक आहे आणि मोठ्या प्रमाणात शैक्षणिक संशोधनाचे स्वरुप आजही संख्यात्मक दृष्टीकोनावर आधारित असलेले दिसून येते. तथापि इतिहास, तत्त्वज्ञान यासारख्या विषयांच्या सिध्दांतावर आधारीत शैक्षणिक संशोधनाचा दुसराही दृष्टीकोन आहे. ज्याला गुणात्मक संशोधन म्हणून ओळखले जाते. संख्यात्मक संशोधनाला निरीक्षणाचा प्रमुख आधार असतो. वास्तवता हा या संशोधनाचा मूलभूत स्त्रोत असतो. संशोधकाचे वस्तुनिष्ठ निरीक्षण हा त्याचा महत्वपूर्ण पाया असतो. व्यक्तिनिष्ठता, व्यक्तिगत मूल्ये, संशोधकाची मनोभूमिका, तत्त्वप्रणाली यांचा कसलाही समावेश या संशोधनात नसतो, पण प्रश्न हा निर्माण होतो की मग समिष्टिवादी दृष्टीकोनाचे काय ? गुलाबाच्या फूलाचे सुटे भाग समोर ठेवले तर आपण त्याला गुलाबपुष्प म्हणत नाही. तोच नियम संशोधनाला लावला तर प्रश्नावली, मुलाखती, निरीक्षणाने मिळणारी संख्या मांडून संशोधन पूर्ण होत नाही. संख्यात्मक माहिती मिळवून त्यावर प्रक्रिया करुन सामान्यीकरण करावे लागते, अर्थनिर्वचन करावे लागते यालाच गुणात्मक संशोधन म्हणतात. गुणात्मक संशोधनात ज्या पध्दतीला एरिकसनने अर्थ निर्वचनात्मक संशोधन (Interpretive Research) असे नेमके व अर्थपूर्ण नाव दिले आहे, नेमकी वेगळी प्रक्रिया होते, येथे सांख्यिकी पध्दतीचा त्याग केला जातो. येथे गुणधर्माकडे, माहितीच्या सखोलतेकडे, अर्थपूर्णतेकडे अधिक भर दिला जातो. येथे परिकल्पना मांडणे ही प्रक्रिया नसते. विविध चलांचा एकमेकांशी परस्परांशी कोणता संबंध आहे हे शोधण्यासाठी माहिती मिळविण्याची एक उत्तम प्रक्रिया पार पाडली जाते व संशोधनाविषयीचा सर्वांगीण विचार केला जातो.

संख्यात्मक प्रक्रिया न करता उपलब्ध माहितीच्या आधारे संशोधक गुणात्मक भूमिकेतून आकलन, प्रभावी अंदाज या माध्यमातून

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

ISSN 2319 - 4766 IMPACT FACTOR SJIF 2018- 6.371

सावित्रीबाई फुले पुणे विदयापीठ ,पुणे

गुणवत्ता सुधार योजनेअंतर्गत

दोन दिवसीय राजस्तरीय परिसंवाद

" माध्यमिक स्तरावर तंत्रस्नेही शिक्षणाची अंमलबजावणी "

दि . 17 व 18 जानेवारी 2019

प्रवरा ग्रामीण शिक्षण संस्थेचे, प्रवरानगर

प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविदयालय (एम . एड .) , प्रवरानगर

मु . पो . लोणी, ता . राहाता , जि . अहमदनगर

Special Issue of An International Peer Reviewed, Referred

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

IMPACT FACTOR SJIF 2018-6.371, ISSN 2319-4766

समन्वयक

प्रा . सौ . खरात . एन . बी

प्राचार्य व संयोजक

डॉ . वाजे . व्ही . पी

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

सावित्रीबाई फुले पुणे विदयापीठ ,पुणे

गुणवत्ता सुधार योजनेअंतर्गत

दोन दिवसीय राज्यस्तरीय परिसंवाद

''माध्यमिक स्तरावर तंत्रस्नेही शिक्षणाची अंमलबजावणी''

दि. १७ व १८जानेवारी २०१९

प्रवरा ग्रामीण शिक्षण संस्थेचे

प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविदयालय (एम.एड.) , प्रवरानगर

मु.पो.लोणी, ता.राहाता , जि. अहमदनगर

Special Issue of an International Peer Reviewed, Referred

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

IMPACT FACTOR SJIF 2018-6.371

समन्वयक

प्रा.सौ.खरात. एन.वी

प्राचार्य व संयोजक

डॉ. वाजे.व्ही.पी

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) ★ PRAVARANAGAR ★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

INDEX

Sr. No.	Title & Author (S) Name	Page No
1	**IMPACT OF TECHNOLOGY ON SOCIAL LIFE** *Dr. Anuradha Gore*	1-3
2	**शैक्षणिक हेतूसाठी मल्टीमीडिया अनुप्रयोगाचे उपयोग** *श्रीमती डुबल निर्मला दत्तात्रय*	4-9
3	**CHALLENGES AND FUTURE PROSPECTS OF TEACHER EDUCATION** *Dr. Jadal M. M.*	10-13
4	**'शालेय स्तरावरील शिक्षकांचा अध्ययन अध्यापनातील भ्रमणध्वनीचा वापर : एक अभ्यास'** ***प्रा. भोये चंद्रकांत एम.***	14-16
5	**विद्यार्थ्यांचे अध्ययन आणि समाज माध्यमे** *श्री. करवर अनिल किसन*	17-22
6	**THE PROBLEMS CHILDREN WITH THALASSAEMIA** *Dr. Anjali Kewel*	23-24
7	**REVIEW OF RELATED LITERATURE IN USE OF "EDUCATIONAL APPS" IN TEACHING –LEARNING PROCESS** *Mrs. Shubhada Prakash Lanke*	25-28
8	**आधुनिक शिक्षण प्रक्रियेतील समाजमाध्यमांची उपयुक्तता** *सौ. सविता अमित जाधव*	29-31
9	**अध्ययन अध्यापनात तंत्रज्ञानाचा उपयोग** ***प्रा . जगन विठ्ठल गवांदे***	32-35
10	**CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR HIGHER EDUCATION IN INDIA** *Prof. Thorat A. M. & Prof. Kharde M. S.*	36-39
11	**SOCIAL MEDIA ITS IMPACT WITH POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS** *Prof. Autade Nayana Machindra*	40-41

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) ★ PRAVARANAGAR ★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

12	**USE OF ICT IN EFFECTIVE TEACHING–LEARNING PROCESS** *Prof. Adik M. S & Prof .Thorat A. M*	42-46
13	**अध्ययन - अध्यापनात तंत्रस्नेही शिक्षकाची भूमिका** *प्रा. चव्हाण गोकुळ सुकदेव*	47-50
14	**USES OF EDUCATIONAL APPS IN TEACHING AND LEARNING PROCESS** *Mr. Kuldeep A. Waghmare & Mr. Ashok S. Kamble*	51-53
15	**USE OF MULTIMEDIA IN TEACHING AND LEARNING** *Mr. Nannar Sanjay Rakhmaji*	54-55
16	**तंत्रस्नेही शिक्षक :- संकल्पना , अर्थ व स्वरुप** *प्रा.सौ.भोसले लिला दगडु*	56-58
17	**E- RESOURCES IN EDUCATION – NEED FOR THE HOUR** *Prof. Bothe M. B.*	59-60
18	*तंत्रज्ञानाचा सामाजिक जीवनावर होणारा परिणाम* *प्रा. श्रीम. खरात निशा बाळासाहेब*	61-62
19	**माध्यमिक शिक्षणात तंत्रस्नेही शिक्षणाची अमंलबजावणी** *पवार अनिल मारुती*	63-64
20	**CHALLENGES AND ISSUES: HIGHER EDUCATION IN INDIA** *Laxman Maroti Ghotekar*	65-68

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

11. SOCIAL MEDIA ITS IMPACT WITH POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS

Prof. Autade Nayana Machindra
Pravara Rural College of Education (M.Ed.) Pravaranagar.

Abstract

Social media is a platform for people to discuss their issues and opinions. Technology plays an essential and important role in industrial and developing countries. Technology has affected almost all walk of human life such as education and social life. It has drastically changed the cultural norms and behavior of individuals. Social media are computer tools that allow people to share or exchange information's, ideas, images, videos and even more with each other through a particular network. During this paper we describe how these media will affect society in a broad way.

Keywords: *Social media, Education, Society, Youngster.*

Introduction:

Social media plays a vital role in transforming people's life style. Social media includes social networking sites and blogs where people can easily connect with each other. Technology implementation in schools is pivotal to student's success post high school due to the changing times and high demands for tech survey personnel. Technology has changed the way society looks, and the way the classrooms looks and there will be no return to chalk boards and writing letters. The 21 st Century society demands a technologically advanced person and the
21 st century classrooms require the same.

The review of previous studies of social media and its effect on human relations and face to face communications has identified that the use of social media in conversation is less significant compared with those in the presence of other devices. Also from literature review, the quality of conversation is degraded in the case of using social media.Thus, in this study, it is important to analyze the previous studies to find out the level of engagement individuals have with their devices of other sources and with each other in face to face communication.

Impact of Social Media on Various Fields

1.1 Impact of Social Media on Education:

As per the survey of previous research 90% of college students use social networks. For the purpose of education social media has been used s an innovative way. Social media has increased the quality and rate of collaboration for students. With the help of social media students can easily communicate or share information quickly with each through various social sites like Facebook,Orcut and Instagram etc.They can also writes blog for teachers as well as for themselves to enhance their knowledge skills.

1.1.1 Positive Effect of Social Media On Education:

- Many of the students who do not take an interest consistently in class might feel that they can express their thoughts easily on social media.
- The access of social media provides the opportunity for educators to teach good digital citizenship and the use of Internet for productivity.
- Teachers may post on social media about class activities, school events, homework assignments which will be very useful to them.

1.1.2 Negative Effect of Social Media On Education:

- Because of social media students lose their ability to engage themselves for face to face communication.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

१३. अध्ययन - अध्यापनात तंत्रस्नेही शिक्षकाची भूमिका

प्रा. चव्हाण गोकुळ सुकदेव

प्रवरा ग्रामीण अध्यापक विद्यालय, प्रवरानगर., लोणी खु. ता. राहाता. जि.अहमदनगर.

प्रस्तावना :

भविष्यात काय घडेल, बदलाची दिशा कोणती असेल याबद्दल भाकीत करणे फारच ठिण आहे. ' काय होईल ते सांगता येत नाही ' हेच त्या प्रश्नाचे उत्तर असू शकते आणि माहिती संप्रेषण तंत्रविज्ञानाच्या वाढ आणि विकासाला तर ते जास्तच लागू पडते. मात्र इतके आपल्याला निश्चित म्हणावे लागेल की, सद्याची अध्ययन - अध्यापनाची निव्वळ 'गती ' वाढवून भागण्यासारखे नाही तर माहिती संप्रेषण तंत्रविज्ञान प्रभावाने गतिमानतेपलीकडे जाऊन अध्ययन - अध्यापन पध्दतीचा मुळातून वेगळेपणाने विचार रण्याची गरज निर्माण झाली आहे.

शिक्षकांमध्ये माहिती संप्रेषण तंत्रविज्ञानाबाबत आत्मविश्वास निर्माण करणे हेच एकविसाव्या शतकाकडे जातानाचे मोठे आव्हान आहे. शाळांमध्ये अगदी अद्ययावत हार्डवेअर आणि सॉफ्टवेअर असले तरी जोपर्यंत शिक्षक त्यापासून दूर राहणार आहेत तोपर्यंत विद्यार्थ्यांच्या कार्यमानात कोणताच बदल माहिती संप्रेषण तंत्रविज्ञानामुळे होऊ शकणार नाही. सर्व जगात शिक्षकांवर माहिती संप्रेषण तंत्रविज्ञान आत्मसात करून दैनंदिन कामात त्याचा वापर लवकरात लवकर सुरू करण्यासाठी प्रयत्न होणे आवश्यक आहेत. माहिती संप्रेषण तंत्रविज्ञान हे अनुकूलित होणारे बुध्दिमान साधन आहे. खरे म्हणजे ते ख-या अर्थाने अनेक साधनांचा संच आहे. शिक्षणापुढचे सर्वांत मोठे आव्हान हे असते की विद्यार्थ्यांना बुध्दिमान साधन वापरांसाठी सक्षम बनविणे. बुध्दिमान साधने जितकी जास्त शक्तिशाली आणि निर्मितीम असतात तितक्या प्रमाणात ती वापरणा-यांकडून जास्त आकलनाची / कौशल्यांची मागणी करतात. त्यामुळे वर्ग अध्यापन - अध्ययनात प्रशिक्षित तंत्रस्नेही शिक्षकाची भूमिका फार महत्वाची असते.

तंत्रस्नेही शिक्षकाची संकल्पना -:

राज्य शासनाच्या दिनांक - २२ जून २०१५ च्या ' प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र ' आणि १ जानेवारी २०१७ च्या ' जलद प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र ' कार्यक्रमासंदर्भातील शासन निर्णयानुसार शालेय स्तरावरील (प्राथमि व माध्यमि स्तर) विद्यार्थ्यांची संपादणूक पातळी वाढविण्यासाठी विविध उपक्रमांना प्रोत्साहन देण्यात येत आहे. या उपक्रमांचा एक भाग म्हणून प्रत्यक्ष वर्ग अध्यापन - अध्ययन प्रक्रियेमध्ये तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र शासनाच्या धोरणानुसार प्राथमिक व माध्यमिक शाळेतून किमान एक तरी तंत्रस्नेही शिक्षक तयार व्हावा या उद्देशाने तंत्रस्नेही शिक्षकाची संकल्पना राबविण्यावर भर देण्यात आला आहे.

तंत्रस्नेही शिक्षक व्याख्या :

" तंत्रज्ञान आणि अध्ययन - अध्यापन यांची योग्य सांगड घालत काही मोजके शिक्षक शाळेमध्ये ई-लर्नि साहित्याचा वापर करत आहेत, त्यांना तंत्रस्नेही शिक्षक असे म्हणतात. "

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) * PRAVARANAGAR *
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

14. USES OF EDUCATIONAL APPS IN TEACHING AND LEARNING PROCESS

Mr. Kuldeep A. Waghmare
Pravara Rural College of Education, Pravaranagar
Mr. Ashok S. Kamble
Pravara Rural College of Education, Pravaranagar

Introduction

There are numerous organizations that give school the board applications and different other versatile applications for various purposes which make it simple for the establishment and educating and learning procedure to keep the understudies educated about school exercises and information. It would now be able to be said that understudies have taken up present day methods for learning through versatile applications. Such portable applications ease up understudy issues and encourage learning. Versatile applications are the eventual fate of the instruction division, driving towards its improvement.

Educational Apps

1. Sentence Master Pro

Sentence Master Pro is a fabulous dialect application gone for helping youngsters enhances their dialect capacities. Through concentrating on the working of sentences and utilizing parts of happiness, the application urges clients to move themselves in an amusement domain to coordinate words together to shape a sentence. The manner in which the amusement works is to give the client various words and for them to then unscramble and frame into a full sentence inside a period limit with the additional test of losing time when an off base answer is picked.

2. Reading Eggs - Learn to Read

Perusing Eggs is a finished figure out how to peruse framework for youngsters matured 2-13 and spreads the five fundamental parts of perusing: phonics, phonemic mindfulness, vocabulary, familiarity and appreciation. Guardians can see moment results in their dashboard and get an itemized advance report, which demonstrates precisely where their kid is enhancing and where additional consideration is required.

3. Edublogs

Edublogs lets you effectively make and oversee understudy and educator online journals, rapidly tweak plans and incorporate recordings, photographs and webcasts – it's protected, simple and secure so experiment with an Edublog today. A developing library of more than 80 hands-on Science exercises that is extraordinary for home and the classroom. These short recordings exhibit economical and simple to reproduce tests that are intended to rouse and energize children all things considered.

4. Google Drive

Google Drive is a distributed storage benefit given at no charge to Google Apps for Education clients. Understudies may hide away to 30 Gb of information (reports, recordings, illustrations, photographs, music, and so on.) in their record. Utilizing Google Drive, understudies can all the while alter a record required for a class venture and team up with one another on the web at the same time. These instruments enable educators to make an assortment of learning materials accessible to understudies on the web. Included with Google Drive are applications that permit to understudies to make word preparing, spreadsheet and introduction reports. These are naturally spared to the 'cloud' and are accessible to understudies anyplace there is Internet get to.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

15. USE OF MULTIMEDIA IN TEACHING AND LEARNING

Mr. Nannar Sanjay Rakhmaji
Asst. prof. Pravara Rural college of Education, Pravaranagar, Loni.

Introduction:-
In teaching learning process sensory experiences forms the foundation for intellectual activity. Sensory aids affect an economy of time in learning. For long, the common practice to communicate knowledge has been by means of written and oral language. But language has many limitations that may contribute to learning difficulty. Generally modern educators recognize in audio-visual materials such basic values as concreteness, enrichment and dynamic interests. The number of aids for teaching has become so numerous that today a teacher of any subject need not resort to any of archaic methods of teaching. Even the most abstract concept can now be presented to the pupils in concrete way by means of more than one media.

Multi-media and Instructional Development:-
Media are best used in combination with a variety of other instructional materials and techniques. Each of these is chosen because of the particular contribution it can make to total learning experience. Media and technology are not the prerogative of the teacher alone. Students can also make use of media for a variety of purposes. Both the teacher and students have become increasingly innovative in devising ways in which they put a variety of media together with other materials and techniques. The experiences may range from visual literacy activities to fairly complex individualized instruction sequences. There is also an explicit need for a new kind of planning to help assure that our efforts will be successful and effective. This new kind of planning referred to as instructional development."Instructional development means application of an instructional system approach to the analysis and development of practical solutions to the teaching and learning problems".

School as a Multi-media centre: -
Media centre is a school in itself as well as a centre which serve as a school system. It is also called as 'instructional material centre', 'multimedia library', 'curriculum material centre',' instructional or learning resource centre' and provides all necessary materials for both teachers and students. The media centre will house all learning materials and accompanying services putting audio-visual and printed resources under a more favorable, single administrative organisation. It provides easier access for individual and group study. It also provides packets of programmed materials called 'packages' for various study units. The packets include pamphlets, specimens of various kinds, transparencies, recordings, photographs, charts, posters depending on the subject to be taught. Some of the materials that have to be procured from outside can be dialed. The centre needs the services of specialists in behavioral technology for arranging systematic integration of various experiences.

Role of coordinator of the Media centre:-
The Media specialist is the catalyst who activates the instructional development in the whole school system. His duties and role may be enumerated as follows;

1. To assist all teachers in the school in audio-visualising their curriculum.
2. To arrange in-service workshop in different aspects of instructional technology.
3. To keep an inventory of community resources-museums, film libraries, other resources centre etc.
4. To maintain a library of films, filmstrips and other audio-visual education materials.
5. To assist teachers in planning, selecting, using, evaluating and developing materials of instruction with special attention to newer media of communication.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

१६. तंत्रस्नेही शिक्षक :- संकल्पना , अर्थ व स्वरुप

प्रा.सौ.भोसले लिला दगडु

प्रस्तावना :-

राज्य शासनाच्या दि.२२ जून २०१५ च्या प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र आणि ९ जानेवारी २०१७ च्या जलद प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमासंदर्भातील शासन निर्णयानुसार शालेय स्तरावरील विदयार्थ्यांचे संपादणूक पातळी वाढवण्यासाठी विविध उपक्रमांना प्रोत्साहन देण्यात येत आहे.

या उपक्रमांचाच एक भाग म्हणून प्रत्यक्ष अध्ययन- अध्यापन प्रक्रियेमध्ये तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर करता येण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र शासनाने प्रत्येक शाळेतुन आता किमान एक तरी तंत्रस्नेही शिक्षक तयार व्हावा या भूमिकेतुन शिक्षणाची संकल्पना राबविण्यावार लक्ष केंद्रीत केले आहे.

सुरुवातीला फक्त तालुक्यातून काही तंत्रस्नेही शिक्षक व्हावे असा प्रयत्न करण्यात आला आणि त्यानंतर त्याच्याच प्रशिक्षित तंत्रस्नेही शिक्षकांच्या माध्यमातून आता प्रत्येक शाळेतील किमान एक तंत्रस्नेही शिक्षक घडावा अशी शासनाची भूमिका आहे. त्यादृष्टीने जलद प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमांतर्गत आता १०० टक्के शिक्षकांना Tech. Savvy करण्यावर भर देण्यात आलेला आहे.त्यानुसार आता Tech. Savvy (तंत्रस्नेही) चळवळ राज्यभर मोठया प्रमाणावर सुरु आहे.

शासनाच्या भूमिकेनुसार तर ज्या शिक्षकांना मुळातच मोबाईल हँडसेट वापरता येतो त्या प्रत्येक शिक्षकाला संगणक हाताळता येणे सहज शक्य आहे. त्यामुळे त्यांना एका अर्थाने ते तंत्रस्नेही शिक्षकच आहेत.त्यासाठी फार काही नवीन नाही.

तंत्रस्नेही शिक्षक :- कार्याचे स्वरुप (वैशिष्टये)

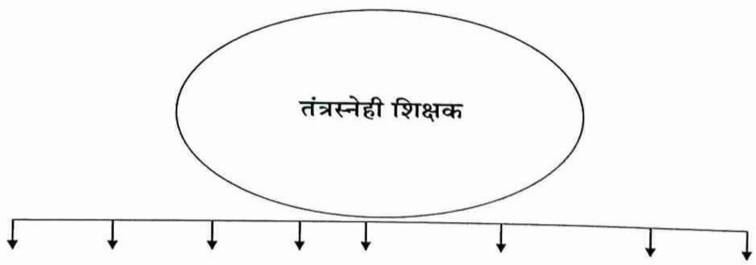

व्हॉटसअप चा वापर पी.पी.टी. गुगल फॉर्म तयार करणे ई- मेल फोटो पासून व्हिडियो ई-मेल आय.डी. तयार करता येणे ब्लॉग्ज तयार करणे सॉफ्टवेयरची ओळख

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

17. E- RESOURCES IN EDUCATION –NEED FOR THE HOUR

Prof. Bothe M. B.
Pravara Rural College of Education, Pravaranagar.

Abstract

In the 21th century is marked as an era of imformatoin and communication'ICT'. As a result the world is rapidly transformating . The felt need of the hour is to incult the knowledge of information and communication techonology at school level .so as to make the young mind to move parallel with this transforming scenario and to prepare them to complete with the competitive techonological world.As the school learning acts as firm foundation for future learning the need of situation is to transact teaching learning by adopting information and communication techonology at school level. The main objective of this paper is everyone should know the importance and adventages of electronic resources and utilize the maximum electronic resources .

Key-words *- E- resources, utilize,scenario,Young mind, versions ,accessible.*

Introdution-

Before the development of computer and internet techonology.Printed version of resources like books,journals,dictionaries, work books,etc. Played a significant role in teaching learning process. But these printed version of books and e-jouernals are available in general have become inevitable and hence it is very much needed to convert the development and prevention of them has become the need of hour.Now the users needs and usage of e-resources are day by day increasing depends on their academic need. Therefore electronics resources are very important and verymuch useful to students, faculty and researchers.

Defination of E- resources

E- resources are short term for electronic information resources. These are collections of Information in electronic or digital format that are accessed on an electronic device,such as a mobile phone, computer etc. These are published resources in electronic versions/ format such as encyclopedias, pamphlets, e-books, e-jouranls, database etc.

Need of E- resources

We are living in the internet era. Information explosion the availability of e-resources are very essentional for users to do their work smoothiy.E-resources represent the information in various forms e.g. e-book, digital, libraries, online journals, e-learning tutors and online test by the effective presentation with multimedia tools so there is need of review and to study the impact of resources we can divide all available resources in two **parts**

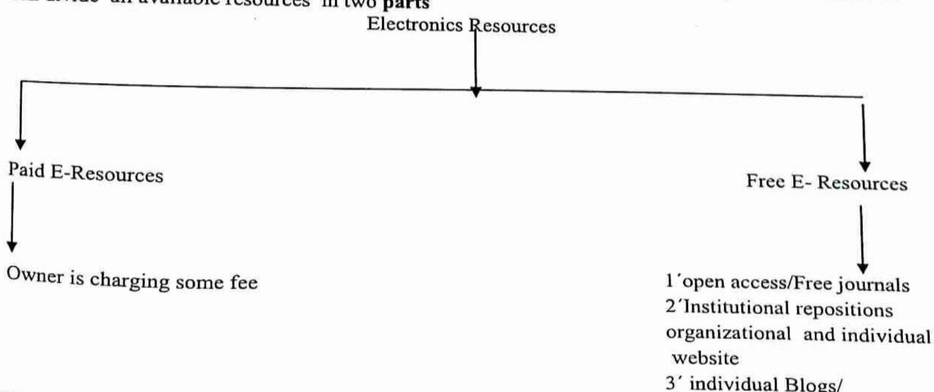

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

१८. तंत्रज्ञानाचा सामाजिक जीवनावर होणारा परिणाम

प्रा. श्रीम. खरात निशा बाळासाहेब

प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र(एम.एड.), महाविद्यालय, लोणी, खु. ता.राहाता.

सारांश

आज जगात 'सोशल मिडिया' व 'सोशल नेटवर्किंग' या दोन शब्दांनी अक्षरशः धुमाकूळ घातला आहे. " सोशल मिडियाचा काळ" म्हणून जगाकडे पाहिले जाते. सद्याच्या युगात मिडियाच्या बरोबरीने काम करणे आणि त्याचा योग्य वापर करुन विकास साध्य करणे अत्यंत गरजेचे आहे. इंटरनेटच्या माध्यमातून जग जवळ येत असले तरी नात्यांमध्ये दुरावा येतोय हे पण तितकेच रे. आज इंटरनेट वापरणे ही जरी काळाची गरज असली तरी त्याचा गैरवापर होणार नाही याची खबरदारी घेणे तितकेच अत्यावश्यक आहे.

मुय शब्द : *सोशल मिडिया, क्रांती, सायबर क्राईम, तंत्रस्नेही इ.*

प्रस्तावना :

" सोशल मिडियाच्या विळख्यात आयुष्य पुरतं अडकलंय,
संवाद चाललाय हरवत अन माणूसपणही हरवलंय".

आजच्या एकविसाव्या शतकाला 'प्रस्फोटाचे युग' म्हणून संबोधले जाते. या संगणकाच्या जोरावर भारतात प्रसार माध्यमांचा विकासास मोठा हातभार लागला आहे. मोबाईल, फेसबुक, व्हॉट्सअॅप, इंटरनेट, आदि या नव्या बदलाची अपत्ये आहेत. समाजातील प्रत्येक बाबतीत स्वतःच असं माध्यम स्वतःचे विचार, भावना, सल्ले, मदत, सहकार्य पोहचविण्याचे माध्यम, याचे फायदे म्हटले तर विचारांची आदान-प्रदान, माहितीचे हस्तांतरण, कमी वेळेत जास्त काम आणि निव्वळ मनोरंजन या गोष्टी सहज सांगता येतात. तंत्रज्ञानामुळे प्रत्येक जण आपल मत मांडायला शिकला. राजकीय, सामाजिक क्रांती घडवण्याचे सामर्थ्य या सोशल मिडियाने सामान्य माणसाला दिले.

सोशल मिडियाच्या विविध माध्यमामुळे शाळा - ॉलेजातले मित्र परिवार, एकमेकांच्या संपर्कात आले. या सगळयांच्या सुख दुःखात आपल्याला प्रत्यक्षपणे सामिल होता आलं नाही तरी अप्रत्यक्षपणे सामिल होण्याची सोय -- या तंत्रज्ञानाने उपलब्ध करून दिली. थोडक्यात याच्याइतके चांगले साधन शोधूनही सापडणार नाही. परंतू त्याला आपली गरज बनू देवू नये. सोय म्हणून वापरले तर तंत्रज्ञान व मानव नक्कीच हातात हात घालून बरोबर चालू शकतील.

तसे पाहिले तर तंत्रज्ञान चांगल वा वाईट नसते. तर समूह त्याचा वापर कसा करुन घेतात यावर ते अवलंबून राहते. समाजातील सगळीच माणसे योग्य विचारसरणी करणारी नसतात. त्यामुळे चुकीच्या लोकांच्या हातात ही माध्यमे पडली तर त्याचा वापर शस्त्र म्हणून केला जात आहे. यालाच 'सायबर क्राईम' संबोधले जाते. देशांतर्गत विघातक शक्ती बरोबर काही परकीय शक्तीही या माध्यमांचा गैरवापर करीत आहे. शिक्षणाच्या बाबतीत प्रसार माध्यमे फायदेशीर असले तरी ते वरदान नक्कीच नाही. अनेक शिक्षण संस्थामध्ये शिकणा-या विद्यार्थ्यांसाठी सोशल मिडियाचे माध्यमे जीवघेणी ठरत आहेत. विविध स्पर्धा परीक्षांमध्ये 'पेपर लिक ' होण्यासारख्या गोष्टी अधिक मोठ्या प्रमाणात घडतांना दिसतात. राज्याचा शिक्षण विभाग तंत्रस्नेही झाल्यापासून शि, व्हॉट्सअॅपवरील संदेशांनी गोंधळून गेले आहेत. एखाद्या अधिका-याकडून किंवा त्यांच्या नावाने योरे संदेश

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

१९. माध्यमिक शिक्षणात तंत्रस्नेही शिक्षणाची अमंलबजावणी

पवार अनिल मारूती

प्रवरा ग्रामीण अध्यापक विदयालय, प्रवरा नगर

प्रस्तावना:

सध्याचे युग हे तंत्रज्ञानाचे युग आहे. कॉम्प्युटर व इंटरनेटने आजच्या समाज जीवनावर सर्वांगीण परिणाम केलेला आहे. याचमुळे पुर्वीच्या शिक्षणातून घडलेल्या शिक्षकांना नवीन आलेले तंत्रज्ञान अवगत करून अध्यापनाच्या मार्फत मुलांना तंत्रज्ञानाची गोडी लावणे. आजच्या पिढीला तंत्रज्ञानाचा पुरेपुर वापर करून मुलांना शिक्षण देणे म्हणजेच तंत्रस्नेही शिक्षण होय.

तंत्रज्ञानाची गरज:

मागील काही वर्षापुर्वीचे शिक्षण व आत्ताचे शिक्षणात व शिकवण्यात फरक झालेला असून मुलांना शिकविण्यासाठी पुर्वीसारखे फळा व पुस्तके या माध्यमांव्यतिरिक्त आता अनेक प्रकारचे माध्यम उपलब्ध आहे. जसे कॉम्प्युटर, इंटरनेटचा वापर करून वेगवेगळया वेबसाईटसवर विविध प्रकारचे साहित्य उपलब्ध असते. त्याचा वापर शिक्षकांनी हे तंत्रज्ञान अवगत करणे काळाची गरज आहे.

महाराष्ट्र राज्यात तंत्रस्नेही शिक्षण चळवळ

आपल्या महाराष्ट्र राज्य शिक्षणाच्या बाबतीत इतर राज्यांच्या तुलनेत प्रगत आहे. या प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्र कार्यक्रमा अंतर्गत राज्यात जोमाने तंत्रस्नेही शिक्षकांची चळवळ सुरू झाली आहे. राज्यात आजपर्यंत सुमारे १ लाख ६० हजार शिक्षक तंत्रस्नेही आहेत तर ६२००० शाळा आज डिझीटल झाल्या आहेत. अनेक शिक्षकांनी उत्तम शैक्षणिक साहित्य तयार केले असून हे ई-शैक्षणिक साहित्य एका इप्लॅटफॉर्मवर आणणे आवश्यक होते. यासाठीच शालेय शिक्षण विभागाच्या महाराष्ट्र विदया प्राधिकरणामार्फत शिक्षण विभागाचे प्रधान सचिव मा. नंदकुमार यांचे प्रेरणेन व तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात धडपडणारे राज्यातील शिक्ष□ एकत्र येऊन 'मित्रा' (Mitra – Maharashta in service teacher resource app) हे ॲप तयार केले आहे. विशेष म्हणजे या ॲपमधील साहित्य हे तंत्रज्ञानात पुढे असलेल्या शिक्षकांनीच शिक्षकांसाठीच तयार केलेले आहे. हे मित्रा ॲप दोन्ही प्रकारच्या शिक्षकांसाठी स्वनिर्मिती करणा-या आणि ज्यांना स्वनिर्मिती करता येत नाही असे त्याच्यासाठीही उपयुक्त आहे.

तंत्रस्नेही शिक्षणाचा हेतू व उद्दीष्टे :-

महाराष्ट्र सर□ारचा प्र□त शैक्षणि□ कार्यक्रमाअंतर्गत राज्यातील शाळा डिजीटल करणे.

१००% शि□□ांना तंत्रस्नेही बनव□ व त्याद्वारे शाळा प्र□त □र□.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

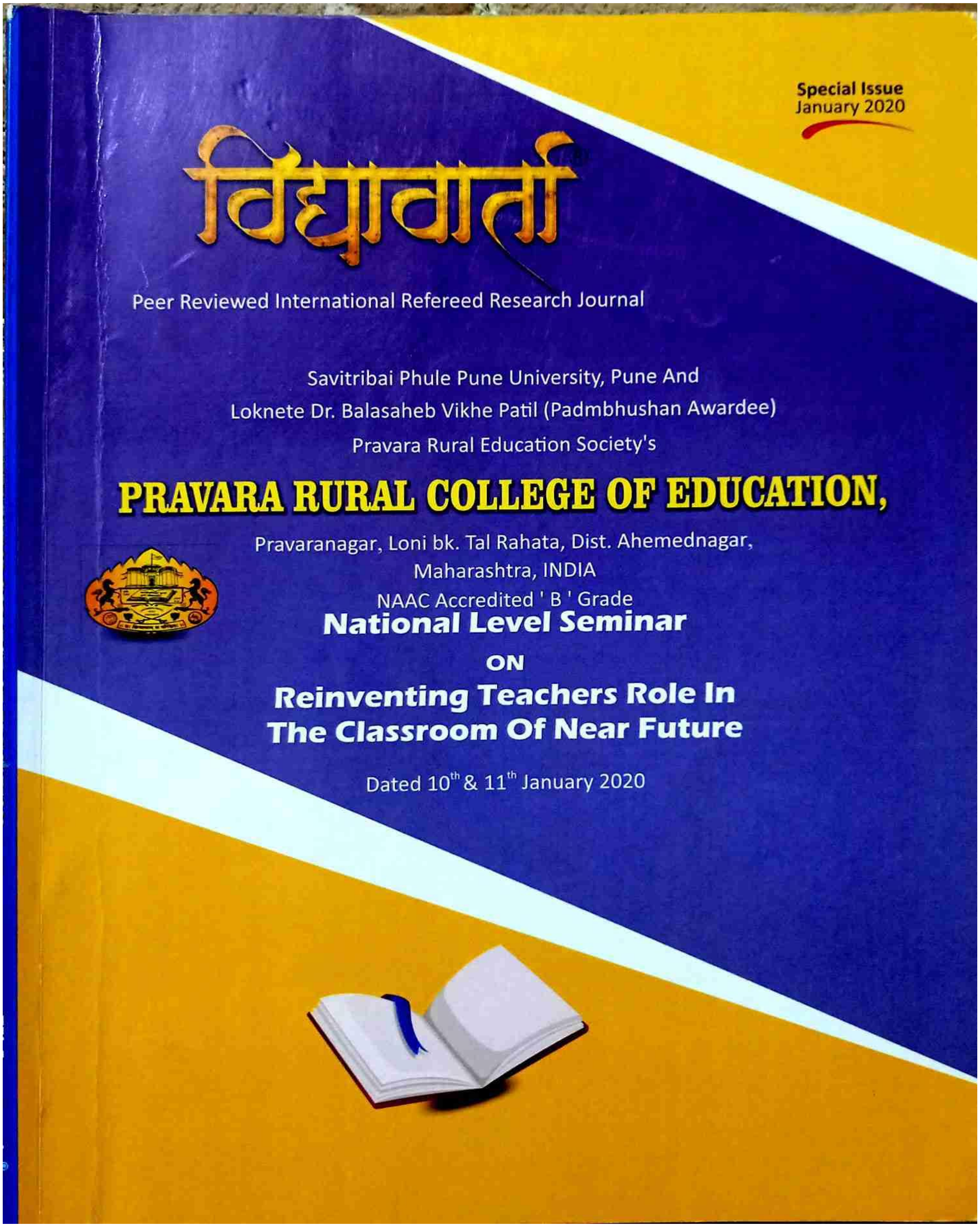

Special Issue
January 2020

विद्यावार्ता

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

Savitribai Phule Pune University, Pune And
Loknete Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padmbhushan Awardee)
Pravara Rural Education Society's

PRAVARA RURAL COLLEGE OF EDUCATION,

Pravaranagar, Loni bk. Tal Rahata, Dist. Ahemednagar,
Maharashtra, INDIA
NAAC Accredited ' B ' Grade

National Level Seminar

ON

Reinventing Teachers Role In The Classroom Of Near Future

Dated 10th & 11th January 2020

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Index

01) Emerging Era Of Education (Eee)
Dr..Waje Vidya Pandurang, Ahmednagar ||13

02) Flipped Learning:A Tool To Reinvent Teacher's Role In The Classroom
Dr.V.Beena Sureshkumar, Mumbai ||15

03) Educators Role As A Facilitator In Teaching And Learning
Dr. Amita Patel, Vallabh Vidyanagar ||18

04) Teacher's Role In The Classroom Of Near Future
Jayvirsinh M. Rajput, Vallabh Vidyanagar ||20

05) Performing As Facilitative Teacher: Core Constituent Ofteacher's ...
Sandeep Dagdupatil, Satara ||23

06) Teacher's Role As Counselor In Development Of Students Personality
Dr.Sanjay Baban Deokar, Bhor ||27

07) Major Problems And Issues Of Teacher Education In Maharastra
Bhoye Chandrakant M., Shrirampur ||30

08) In 21st Century Teachers Role For Human Resource Development
Prof. Ingawale Sharad Balasaheb, Ahmednagar ||32

09) Role Of Human Resource Development In Education
Prof. Karwar Anil Kisan, Ahmednagar ||35

10) Teachers' Role In 21st Century
Dr. Jadal Madhukar Markandey, Solapur ||40

11) The Role Of Teacher Mentoring In Educational Reform
Dr. Mandhare G. M., Loni ||43

12) Effective Skill For Inspiring The Students Of Future
Mrs. Mandakini Balasaheb Bothe, Pravaranagar ||46

13) The Changing Role Of Teacher In The 21 St Century
Prof. Autade Nayana Machhindra, Pravaranagar ||48

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

14) Characteristics Of 21st Century Classroom.
Prof. Kharat Nisha Balasaheb, Pravaranagar ||50

15) Teacher's Role In Human Resource Development
Mr. Chavan G. S., Pravaranagar ||52

16) Human Resource Management In Education : Issues And Challenges.
Mrs. Bhosale Leela Dagadu, Pravaranagar ||55

17) Challenges Before Education In New Era & Teachers Role
Dr. Ashok S. Kamble, Mr. Kuldeep A. Waghmare, Pravaranagar ||57

18) Education System 21st Century In India: Issues And Challenges
Dr. Kajal Vijay Khandagale, Ahmednagar ||61

19) The Role Of The Teacher In The Near-Future Classroom
Prof. Aher Kiran Prabhakar, Rahata ||65

20) Changing Role Of Teachers In The 21st Century!
Prof. Ambre Vijay Nanasaheb, Pravaranagar ||67

21) The Importance Of Human Resource Developments In Education
Prof. Dabarase Jaya Bhimrao, Loni ||69

22) Reinventing Reflective Learning Methods In Teacher Education
Prof. Hajare Haridas Laxmanrao, Pravaranagar ||72

23) Challenges Before Education In New Era And Teacher's Role
Prof. Harde Sandip Machhindra,Mr.Nannar Sanjay R.,Pravaranagar ||75

24) Empowering Teachers As Educational Leadership
Prof.Thorat Aruna M., Prof.Zine Santosh. B., Ahmednagar ||78

25) The Classroom Of The Future: Reinventing Spaces To Innovate In Education
Dr. Vikhe Pramod Madhavrao, Ashvi Kd ||81

26) Information Communication Technology In Education
Prof. Borhade D., Prof. Borhade P., Dr. Sonawane S. ||84

27) TEACHER-STUDENT INTERACTIONS: THE KEY TO QUALITY CLASSROOMS
Dr. S. J. Chandrshekhar, Mr. Kadu P A, Pravaranagar ||87

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

28) एकविसाव्या शतकातील शिक्षकाची बदलती भूमिका ||89
डॉ. प्रतिभा दीपक सूर्यवंशी, खिरोदा

29) भविष्यातील वर्गामधील शिक्षकांची भूमिका ||91
श्री अनिल मारूती पवार, लोणी

30) उच्च शिक्षणासमोरील आव्हाने आणि शिक्षक ||93
प्रा. डॉ. एकनाथ वाजगे, जुन्नर

31) भविष्यात शिक्षकांची शिक्षणातील समुपदेशकाची भूमिका ||97
डॉ. गीता शिंदे, प्रा. विकास बापू हंबीर, पुणे

32) आधुनिक काळात शिक्षकाची भूमिका ||100
श्री. भोसले सचिन मच्छिंद्र, लोणी

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

vidya warta®
YouTube Channel SUBSCRIBE
https://goo.gl/dk5tXx
SHARE
LIKE
COMMENT

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

01

Emerging Era of Education (EEE)

Emerging Teaching & methods/Techniques of Teaching

Dr..Waje Vidya Pandurang
Principal, Pravara Rural College of Education, Pravaranagar,
At- Loni, Tal-Rahata, Dist-Ahmednagar

Abstract

In India the movement of education has come of age now. Needless to say, that education is a vast sea and Teachers Training is a stream in it. Education is essentially a vital human activity and is considered as the most rewarding investment progress of a country, particularly of a democratic country, depends upon the quality of its system of education and for this reason, teaching is the noblest among all professions Indian educational scenario, over the past few decades, has been characterized by massive quantitative expansion at all levels. The new and modern approach to education from its rural needs and national tasks to the emerging global trends and developments has been discussed In this. There fore, it becomes essential for making adequate provision for each course to the teacher trainees. Techniques of teaching and methods of teaching are very important for the successful training of teachers and for their profession in future as well.

Key notes :-

Emerging Indian society Teaching principals, Teaching methods like problem solving method, project method

Introduction :–

Education is a dynamic concept and so its meaning changes from time to time Teachers constitute the most important component of a nation human resource bank. If it is the considered view that the word 'teacher' needs to more beyond the accepted connotation of one who imparts instruction, who provides knowledge and sharpens skills, the role of a teacher needs to be redefined as 'educator'.

Education in the Emerging Indian society is passing through a very critical but interesting phase. Profound social change rapid growth of population, the demands of an accelerated economic growth the richness of Knowledge and technical development in this country for the reconstruction of education attempts are being made to improve methods and curricula, better origination and co-ordination of its various stages.

Teaching Principals – The aim is development of the total personality of the child.

Programme – Programme is to be activity –based with different teaching strategies.

Pace of learning – It is to be based on children's needs and abilities.

Teaching learning – Teacher's role is that of a facilitator in learning and development.

Principle of self education – Best teaching is enabling the child to learn by his own efforts.

In the ultimate analysis it must be observed that the maxims are meant to be our servants and master.

Teaching methods

Dynamic and progressive methods educational philosophy and educational psychology upon the methods of teaching has been revolutionary The word method is often used very loosely. It has been supposed to involve a body of fixed and stereo type modes of procedures each applicable to its appropriate subject as a kind of ritual to be appropriate subject as a teacher, and in all circumstances.

A method must link up the teacher and his pupils in to an organic relation ship with constant mutual interaction.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

specific student needs. However, it can also lead to a student becoming too dependent or even too comfortable with one teacher and one method or style of teaching.

Bibliography

BÁRDOS Jeno (1985) :- A kreatívtanáriszemélyiség PedagógiaiSzemle 1985/7-8. 753-759

FALUS Iván (1998). Didaktika Budapest :NemzetiTankönyvkiadó

HARGREAVES, A. & M.G.FULLAN (1992). :-Understanding Teacher Development. London:Cassell

MIHÁLY Ildikó (2002):- Pedagógusok a változ(tat)áskihívásaiközepette ÚjPedagógiai Szemle 2002/4 79-88

NIKOLOV Marianne (2003):- Azidegennyelv-tanításmegújulásánakhatásai ÚjPedagógiaiSzemle 2003. március 46-57. old.

PETNEKI Katalin (2002) :- Azidegennyel vektanításánakhelyzeteésfejlesztésénekfeladatai ÚjPedagógiaiSzemle 2002/7-8 p. 147-160

POÓR Zoltán (2003):- Pedagógusképzé séstovábbképzés a változópedagógusszerepe ktükrébenÚjPedagógiaiSzemle 2003/5 pp. 50-54

ROBERTS, J. (1998):- Language Teacher Education, London : Arnold •

UJLAKYNE SZUCS Éva (2005) Language Teacher Training for Lower Primary Classes in Hungary In :Forschungs und Entwicklungsarbeit band 5 of the PÄDAK Krems

"lehredurchforschung/ research in teacher education national/international "pp. 615-623

❑❑❑

11

The Role of Teacher Mentoring in Educational Reform

Dr. Mandhare G. M.
Pravara Rural College of Education,
Pravaranagar, Loni.

****

Abstract:

The addition in 1994 of professional development of teachers to the original six National Education Goals underscored the importance of involving competent teachers in education reform efforts. The goal implies that "practicing teachers are key to the transformation of schools and that in order for teachers to lead the reform efforts; they need to be offered expanded and enriched professional development experiences". The significance of mentoring for beginning teachers is gaining wider recognition throughout the Pacific region.

Mentoring Process:

The mentoring process is not always clearly understood in education. Researchers are becoming increasingly cognizant of its complexity. Head, Remain and These – Sprint hall (1992) write that the "heart and soul" of mentoring grows out of belief in value and worth of people and an attitude toward education that focuses upon passing the torch to the next generation of teachers." The mentoring process extends far beyond supporting the induction of new teachers into the school system through professional guidance and encouragement.

Major aspects that contribute to the complexity of mentoring include the multiple needs of beginning teachers as well as their mentors, their developmental issues or cancers, their repertoire of teaching skill, the school culture that may impact positively or negatively on the mentoring process, and numerous other

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

12

Effective Skill for inspiring the students of future

Mrs. Mandakini Balasaheb Bothe
Pravara Rural College of Education, Pravaranagar

****

Abstract

As per Article 2AA of the Indian constitution (86 Amendment) Act 2002 the right to education is fundamental right. Todays world is being shaped by rapid technological change. The education system is not meeting the current demands of students and the globalized world. In 21th century skills are valuable for all students to succeed in both college and career. These skills are undervalued and under-rated in the present educational system. Therefore inspite of large number of youth effective teaching skills are very important for youth to enable them become productive members of tried to highlight the importance of teaching skills for the development of youth.

Keywords- youth development, teaching skills, inspring, globalized world, fundamental right, productive members

Introductio - Our priminister shri Narendra modi made an appeal to Indians for a make in india. Addressing the nation from the Red fort, He said "If we have a plan to develop our country our mission has to be? skill development and skill India". Equipping children for this brave new world will require teachers to have a mix skills that have always been the mark of good teacher. Alongside new traits that will help pupils drive in the 21st century everyone remember that one teacher inspring the students of the future from developing the skills.

Need and importance of study

Present paper is useful to current teacher for development the skill. The 21th century has made life more complicated for youngsters. teacher influence the lives of students much more significantly than we imagine. one book, one pen, one child and one teacher can change the world. A teacher with the right skills inspires and influences entire student live. They are instrument who can ignite powerful thoughts in students, helping them unleash their true potential. To bring about such long teachers impacts, it is important for teachers to have certain skills. like as below.... .

1. Discipline skills –

Displine is an important skill it is a way to manage and guide students. A teacher should be skilled in setting n effective routine with the right amount of flexibility.

2. Classroom management skills –

To be an effective teacher good classroom management skills start with setting certain ground rules to stress the importance of classroom dignity. Classrooms is filled with students coming from different parental backgrounds. It makes sense to a teacher to be aware of the learning capabilities of different students.

3. Motivation skills -

To be an effective teacher should be able to motivate and support students so that they are well – equipped to deal with any challenges life throws at them both academically and otherwise.

4. Technology skills –

Every educator should have technology skills, because as a computer and associated technologies continue to change and evolve educators must continue to strive for excellence in their work. Today that includes continue time and effort to maintain and improve their technology skills.

5. Communication skills –

No teacher will succeed if they don't

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

13

The Changing Role of Teacher in the 21 st Century

Prof. Autade Nayana Machhindra
Pravara Rural College of Education (M. Ed.)
Pravaranagar.

****

Abstract :-

The role of the teacher has traditionally been the gatekeeper of information. She had access to the information that her students needed. This was an important role 30 years ago when the classroom was the focal point of information dissemination. There wasn't internet access, 24 hours cable news, or cell phones to access exorbitant amounts of information instantly. Information was a sparse commodity, and it was the teacher who held the keys to the knowledge kingdom. We are not downplaying the importance of memorizing certain information or establishing a strong foundation on which to bulid. For instance, students need to memorize multiplication tables, so they can do advanced math with more ease, and we wouldn't want a heart surgeon to be "googling"a heart procedure during surgery.

This paper deals with key roles required for a teacher in new digital era. Today teachers are required to be facilitators helping learners to make judgments about the quality and validity of new sources and knowledge, be open-minded and critical independent professionals, beactive Co-operators, Collaborators, and mediators between learners and what they need to know, and provides to scaffold understanding. He has to keep watch on the time spent by learners for their proper time management which make certain that the learner utilize optimum e-resources.

Keywords: - 21st Century teacher, Indian teacher, Teachers Role.

The term teacher leader has been in the educational conversation for several years. now, but it still hasn't been given its due diligence in the educational process of the 21st Century. If there is one aspect of the teacher role that needs to be changed it is the "Voice" of the teacher. Beyond the classroom, the teacher has really had no voice in education. Politicians tell us how they will "fix" the problems of education. Unions tell us how they will "represent" the teacher. School boards and administrators tell us how they will "direct and manage" the teachers. Yet the teacher, the most important aspects of student success has very little opportunity to take on leadership responsibilities that actually influence the process of education.

Basic effects of digitalized environment on the teaching-learning process:-

- Has an improving effect in terms of quality of student work and practical examples through visualization.
- Improves poor handwriting and languages skills through word processing.
- Enables Collaborative learning with little indication of the isolated learner.
- Encourages use of peer coaching and peer reviews.
- Develops Communications skills and awareness of different audiences.
- Furnishes learners more control.
- Let's learners to produce high quality multimedia products.

Teacher's in India:-

Teaching has become more and more Complex and challenging now days. Due to modern age stress, Competition, availability of so many sources of knowledge likes internet, TV series, and movies showing violence and so on. The focus of a 21 st Century teacher is on student by developing higher order thinking skills, effective communication, and other skills that they need in the 21 st Century. The teachers

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

14

Characteristics of 21st Century Classroom

Assit. Prof. Kharat Nisha Balasaheb
Pravara Rural College of Education (M. Ed.)
Pravaranagar

Abstract-

If students are to be productive members of the 21st Century workplace they must move beyond the skills of the 20th Century and master those of the 21st Century. Teachers are entrusted with mastering skills as well as with modeling these skills in the classroom. The Characteristics of the 21st Century Classroom will be very different from those of in the classroom of the past because the focus is on productive, effective communicators, inventive thinkers and masters of technology.

Key Words :- Productive, Millennium, facilitators, collaborative, interdisciplinary, strategies, workplace, isolation

As we move further into the new millennium, it becomes clear that the 21st Century classroom needs are very different from the 20th Century classroom are facilitators of student learning and creators of productive classroom environments in which students can develop the skills they will need in the workplace. The focus of the 21st Century classroom is on students experiencing the environment they will enter as 21st Century workers. The collaborative project-based curriculum used in this classroom developer the higher order thinking skills, effective communication skills and knowledge of technology that

Students will need in the 21st century workplace. The interdisciplinary nature of the 21st century classroom sets it apart from the 20th century Classroom, Lectures on a single subject at a time were the norms in the past and today collaboration is the thread for all student learning. 20th century teaching strategies are no longer effective. Teacher's must embrace new teaching strategies that are radically different from those employed in the 20th Century classroom. The curriculum must become more relevant to what students will experience in the 21st century workplace.

Changes in the Classroom—

1. New Era classroom is Student Centered. The students are learning by doing, Teacher no longer function as Lectures but as a Facilitators of learning and the teacher acts as a Coach, helping students as they work on projects. Students learn to use the inquiry method, and to collaborate with other's a microcosm of the real world they will experience once they leave the classroom.

2. Students no longer study each subject in isolation. Instead, they work on interdisciplinary projects that use information and skills from a variety of subjects and address a number of essentional academic standards.

3. Textbooks are no longer the major source of information students use multiple Sources, to final and gather the information they need . They might keep journals, interview experts, explore the Internet, to apply what they have learned or to final information.

4. In this New Era classroom teaching flexible students groupings, based on individual needs, are the norm, The teacher will uses whole group instruction.

5. The focus of student learning in this classroom is different. The focus is no longer on learning by memorizing and recalling information but on learning how to learn.

6. Just as student learning has changed so has assessment of that learning. Teacher use a variety of performance –based assessments to evaluate student learning. Tests that measure a students ability to memorize and to recall facts

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

15

Teacher's role in human resource development

Mr. Chavan G. S.
Pravara Gramin Adhyapak Vidyalay, Pravarangar

****

Abstract:

Human resource development in education is very important and toy with it would result in jeopardy. This is because education personnel's are the major instrument for achieving educational goals and consequently, national development. Human resources are the key to rapid socio-economic development and efficient service delivery. That's why this paper stressed that without an adequate, skilled and well-motivated workforce operating within a sound human resource development programme, development is not possible. Every educational system at every level depends heavily on the human resources for execution of its programmed. The function of human resource development in education includes staff maintenance, staff relations, staff development, procurement of staff and job performance reward. The challenges of human resource management include poor working condition, problem of staffing, funding, incessant transfer of teacher among others. To address the identified challenges, the following recommendations were made. Education should be made attractive by creating a conducive atmosphere for teachers. More government attention is needed for education sector through improved function as education remains the basis for the progress of all other sectors of the society. A united salary structure should be made for all categories of teachers within the education sectors. The paper equally recommended that standard of education in should be up dated to meet the rapid social changed in our present education system.

Keywords: Educational System, Human Resource, Educational Goals, Work Force, Staff Maintenance

Introduction :

Human resource development can be seen as the design of formal systems in an organization to ensure effective and efficient use of human talents to accomplish organizational goals. Griffin (1997), defined human resource development as the set of organizational activities directed at attracting, developing and maintaining an effective workforce. Human resource management concerns the procurement or recruitment, staffing, welfare, maintenance, training and retraining, placement, promotion, motivation relationship, compensation or rewards, transfer and discipline of staff. Human resource development is a basic function of management that determines the performance of staff in any organization. This simple implies that when staff in the education systems is adequately recruited, selected and supervised, inducted and adequately rewarded, and provided for, properly developed, appraised and promoted on the job, they will be committed to the job; remain dedicated and productive in the education systems.

Role of Human Resource Development in Education:

Human resource development has some specific roles to play. These are strategic and operational roles.

Strategic Role:

Human resources are critical for effective educational functioning. Human resources were once relegated to second class status, but its importance has grown dramatically in the last two decade. Again, its new importance stem from adequately recruited, selected and supervised, inducted and adequately rewarded, provided for, properly develop, appraised and promoted on the job.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

16

Human Resource Management In Education : Issues And Challenges

Mrs. Bhosale Leela Dagadu
Teacher,
Pravara Gramin Adhyapak Vidyalaya,
Pravaranagar
At. Loni, Tal. Rahata, Dist. Ahmednagar

****

ABSTRACT:

Human resource management in education is very important and toy with it would result in jeopardy. This is because education personnel's are the major instrument for achieving educational goals and consequently, national development. Human resources are the key to rapid socio-economic development and efficient service delivery. That's why this paper stressed that without an adequate, skilled and well-motivated workforce operating within a sound human resource management programme, development is not possible. Every educational system at every level depends heavily on the human resources for execution of its programme. The function of human resource management in education includes staff maintenance, staff relations,staff development, procurement of staff and job performance reward. The challenges of human resource management include poor working condition, problem of staffing, funding, incessant transfer of teacher among others.

INTRODUCTION :

Human resource management can be seen as the design of formal systems in an organization to ensure effective and efficient use of human talents to accomplish organizational goals. Human resource management concerns the procurement or recruitment, staffing, welfare, maintenance, training and retraining, placement, promotion, motivation relationship, compensation or rewards, transfer and discipline of staff. It lies at the care of the efficiency of the organization. Human resource management is a basic function of management that determines the performance of staff in any organization.

Goals and Role of Human Resource Management in Education :

The goals of human resource management in education are to develop the workers and to contribute to goal achievement. Human resource management has some specific roles to play. These are strategic and operational roles.

Strategic Role:

Human resources are critical for effective educational functioning. Human resources were once relegated to second-class status, but its importance has grown dramatically in the last two decade. Again, its new importance stem from adequately recruited, selected and supervised, inducted and adequately rewarded, provided for, properly develop, appraised and promoted on the job. They will be committed to the job, remain dedicated and productive in the education system. It also represents a significant investment of the educational efforts.

Functions of Human Resources Management in Education :

Human resource management in education is a set of practices and methods of integrating and maintaining the teaching staff in the school so that the school can achieve their purpose and as well as meet the goals for which they were established. It is the motivation and co-ordination of the activities and effort of the teachers in school in order to obtain maximum output from them and consequently achieve the goals of education optimally. The functions include the following:

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

3. A united salary structure should be made for all categories of teachers within the education sector.

4. Standard of education in Nigeria should be up dated to meet the rapid social changes in our present
Nigeria society.

5. Computer literacy in the spirit of globalization should be brought into the curriculum and the new and the old curricula made coherent for better productivity.

CONCLUSION:

The paper concludes that education remains a veritable means of human resource management and nation building in Nigeria. Whatever needs to be done in this sector should be done in all sincerely and with every urgency for education to fully achieve its predetermined educational objectives.

REFERENCES :

1. Dessler, H. (2001).Human Resource Management.New Jersey. Prentice Hall
2. Inc., Griffin, R.W. (1997). Management. New Delhi AITBS Publishers.
3. Mathis R.L. & Jackson, J.H. (1997). Human Resource Managements.

❑❑❑

17

Challenges Before Education In New Era & Teachers Role

Dr. Ashok S. Kamble
Assistant Professor,
Pravara Rural College of Education, Pravaranagar

Mr. Kuldeep A. Waghmare
Research Scholar,
Dr. B. A. M. U. , Aurangabad

****

Abstract:

There have been difficulties to superior training before, these most ongoing calls for alternate may additionally incite a basic change in advanced education. This alternate may additionally not show up as an instant reaction to calls for greater noteworthy straight forwardness and responsibility, on the other hand as a result of the danger to assume about the motivation in the back of superior education, the job of faculties' and schools in the new thousand years, and rising logical lookup on how persons learn. These special written works have no longer been integrated in a way that would analyze the effect of fundamental alternate from the strategy stage to the institutional dimension what's more, to the everyday day to day existences of faculty and university executives, staff and understudies. Presently the time has come to make a 2d influx of employer building and of greatness in the fields of instruction, research and ability building. We require higher instructed humans who are proficient and who can force our economic system forward. At the point when India can supply gifted individuals to the outside world then we can change our country from a creating u. s. to a created united states of America without difficulty and rapidly.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

येणाऱ्या शैक्षणिक आव्हानांना स्वीकारण्याची तयारी असेल हे स्वीकारण्यासाठी शिक्षक तयार असतील.

५. **अध्यापन प्रक्रियेचे शास्त्रीय ज्ञान-** विद्यार्थ्यांना अध्ययनास प्रवृत्त करणे म्हणजे अध्यापन होय. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना पूरक व उपयुक्त असे अध्ययन अनुभव देणे गरजेचे आहे. मानसशास्त्रीय आधाराने मुलांच्या उपजत प्रवृत्तींना योग्य ते वळण लावले पाहिजे. बदलत्या काळानुसार अद्ययावत ज्ञानाची प्राप्ती हे ध्येय ठेवावे.

६. शिक्षक हा भावी समाजाचा शिल्पकार आहे. त्यामुळे समाजविकासासाठी आपले कार्य सुरु ठेवावे. विद्यार्थ्यांसाठी सहसालेय कार्यक्रमाचे आयोजन, मांडणी, अंमलबजावणी करण्याचे कौशल्य असावे.

समारोप- एकविसाव्या शतकाला सामोरे जातांना सर्व क्षेत्रात होणाऱ्या बदलास शिक्षक शिक्षणात देखिल बदल अपेक्षित आहेत. येणाऱ्या आव्हानांना परिस्थिती सापेक्ष असा प्रकारचे अनुकुलन शिक्षणप्रक्रियेत सुद्धा अपेक्षित आहे. शिक्षण प्रक्रियेला सुद्धा आपली जुनी कात टाकून सज्ज राहवे लागणार आहे. ऑल्विन टॉफलर यांनी Future Shocks या पुस्तकात म्हटले आहे की जर भविष्यकालीन प्रतिमा धूसर, चुकीची असेल तर ती शिक्षणप्रणाली युवकांचा विश्वासघात करेल.शिक्षणक्षेत्रासाठी आवश्यक असलेले मनुष्यबळ तयार करण्याची जबाबदारी शिक्षकांची आहे ही जबाबदारी पेलण्यासाठी शिक्षणात जलदगतीने परिवर्तनहोण्याची गरज आहे. सध्या भारतासारख्या विकसनशील राष्ट्राला विकसित करण्यासाठी सक्षम मनुष्यबळाची आवश्यकता आहे.विद्यार्थ्यांच्या यशासाठी सकारात्मक नात्यापेक्षा दुसरे काहीही महत्त्वाचे नाही.शिक्षकच विद्यार्थ्यांचा सामाजिक, नैतिक पातळीवर विकास करु शकेल. वर्गात सकारात्मक वातावरण निर्माण करतील तसेच आपली संस्कृती देखिल टिकवून ठेवण्यासाठी प्रयत्न करतील. विविध शैक्षणिक तंत्रविज्ञानातील दूरदर्शन, सेलफोन, गेम, चित्रपट, मल्टिमिडिया सहज प्रवेश करित आहेत . यासाधनांचा शिक्षणासाठी कसा उपयोग करता येइल याचा देखिल विचार करणे आवश्यक आहे.

संदर्भ-

१. चौधरी प्र. श्रा.,(२००९) उदयोन्मुख भारतीय समाजातील शिक्षक आणि शिक्षण,व्यंकटेश प्रकाशन,जळगाव.
२. पंडित बी.बी, पाटील नलिनी,मोरे , (२००९) शिक्षक-शिक्षण, पिंपळापुरे ॲण्ड कं.पब्लिशर्स, नागपूर.
३. येळेकर शेखराम, (२००९) शैक्षणिक तंत्रविज्ञान व मूल्यमापनाची मूलतत्त्वे, विद्या प्रकाशन, नागपूर.
४. शेवतेकर शारदा,निकुमे मदन, (२०११) भारतीय शिक्षक-शिक्षण प्रणाली, विद्या प्रकाशन, नागपूर.

29

भविष्यातील वर्गामधील शिक्षकांची भूमिका

श्री अनिल मारुती पवार
प्रवरा ग्रामीण अध्यापक विदयालय, लोणी

****

शाळेचा दर्जा हा शिक्षकाच्या दर्जावर अवलंबून असतो. शिक्षण विषयक कुठलीही योजना ही शिक्षक केंद्रस्थानी असतो. शिक्षकाशिवाय ही योजना राबविली जाऊ शकत नाही.

प्रस्तावना

शिक्षकाबद्दल समाजामध्ये कायम आदराचे आणि मान सन्मानाचे स्थान असते. यात शिक्षकाचा भय, चिंता यांच्यासाठी शिक्षकांच्या सहज संवादाने दूर होऊ शकतात. विदयार्थ्यांचा कल, त्यांची आवड व त्यांच्यातील क्षमता ओळखून त्याला आयुष्यात यशस्वी होण्यासाठी शिक्षक योग्य मार्गदर्शन करू शकतात. स्वतःच्या आयुष्यात नैतिक मुल्यांचे आचरण करून समाजासमोर आदर्श मांडणारे शिक्षक एका अर्थाने समाजालाच घडविणारे शिल्पकार टिकवून ठेवण्यास शिक्षकांची भूमिका अत्यंत निर्णायक शिकवण शिक्षक रूजवू शकतो.

जगात कुठेही गुरू आणि शिक्षकांचा आदर केला जातो. काहींना अपार प्रेम दिले जाते तर काही शिक्षक हे आयुष्यावरच केवळ प्रभाव टाकत नाही तर त्यांच्या जीवनातही स्थित्यंतर घडवून आणतात. शिक्षक विदयार्थ्यांच्या आयुष्यात बदल घडवून आणण्यास आणि त्यांना आकार देण्यास प्रयत्नशील असतात. शिक्षकाचे काम हे मार्गदर्शक , समुपदेशकाचे किंवा दिशादर्शकाचे असते.

शिक्षकाने स्वतः शिकण्याची तयारी

शिक्षकाने स्वतः शिकण्याची तयारी ठेवली पाहिजे इतरांना शिकणाऱ्याने सतत शिकत राहायला हवे. शिक्षक हा केवळ व्यक्ती नसून संस्काराचे एक विदयापीठ असते. शिक्षकाला मातीची भांडी घडविणाऱ्या कलाकाराची भूमिका निभावतांना विदयार्थ्यांवर सुसंस्कार, नितीमुल्य सकारात्मक जीवनदृष्टी यांची सुंदर नक्षी उमटवायची आहे. त्यातूनच उदयाचे आदर्श नागरिक घडणार असून देशाचे भवितव्य ठरविणार आहेत. प्रत्येक विदयार्थी स्वतंत्र तेज बुद्धी आणि वृत्ती जपणारा असतो. त्याचा कल शिक्षकाने समजावून घेतला पाहिजे.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

32

आधुनिक काळात शिक्षकाची भूमिका

श्री. भोसले सचिन मच्छिंद्र,
सहायक प्राध्यापक,
प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, लोणी.

****

सारांश

शिक्षकाच्या भूमिकेत मोठया प्रमाणात समाज रचनेनुसार बदल झालेले आढळतात. प्राचीन काळी गुरुकुल शिक्षणपध्दती मध्ये आश्रमात गुरुद्वारे शिक्षण देण्याची पध्दत होती. बौध्द काळात या पध्दतीमध्ये मोठया प्रमाणात बदल होऊन गुरुंची जागा बौध्द विहारातील भिक्खंुनी घेतली. पुढे मुस्लीम काळात मौलवींमार्फत शिक्षण दिले गेले. मुस्लिम काळानंतर भारतात इंग्रजांनी शिक्षणव्यवस्थेत मोठया प्रमाणात बदल केले. येथुनच शिक्षकांच्या भूमिकेत बदल होण्यास सुरुवात झाली. मर्यादित असलेले शिक्षण सर्वांसाठी खुले झाले. शिक्षकांना प्रशिक्षण देण्याची सुरुवात झाली. स्वातंत्र्योत्तर काळानंतर शिक्षकाची भूमिका बदलत गेली. २१ व्या शतकात शिक्षकाची भूमिका फक्त ज्ञान देण्याची न राहाता ज्ञाननिर्माता अशी झाली.

शोध संज्ञा- शिक्षक, बदलती भूमिका

प्रस्तावना

गुरु गोविंद दोऊ खडे, काके लागे पाय।
बलिहारी गुरु आपनो, गोविंद दियो बताय।।

वरील दोहयामध्ये संत कबीर म्हणतात की, माझ्यासमोर जर गुरु आणि ईश्वर दोन्ही उभे राहिले तर मी सर्वात प्रथम कोणाचे दर्शन घेऊ, अशा वेळेस मी गुरुंचे दर्शन घेईल. कारण त्यांच्यामुळेच मी ईश्वराला पाहु शकतो, अशाप्रकारे संत कबीरांनी शिक्षकाचे महत्त्व विशद केले आहे. या शिक्षकांच्या भूमिकांमध्ये काळानुसार बदल झालेला आपल्याला पहायला मिळतो. त्याचे विवेचन प्राचीन काळापासून पुढीलप्रमाणे करता येईल.

वैदिक काळातील शिक्षकांची भूमिका

सा विदया या विमुक्तये हा प्राचीन काळातील शिक्षणाचा उद्देश होता. अर्थात जी मानवाला मुक्त करते ती विदया. अशी शिक्षणाची व्याख्या होती. वैदिक काळात गुरुकुल शिक्षण पध्दती अस्तित्वात होती. शिष्य गुरुगृही जाऊन ज्ञान मिळवत असे. राजांच्या मुलांना त्या काळात युध्दकला व वेदांचे शिक्षण शिक्षकांमार्फत दिले जात होते. अशा वेळेस शिक्षक स्वत: युध्दकलेत निपुण होते. वेदांचे अर्थ विदयार्थ्यांना समजून सांगण्याचे महत्त्वाचे कार्य शिक्षकांमार्फत केले जात होते. या बरोबरच संस्कृतीरक्षण आणि संस्कृतीसंवर्धनाचे महत्त्वाचे कार्य त्या काळातील शिक्षकांनी पार पाडले.

बौध्द काळातील शिक्षकाची भूमिका

वैदिक काळानंतर शिक्षकाची भूमिका व्यापक झाली. शिक्षण काही प्रमाणात सर्वांसाठी खुले झाले होते. बौध्द धर्माने शिक्षण प्रसारास प्रोत्साहन दिले. बौध्द विहार किंवा बौध्द मठ यांनी शिक्षण प्रसाराचे केंद्रे म्हणून कार्य केले. बौध्द भिक्खु मोठे विद्वान होते. या काळात बौध्द भिक्खुमार्फत बुध्द धर्मातील तत्त्वज्ञान, ज्ञानप्रसार, व्यक्तीच्या चारित्र्याचा विकास व नैतिकतेचा विकास या बाबतीत शिक्षण देण्याचे कार्य केले गेले. बौध्द भिक्खुंमार्फत विविध अध्यापन पध्दतींचा वापर करुन शिक्षण देत होते. या अध्यापन पध्दतीत अग्रशिष्यप्रणाली पध्दती महत्त्वपूर्ण होती. यामध्ये जो शिष्य ज्ञानाने परिपूर्ण झाला आहे त्याच्याकडे इतर शिष्यांना शिक्षण देण्याची जबाबदारी दिली जात होती. यालाच मॉनिटर पध्दत म्हटले जाते. प्रत्येक स्तरावर मॉनिटर असे व तो स्वत: अध्ययन करत असे आणि ज्युनियर विदयार्थ्यांना शिकवतसुध्दा असे. बौध्द काळात तक्षशिला व नालंदा या विदयापीठांनी प्राचीन काळात खूप नाव कमावले होते.

मुस्लिम काळातील शिक्षकाची भूमिका

मुस्लीम काळात शिक्षक शिक्षणाची कोणतीच औपचारिक व्यवस्था नव्हती. शिक्षण संस्था मदरसा या नावाने ओळखल्या जात होत्या. मौलवी हे मकतब आणि मदरसा यात शिक्षक म्हणून अध्यापनाचे कार्य करत होते. या काळात शिक्षक शिक्षण, साहित्य, कला आणि संगीत या विषयांचे शिक्षण शिक्षकांमार्फत दिले जात होते. शिक्षकांना प्रशिक्षणासाठी संस्था अस्तित्वात नव्हत्या, मात्र अरब आणि शिक्षित व्यक्तींची मौलवी पदांवर नियुक्ती करण्यात येत होती.

ब्रिटिश काळातील शिक्षकाची भूमिका

भारतात इंग्रजांचे राज्य सुरु झाल्यानंतर इंग्रजांनी भारतीय शिक्षणात आमुलाग्र बदल घडविले. या काळात शिक्षकांना प्रशिक्षण देण्यासाठी कोणतीही व्यवस्था नव्हती. ती व्यवस्था सुरु करण्याचे कार्य इंग्रजांनी केले. या प्रशिक्षण केंद्रातून शिक्षण घेतलेले शिक्षकांना कसे शिकवायचे याचे ज्ञान मिळाले. शाळांमधून गणित, विज्ञान,

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

RNI MAHMAR
36829-2010

ISSN - 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal
UGC-CARE LISTED

Progressive Thinkers of Maharasthra

JANUARY 2020

Executive Editor
Dr. Subhash Nikam
Principal,
Mahatma Gandhi Vidymandir's
Karmaveer Bhausaheb Hiray
Arts, Science and Commerce College,
Nimgaon, Tal. Malegaon Dist. Nasik (MS)

Co - Editor
Asso Prof. Subhash L. Ahire

Chief Editor : Dr. Nanasaheb Suryawanshi

Address : 'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist. Latur 413515

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

39	महात्मा फुले महाराष्ट्रातील पुरोगामी समाजसुधारक प्रा. शरद अर्जुन वाघ	118-120
40	महाराष्ट्रातील पुरोगामी शैक्षणिक विचारवंतप्रणाली डॉ. पी.एस. सोनवणे	121-126
41	आधुनिक समाजसुधारक तर्कतीर्थ लक्ष्मण शास्त्री जोशी चंद्रप्रकाश गंगाराम कांबळे	127-128
42	महात्मा ज्योतिबा फुले यांची शैक्षणिक क्रांति डॉ. वाल्मीक डी. सूर्यवंशी	129-130
43	डॉ. बाळासाहेब विखे पाटील यांचा स्त्री शिक्षणविषयक दृष्टीकोन प्रा. डॉ. बाविस्कर चंद्रकांत राघो श्री. भोसले सचिन मच्छिंद्र	131-136
44	Rev. Narayan vaman Tilak: A Saint of Modern Maharashtra Dr. Manisha A.Gaikwad,	137-141
45	ECONOMIC IDEAS OF MAHADEV GOVIND RANADE PROF. UDHAV KALU KUDASE	142-143
46	Equality and Mahatma Jyotiba Phule Prof. Nitin Karbhari Jadhav	144-145
47	Political and Social Contribution of Mahatma Jyotiba Phule Prof. Pravin Karbhari Shinde	146-148
48	POLITICAL LEADERSHIP OF YESHWANTRAO B. CHAVAN A MODERN THINKER Dr. Sunil Ashok Deore	149-151
49	The Contribution of Karmaveer Bhausaheb Hiray in the Saymyukta Maharashtra Campaign De. Kalyan Kokane & Dr. Subhash Nikam	152-154

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

'Akshar Wangmay' UGC Approved & Peer Reviewed International Reserch Journal
ISSN : 2229-4929
Progressive Thinkers in Maharashtra
RNI: MAHMAR-36829-2010
January - 2020

डॉ. बाळासाहेब विखे पाटील यांचा स्त्री शिक्षणविषयक दृष्टीकोन

श्री. गोसले सचिन मच्छिंद्र
संशोधक
शिक्षणशास्त्र संकुल,
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

प्रा. डॉ. बाविस्कर चंद्रकांत राघो
प्राध्यापक व संचालक
शिक्षणशास्त्र संकुल,
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

सारांश

डॉ. बाळासाहेब विखे पाटील यांच्या स्त्री शिक्षणविषयक कार्यामुळे महिलांमध्ये असलेले निरक्षरतेचे प्रमाण आज प्रवरेत अत्यंत अल्प दिसत आहे. शिक्षणामुळे महिला नुसत्या साक्षर झाल्या नाहीत तर त्यांच्यामुळे घरातील इतर सदस्यांवर त्याचा शैक्षणिक परिणाम झालेला दिसतो. महिला साक्षरतेमुळे परिसरातील माता व बालमृत्युचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात घटलेले आहे. जसे केरळ राज्य किंवा श्रीलंकेत महिला साक्षरतेचे प्रमाण जास्त असल्यामुळे त्याठिकाणी माता व बालमृत्युचे प्रमाण अल्प आहे. तसेच चित्र आज प्रवरेत डॉ. बाळासाहेब विखे पाटील यांच्या स्त्री शिक्षणविषयक कार्यामुळे दिसून येत आहे. ग्रामीण भागातील मुलींसाठी तंत्रशिक्षणाची संधी म्हणजे ग्रामीण भागाच्या विकासाचा परमोच्च बिंदु आहे. चूल आणि मूल या गर्तेत सापडलेल्या, स्वत:चा विकास खुंटित झालेल्या ग्रामीण मुलींना आज डॉ. बाळासाहेब विखे पाटील यांच्यामुळे व्यावसायिक व तांत्रिक शिक्षणाची दरवाजे खुले झाले आहेत. आज प्रवरा परिसरात मुलींचे शिक्षणाचे प्रमाण ९८ % आहे. डॉ. बाळासाहेब विखे पाटील यांनी सुरु केलेल्या शैक्षणिक संस्थांमधून आज अनेक मुली डॉक्टर, इंजिनियर व वकील इ. पदांवर गेल्या आहेत. सरकारी व खासगी कंपन्यांमधून उच्च पदावर आत्मविश्वासाने कार्यरत आहेत.

शोधसंज्ञा - डॉ. बाळासाहेब विखे पाटील, स्त्री शिक्षण आणि दृष्टिकोन.

प्रस्तावना :-

शिक्षण हेच महिलांच्या विकासाचे मुख्य स्त्रोत आहे. स्त्री शिकल्याशिवाय समाजाचा विकास होणार नाही. याकरिता महिलांना शिक्षण देण्याकरिता जगात व भारतात अनेक समाजसेवकांनी प्रयत्न केले. यामध्ये सावित्रीबाई फुले आणि ज्योतीराव फुले यांनी स्त्रियांना शिक्षण देण्यासाठी अनेक अडचणींना तोंड देत आपले कार्य पुढे नेले. महात्मा ज्योतीराव फुले ज्ञान हा माणसाचा तिसरा डोळा आहे असे नेहमी सांगत. स्त्री शिक्षणाबद्दल महात्मा फुलेंचा असा दृष्टीकोन होता की, शिक्षणाशिवाय समता नाही आणि समतेशिवाय मानवता नाही. हा दृष्टीकोन प्रत्यक्षात आणण्यासाठी त्यांनी सावित्रीबाई फुलेंना स्वत: शिक्षण देण्यास सुरुवात केली. महात्मा फुलेंच्या मते स्त्रियांनी केवळ चुल आणि मुल या गर्तेत न पडता शिक्षण घेतले पाहिजे. याकरिता महात्मा फुलेंनी १ जानेवारी १८४८ रोजी पुणे येथील भिडे वाड्यात मुलींच्या शिक्षणासाठी पहिली शाळा सुरू केली.

यानंतरच्या काळात भारतभर नवशिक्षितांची नवी पिढी उदयाला आली आणि तिनं त्यावेळच्या कलकत्ता, मद्रास, मुंबई आणि पुणे यासारख्या ठिकाणी शिक्षण संस्था स्थापन केल्या. यामध्ये ईश्वरचंद्र विद्यासागर, राजा राममोहन रॉय, रविंद्रनाथ टागोर, महर्षी कर्वे, विठ्ठल रामजी शिंदे, राजर्षी शाहु महाराज आणि विश्राम रामजी घोले यांचा समावेश होता. त्यांच्याबरोबर ॲनी बेझंट, मारिया मॉटेसरी, मेरी कार्पेंटर, इ.ए. मोनिंग, रिवेका सिमियन यासारख्या स्त्रियांचाही वाटा होता. १८८५ मध्ये कोलकत्यात स्वरुपकुमारी देवी यांनी शक्ती समिती, १८९२ मध्ये प. रमाबाई यांनी शारदा सदन, १९०९ मध्ये रमाबाई रानडे यांनी मुंबईत सेवासदन या शिक्षणसंस्थांची स्थापना केली. १९२३ ते १९७३ या कालावधीत ताराबाई मोडक यांनी भारतभर बालशिक्षणाचे कार्य केले. १९३७ मध्ये महात्मा गांधींनी नई तालीम ही संकल्पना मांडली. राष्ट्रीय हित लक्षात घेऊन महात्मा गांधीनी ही संकल्पना मांडली. गांधीजींच्या प्रेरणेने सरोजिनी नायडू, कमलादेवी चट्टोपाध्याय, मुत्थुलक्ष्मी रेड्डी या स्त्रियांनीही शिक्षण आणि स्वातंत्रलढ्यात मोठे काम केले. डॉ. बाळासाहेब आंबेडकर यांनी सर्वांनाच शिका, संघटिक व्हा आणि संघर्ष करा हा मंत्र दिला. त्यांनी अस्पृश्य वर्गाच्या उन्नतीसाठी शिक्षण हा घटक महत्वाचा मानला.

अहमदनगर जिल्ह्यातील राहाता तालुक्यातील लोणी या खेडेगावात १३ मार्च १९६४ मध्ये पद्मश्री डॉ. विठ्ठलराव विखे पाटील यांनी प्रवरा ग्रामीण शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. महात्मा फुले व महर्षी धोंडो केशव कर्वे यांच्या स्त्री शिक्षणविषयक कार्याचा प्रभाव डॉ. विठ्ठलराव विखे पाटील यांच्यावर होता. डॉ. विठ्ठलराव विखे पाटील यांनी हिंगण्याला जाऊन अण्णासाहेब कर्वेंचा आश्रम आणि तेथील मुलींच्या शिक्षणाची व्यवस्था पाहिली होती. येथून प्रेरणा घेऊनच ग्रामीण भागातील मुलींच्या बौद्धिक, शारीरिक व नैतिक शिक्षणाकडे लक्ष पुरवून मुलींना सर्वांगीण विकास विकास साधता येईल अशी संधी व साधने उपलब्ध करुन देण्याच्या ध्येयानेच प्रवरा कन्या विद्या मंदिर या विद्यालयाची स्थापना १६ जून

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Impact Factor-8.575 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

November - 2022

ISSUE No- CCCLXXV) 375- E

SOCIAL PROBLEMS IN INDIA

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor
Dr. Baliram Pawar
Head, Department of Sociology
Mahatma Phule College Kingaon Latur
Maharashtra

Editor
Dr.Manashi Gogoi Borgohain
Head, Department of Education
Nandalal Borgohain City College ,
Dibrugarh , Assam

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar Publications

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) * PRAVARANAGAR *

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

18	स्त्रीयांच्या समस्या	गायकवाड सुनिता रामराव	68
19	स्वामी विवेकानंद जी के विचारों में राष्ट्रवादी दृष्टिकोण	डाॅ. जीतेन्द्र कुमार पाण्डेय	73
20	विवाह: सामाजिक व्यवस्था का आधार	डॉ. स्मिता कुमारी	78
21	करोना विषाणू व ऑनलाईन शिक्षण	प्रा. अमिता महातले (विरूटकर)	82
22	उच्च शिक्षणात ग्रामीण मुलींच्या समस्या आणि उपाय	नयना मच्छिंद्र औताडे	86
23	संगमनेर तालुक्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या व्यावसायिक जाणिवांच्या सदयस्थितीचा अभ्यास	डॉ. भोसले सचिन मच्छिंद्र	89

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) –8.575, Issue NO, 375 (CCCLXXV) E
ISSN : 2278-9308
November, 2022

उच्च शिक्षणात ग्रामीण मुलींच्या समस्या आणि उपाय

नयना मच्छिंद्र औताडे
प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र(एम. एड.) महाविद्यालय, प्रवरानगर.
मो. नंबर ८६९८७७७९९ ,ई-मेल- anvit1111@gmail.com

सारांश:-

मुलींच्या शिक्षणाचे वैयक्तिक पैलू आणि सामाजिक पैलू असे दोन पैलू आहेत,जे मुलींना तिच्या जीवनातील, कुटुंबातील, समाजाच्या आणि राष्ट्राच्या समस्यांना सामोरे जाण्याची क्षमता वाढवते. शिक्षणामुळे स्त्रीमधील आत्मविश्वास वाढतो. एक सुशिक्षित मुलगी सहजपणे समजू शकते की, लवकर लग्नाचे तोटे आणि उच्च जन्मदर.शिक्षणाची फळे केवळ संबंधित स्त्रीलाच मिळत नाही तर ती तिच्या कुटुंबालाही मिळते. तिच्या संपूर्ण कुटुंबातील सदस्यांचा सर्वांगीण विकास होतो. परंतु जर त्याचे अर्धे सदस्य मागे पडले तर ते विकासात अडथळा निर्माण करेल. उच्च शिक्षण ही पोकळी भरून काढण्यासाठी नक्कीच सोयीस्कर आहे. परंतु शिक्षणाची उपलब्धता प्रत्येकासाठी सोपी नाही. त्याच वेळी उच्च शिक्षण हे अजूनही अनेक लोकांचे स्वप्न आहे. भारतात अनेक संस्था दर्जेदार शिक्षण देतात परंतु ग्रामीण भागात फार कमी संस्था उच्च शिक्षण देतात. ग्रामीण भागात राहणाऱ्या ग्रामीण विद्यार्थिनींसमोरील खरी आव्हाने आहेत, तिच्या कुटुंबातील समस्या, बाह्य जागतिक सामाजिक बंधने यामुळे ग्रामीण भागातील मुलींना सहभागी होण्यासाठी अडचणी निर्माण झाल्या आहेत. उच्च शिक्षणात ग्रामीण भागातील काही भागात अजूनही मुलींचे शिक्षण बंद करून अगदी लहान वयात लग्न केले जाते किंवा त्यांनी स्वतःला कुटुंबासाठी झोकून दिल्याने ते पदवीनंतर लगेचच त्यांचे शिक्षण थांबवतात. मुलींपेक्षा मुलांनी शिकले पाहिजे असा लिंग आधारित बायस ग्रामीण भागात अजूनही आहे. इतकेच नव्हे तर आर्थिक आव्हानांसारख्या इतर समस्या, उच्च शिक्षणासाठी जसे की संस्थांकडून आकारले जाणारे शुल्क जास्त आहे.सार्वजनिक वाहतुकीची समस्या कठीण आहे आणि बसची वारंवारता खूपच कमी आहे. वैयक्तिक वाहतुकीचा खर्च खूप जास्त आहे आणि ग्रामीण भागातील विद्यार्थिनींसाठी वैयक्तिक वाहतूक करणे देखील सुरक्षित नाही .ग्रामीण भागात राहणाऱ्या मुलींच्या जीवनात उच्च शिक्षणाच्या महत्त्वपूर्ण भूमिकेबद्दल जागरुकता दिसून येत नाही.

प्रस्तावना:-

समानतेचा पुरस्कार करणाऱ्या समाजात आणि विज्ञान युगात स्त्रियांची स्थिती ग्रामीण भागात अत्यंत दयनीय आहे. त्यागाची प्रतीक असलेली ग्रामीण स्त्री विविध समस्यांच्या चक्रात सापडलेली दिसून येते.भारतामध्ये अनेक भागातील ग्रामीण मुली या उपेक्षित, वंचित गटात मोडणाऱ्या येतात .समाजात त्यांना कमी वयात विवाह ,मुलींच्या जन्माचा तिरस्कार, हुंडयासाठी होणारा छळ, संशयाच्या कारणावरून होणारा छळ, सतत आर्थिक कारणास्तव होणारी गळचेपी या ना त्या कारणावरून तिला अनेक आव्हानांना सामोरे जावे लागत आहे .या सर्वांचे मूळ तिच्या अशिक्षितपणात व उच्च शिक्षणाची संधी न मिळणे यामध्ये दिसून येते. आज ग्रामीण महिला सक्षमीकरणात मोठा अडसर हा शिक्षणापासून वंचित राहत असल्यामुळे स्थिती आहे .त्या अनेक किरणांचा यामध्ये विचार करणे अपेक्षित आहे.सामाजिक परिवर्तनामध्ये खऱ्या अर्थाने उच्च शिक्षण महत्त्वाची भूमिका पार पाडत असते. परंतू भारतातील ग्रामीण भागात स्त्रीयांचे उच्च शिक्षणाचे प्रमाण नगण्यच आहे.महिलांचे समाजातील दुय्यम स्थान हा भारतीय परंपरेचा मोठा परिणाम दिसून येतो .ग्रामीण भागात महिलांकडे घर सांभाळणे ,मुलांचा सांभाळ करणे या दृष्टिकोनातूनच पाहिले जाते, त्यामुळे तिच्या शिक्षणाचा विचारच केला जात नाही. त्याचबरोबर कमी वयात विवाह हा पण ग्रामीण महिलांच्या शिक्षणातील मोठा अडसर ठरलेला आहे .ज्या वयात शिक्षण घेणे गरजेचे आहे त्याच वयात तिच्यावर अनेक जबाबदाऱ्या दिल्या जातात व शिक्षणाचे दार बंद केले जाते. स्वातंत्र्यानंतर ग्रामीण भागात शिक्षणाचा प्रसार जरी होत असला तरी कुटुंबात मुलींच्या शिक्षणाबाबत दुजाभाव केला जातो .जो आग्रह मुलांच्या शिक्षणाबाबत केला जातो तो मुलीच्या शिक्षणाबाबत केला जात नाही.शिक्षणासंदर्भात स्थानिक

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) * PRAVARANAGAR *
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -8.575, Issue NO, 375 (CCCLXXV) E
ISSN : 2278-9308
November, 2022

संगमनेर तालुक्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या व्यावसायिक जाणिवांच्या सदयस्थितीचा अभ्यास

डॉ. भोसले सचिन मच्छिंद्र
सहाय्यक प्राध्यापक, प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविदयालय, प्रवरानगर
sachinbhosale55@gmail com

सारांश

प्रस्तुत संशोधनात संगमनेर तालुक्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या व्यावसायिक जाणिवांच्या सदयस्थितीचा अभ्यास केला आहे. संशोधनात दोन परिकल्पना मांडण्यात आल्या आहे. प्रस्तुत संशोधन २०२२-२३ या शैक्षणिक वर्षापुरते मर्यादित आहे. प्रस्तुत संशोधनात सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर केला असून, संगमनेर तालुक्यातील उच्च माध्यमिक विदयालयातील ८० विद्यार्थ्यांच्या निवड सहेतूक पध्दतीने केली आहे. माहिती संकलनासाठी संशोधक निर्मित प्रमाणित व्यावसायिक जाणीव मापिकेचा वापर करण्यात आला आहे. माहिती विश्लेषणासाठी मध्यमान, प्रमाण विचलन आणि टी-परीक्षिकेचा वापर करण्यात आला आहे. संशोधनाच्या निष्कर्षात असे दिसून आले की, विनाअनुदानित उच्च माध्यमिक विदयालयातील विद्यार्थ्यांची आणि मुलींची व्यावसायिक जाणीव जास्त आहे एकंदरीत सर्वच विद्यार्थ्यांच्या व्यावसायिक जाणीव मध्यम स्वरुपाची आहे.

शोधसंज्ञा- संगमनेर तालुका, उच्च माध्यमिक स्तर आणि व्यावसायिक जाणीव.

प्रस्तावना

विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणणे हे शिक्षणाचे उद्दिष्ट मानले जाते. शिक्षणातील शैक्षणिक संपादणूक ही भविष्यकालिन जीवनातील व्यवसाय निवडीची गुरुकिल्ली आहे. उच्च माध्यमिक स्तर हा विद्यार्थ्यांसाठी व्यवसाय निवडीचा अत्यंत महत्त्वाचा टप्पा आहे. या टप्प्यावर जर विद्यार्थ्यांने अचूक व्यवसायाची त्याच्या आवडीनुसार व क्षमतेनुसार निवड केल्यास तसेच त्यासाठी त्याला योग्य मार्गदर्शन मिळाल्यास तो भविष्यकालिन जीवनात यशस्वी होऊ शकतो. यासाठी विद्यार्थ्यांला या स्तरावर व्यावसायिक जाणीव असणे अत्यंत महत्त्वाचे असते. व्यावसायिक प्रगती ही देशाच्या विकासात अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावत असते. आज शासन स्तरावर शिक्षणाचे व्यावसायिकीकरण करण्यासाठी विविध योजनांची अंमलबजावणी केली जाते, परंतु अजूनही आपल्या देशात ग्रामीण भागात शिक्षणाची स्थिती व विद्यार्थ्यांना असलेल्या व्यवसायाची जाणीव म्हणावी तितकी चांगली नाही. याला अनेक घटक कारणीभूत आहेत. प्रवेश घेतलेल्या प्रत्येक विद्यार्थ्यांने जीवनामध्ये योग्य यश संपादन करावे.

योग्य व्यवसायाची निवड करुन जीवनात यशस्वी व्हावे अशी शासनापासून पालकांचीही अपेक्षा असते, परंतु योग्य व्यावसायिक शिक्षणात प्रवेश मिळणे व त्यात यशस्वी होणे हे शैक्षणिक संपादनावर अवलंबून असते. विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनावर त्याची अनुवांशिकता व त्याला मिळत असलेले सामाजिक व शैक्षणिक वातावरण याचा मोठा प्रभाव पडत असतो. विद्यार्थी ज्या सामाजिक व आर्थिक स्तरातून येतो त्याचा परिणाम त्याच्या व्यक्तीमत्त्वाप्रमाणेच त्याच्या शैक्षणिक प्रगतीवर व व्यवसाय निवडीवरही पडत असतो.

अनुवांशिकता ही शारीरिक व बौध्दिक दृष्टिकोनातून पालकांकडून प्राप्त झालेली असते. या सर्व गोष्टी प्रत्येक व्यक्तीला जन्मताच मिळालेल्या असतात अनुवांशिकतेने मिळालेल्या घटकाचा प्रभाव बदलणे किंवा त्यात सुधारणा घडवून आणणे शास्त्रीयदृष्टया जवळ जवळ अशक्य ठरते, परंतु व्यक्तीला मिळालेल्या वातावरणाचा प्रभाव व्यक्तीच्या एकंदर जीवनशैलीवर मरेपर्यंत दिसतो. विदयार्थ्यांच्या एकंदरीत शैक्षणिक संपादनावर व व्यावसायिक जाणीवांवर परिणाम करणारे अनेक घटक आहेत.

विदयार्थ्यांना माध्यमिक स्तरापासूनच व्यावसायिक जाणीव होते. सामाजिक आंतरक्रियांमधून व सामाजिक शिक्षणातून यात बदल होत जातो शाळा विदयार्थ्यांचा औपचारिक व अनौपचारिक अशा दोन्ही प्रकारचा विकास करीत असते. शैक्षणिक संपादनाबरोबरच बालकाचा व्यावसायिक जाणीवांचा विकास हा उच्च माध्यमिक शाळेत चांगल्या प्रकारे होत असतो. त्याचाच परिणाम पुढे त्यांच्या व्यवसाय निवडीवर होत असतो. विदयार्थ्यांच्या

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

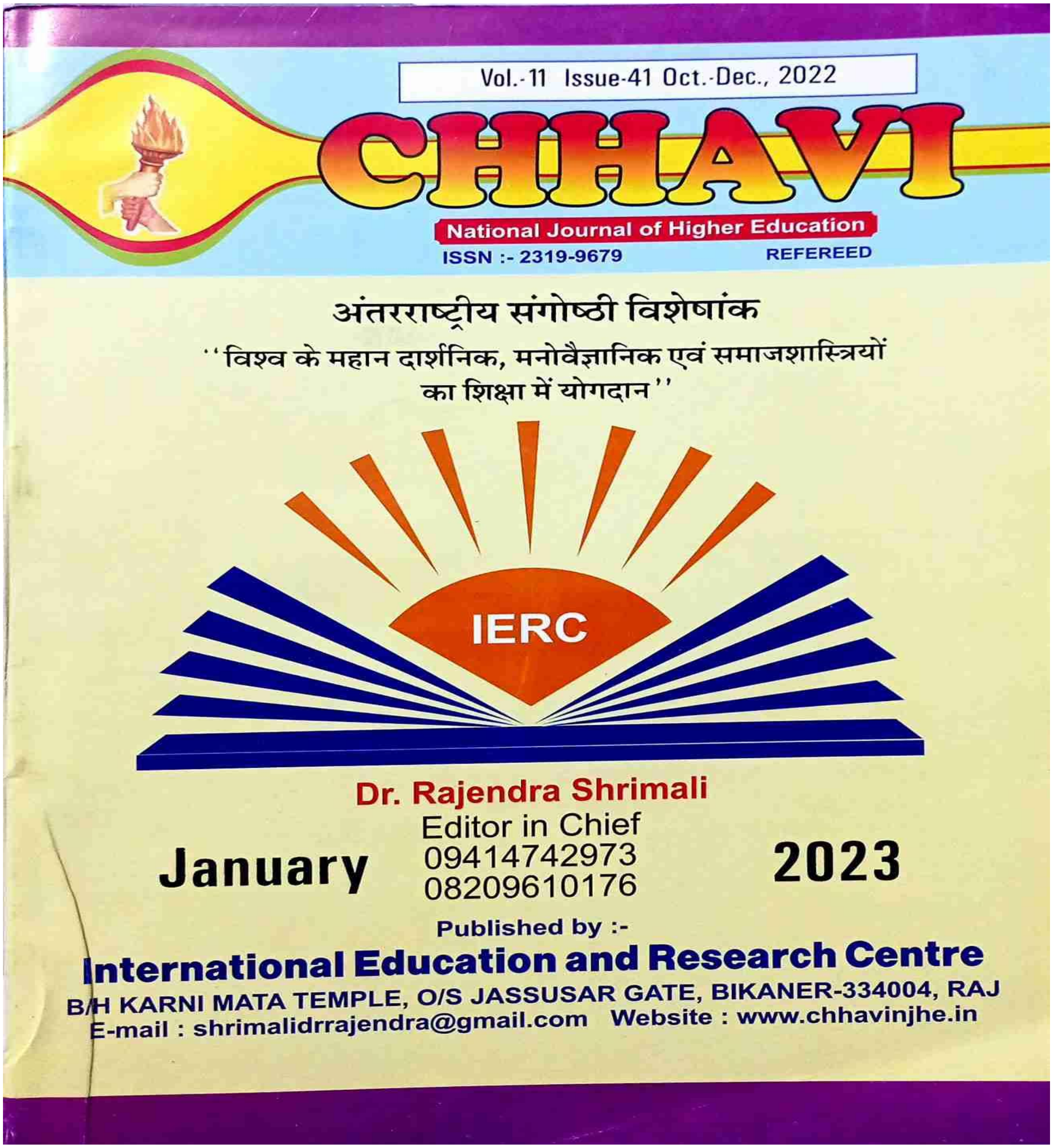

Vol.-11 Issue-41 Oct.-Dec., 2022

CHHAVI

National Journal of Higher Education

ISSN :- 2319-9679 REFEREED

अंतरराष्ट्रीय संगोष्ठी विशेषांक

''विश्व के महान दार्शनिक, मनोवैज्ञानिक एवं समाजशास्त्रियों का शिक्षा में योगदान''

IERC

Dr. Rajendra Shrimali
Editor in Chief
09414742973
08209610176

January 2023

Published by :-
International Education and Research Centre
B/H KARNI MATA TEMPLE, O/S JASSUSAR GATE, BIKANER-334004, RAJ
E-mail : shrimalidrrajendra@gmail.com Website : www.chhavinjhe.in

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

19 प्रिचर्ड के दर्शन में कर्म–कर्त्तव्यवाद : एक अध्ययन
– दिनेश कुमार चावड़ा, प्रतिभा चावड़ा

20 त्रिक् दर्शन 49
– श्रीमती सुमन श्रीमाली, सूर्यप्रकाश श्रीमाली

21 भारतीय दर्शन में सर्वज्ञता 52
– डॉ. नरेन्द्र कुमार श्रीमाली, डॉ. जितेन्द्र कुमार श्रीमाली

22 स्वामी विवेकानन्द का शैक्षिक दर्शन 54
– डॉ. अरूणा सहगल, प्रियंका सैनी

23 महात्मा ज्योतिराव फुले और सावित्रीबाई फुले का शैक्षिक योगदान 57
– नयना मच्छिंद्र औताडे

24 भारतेन्दु हरिश्चन्द्र का शिक्षा में योगदान 61
– डॉ. राजाराम शर्मा

25 स्वामी विवेकानन्द द्वारा शिक्षा के क्षेत्र में किये गये कार्य तथा राष्ट्रीय शिक्षा नीति 2020 में उसकी उपयोगिता 63
– श्री जय दीक्षित

26 प्रशान्त चन्द्र महालनोबिस सांख्यिक़ीय में योगदान 65
– डॉ. मुकेश ओझा

27 आचार्य विनोबा भावे 69
– मेनका जाखड़

28 रवींद्रनाथ टैगोर का शैक्षिक कार्य 71
– श्रीमती निशा बालासाहेब खरात

29 अल्बर्ट बॉण्डुरा का सामाजिक अधिगम 75
– डॉ. सुखपाल कौर

30 महान् दार्शनिक अक्षपाद गौतम के न्याय सूत्र पर दार्शनिक विचार 78
– तरमेस सिंह

31 बाल गंगाधर तिलक का शिक्षा–दर्शन 80
– डॉ. संध्या शर्मा

32 जयशंकर प्रसाद का व्यक्तित्व एवं उनका शिक्षा में योगदान 82
– डॉ. वन्दना तिवारी

33 स्वामी विवेकानन्द का शिक्षा–दर्शन 84
– प्रो. मिश्रीलाल मांडोत, सतीश चन्द मीणा

34 एकात्मा मानववाद के प्रणेता पं. दीनदयाल उपाध्याय जीवन झांकी 87
– भूदेव प्रसाद शर्मा, कविता शर्मा

35 डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम : आदर्श व्यक्तित्व 89
– दुर्गेश शर्मा, निशा शर्मा

36 थार्नडाइक का सीखने का सिद्धान्त 91
– शशि सोनी

37 रूसों शिक्षा दर्शन का वर्तमान समय में औचित्य 94
– डॉ. लता वैष्णव

38 अल्बर्ट बांडूरा के प्रतिरूप के तादात्मीकरण का सिद्धान्त 96
– डॉ. रश्मि साकरवाल, डॉ. आभा शर्मा

98

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

23. महात्मा ज्योतिराव फुले और सावित्रीबाई फुले का शैक्षिक योगदान

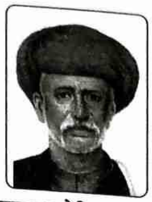

महात्मा ज्योतिराव फुले

सावित्रीबाई फुले

नयना मच्छिंद्र औताडे
प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र (एम.एड.)
महाविद्यालय ,प्रवरानगर
मोबाईल. ८६९८७७७९९८
इमेल- anvitllll@gmail.com

प्रारम्भिक जानकारी

ज्योतिराव फुले का नाम एक ऐसे व्यक्तित्व के रूप में लिया जाता है, जिन्होंने भारत में पारंपरिक सामाजिक व्यवस्था के खिलाफ विद्रोह किया। ज्योतिराव फुले, जिनके शब्द और कार्य समान हैं, एक पश्चिमी लेखक थॉमस पेन की पुस्तक ''राइट्स ऑफ मैन'' से प्रभावित थे। उन्नीसवीं सदी में सदी, महाराष्ट्र में अधिकांश समाज अज्ञानता के अंधेरे में संघर्ष कर रहा था। यह समाज हर तरफ से दुविधा में था। ब्रिटिश शासन की स्थापना के बाद महाराष्ट्र में सामाजिक परिवर्तन की हवा चलने लगी लेकिन आम लोगों को इसका कोई फायदा नहीं हुआ। समाज का स्थापित उच्च वर्ग आम लोगों को तरह–तरह से भ्रमित कर रहा था। फलस्वरूप बहुजन समाज की स्थिति अत्यंत दयनीय थी। ऐसी विपरीत परिस्थितियों में बहुजन समाज को जगाने का कार्य महात्मा ज्योतिराव फुले ने किया। उनके काम ने समाज सुधार आंदोलन को व्यापक रूप दिया। ज्योतिराव फुले को दलितों का आधारवाड़ इसलिए कहा जाता है क्योंकि उन्होंने दलित और शोषित समाज को जगाया और उन्हें उनके अधिकारों के लिए लड़ने की ताकत दी। 24 सितंबर 1873 को महात्मा ज्योतिराव फुले द्वारा स्थापित सत्यशोधक समाज अलग था। सत्यशोधक समाज के संस्थापक ज्योतिराव फुले और अन्य सदस्य शूद्रों के रूप में मानी जाने वाली जातियों में पैदा हुए थे। हालाँकि वे अंग्रेजी में शिक्षित थे, लेकिन उनमें से अधिकांश स्नातक नहीं थे। इसलिए सत्यशोधक समाज के कार्यकर्ताओं ने वास्तव में जमीनी स्तर पर समाज में लोगों की शिकायतों को दूर करने का काम किया। महात्मा ज्योतिराव फुले ने सत्य शोधक समाज के माध्यम से शैक्षिक कार्य शुरू किया।

योगदान

ज्योति राव ने अंग्रेजों की शिक्षा नीति के प्रति अपनी नापसंदगी व्यक्त की और मांग की कि प्राथमिक शिक्षा को प्राथमिकता दी जानी चाहिए। सत्यशोधक समुदाय के कार्यकर्ताओं ने अभंग, ओवी, पोवाड़ा, आरती, मंगलाष्टक, कटाव, लावणी, नाटक, कीर्तन आदि का प्रभावी ढंग से इस्तेमाल किया ताकि भट भिक्षु के विचारों, शराब पीने के दुष्परिणाम, अनपढ़ लोगों को शिक्षा के महत्व से अवगत कराया जा सके। कलाम बहादुर ब्राह्मण कुलकर्णी, जिन्होंने गाँव के किसानों को धोखा दिया और अनपढ़ पटला को अपनी चपेट में लिया, सत्य साधकों की आलोचना का मुख्य केंद्र बिंदु था।

महिलाओं को शिक्षित करने और नवप्रवर्तकों की एक पीढ़ी बनाने के लिए समय की आवश्यकता को स्वीकार करते हुए, ज्योतिराव ने 1848 में महिलाओं की शिक्षा शुरू की। उन्होंने पुणे में लड़कियों के लिए पहला स्कूल शुरू किया। चूंकि लड़कियों की शिक्षा एक सामान्य बाहरी व्यवहार है, उन दिनों में अछूतों का शारीरिक एवं मानसिक अपमान किया, उनका उपहास किया, मौखिक रूप से उनका अपमान किया, कीचड़ फेंका, पत्थर फेंके आदि। इस पर ज्योतिराव के पिता ने भी ध्यान

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

28. रवींद्रनाथ टैगोर का शैक्षिक कार्य

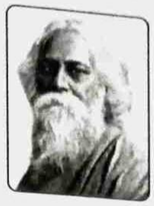

श्रीमती निशा बालासाहेब खरात
प्रवरा ग्रामीण शिक्षण शास्त्र महाविद्यालय एम.एड.,
लोनी ता. राहता जि.अहमदनगर , महाराष्ट्र.
मोबाईल–9421591641
ई- मेल kharatnisha123@gmail.com

प्रस्तावना

वास्तव जीवन में शिक्षा का गिरता हुआ स्तर जिससे पूरा समाज जीवन ग्रस्त है। विशेषतः छात्रों में बढ़ती हुई अनुशासनहीनता, अकर्मण्यता उद्दंडता आदि बढ़ती जा रही है। चारों तरफ अव्यवस्था छा गई है। व्यक्ति के चरित्र का हनन हो रहा है। शिक्षा की सार्थकता बढ़ाने में रविंद्र नाथ टैगोर जी का आधुनिक दृष्टिकोण अनुकरणीय है।

प्रारम्भिक जीवन

रवींद्रनाथ टैगोर का जन्म पश्चिम बंगाल के सुसभ्य, सुशिक्षित एवं सुसंस्कृत परिवार में सन 6 मई 1861 में कोलकाता में हुआ था। उनके माता पिता महर्षि देवेंद्र नाथ टैगोर पेशे से वकील थे। उनको अपने माता–पिता से विद्वत्ता ,देशभक्ति, धर्मप्रियता, साधुता आदि गुण विरासत में मिले थेद्य इनका बचपन नौकरों के संरक्षण में व्यतीत हुआ। जो इनको घर के आसपास में रखे थे,जिसके कारण रवींद्रनाथ टैगोर में प्रकृति के प्रति प्रेम, आस्था हो गई थी।

प्रारंभ से ही स्कूलों में गलत शिक्षा विधि व अध्यापक के तानाशाही व्यवहार के कारण वह कभी पाठशाला नहीं गए। घर पर ही बड़े भाई व अन्य शिक्षकों की निगरानी में उन्होंने अंग्रेजी, फारसी, उर्दू, संस्कृत, संगीत ,साहित्य ,व्यायाम, भूगोल ,गणित, इतिहास ,खगोल शास्त्र का अध्ययन किया –

उनका परिवार सामाजिक, धार्मिक, साहित्य, एवं राष्ट्रीय कार्य का एक केंद्र था। इसका बचपन से ही रविंद्र नाथ टैगोर के दिल दिमाग पर गहरा प्रभाव पड़ा था। उसमें राष्ट्रीय भावना का बीज बोया गया 1869 में उच्च शिक्षा के लिए इंग्लैंड भेजे गए लेकिन बिना परीक्षा दिए ही लौट आए। कुशाग्र बुद्धि होने के कारण टैगोर ने अपनी जन्मजात प्रतिभा को विकसित कर लिया था।

योगदान –

1) रविंद्र नाथ टैगोर का यह मत था की प्रकृति मानव तथा अंतरराष्ट्रीय संबंधों में परस्पर मेल एवं प्रेम होना अत्यंत आवश्यक है।
2) सच्ची शिक्षा के द्वारा वर्तमान के सभी वस्तुओं में मेल और प्रेम की भावना विकसित करना चाहते थे।
3) रविंद्र नाथ टैगोर का विश्वास था कि शिक्षा प्राप्त करते समय बालकों बालक को स्वतंत्र वातावरण मिलना परम आवश्यक है।
4) शिक्षा के सर्वोच्च दर्शन को स्थापित करने के लिए निरंतर संघर्ष करते रहना चाहिए।
5) रवींद्रनाथ टैगोर आधुनिक भारत में शैक्षिक पुनरुत्थान के सबसे महान पैगंबर थे।
6) उन्होंने अपनी शिक्षा संस्थानों में शैक्षिक प्रयोग किए

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

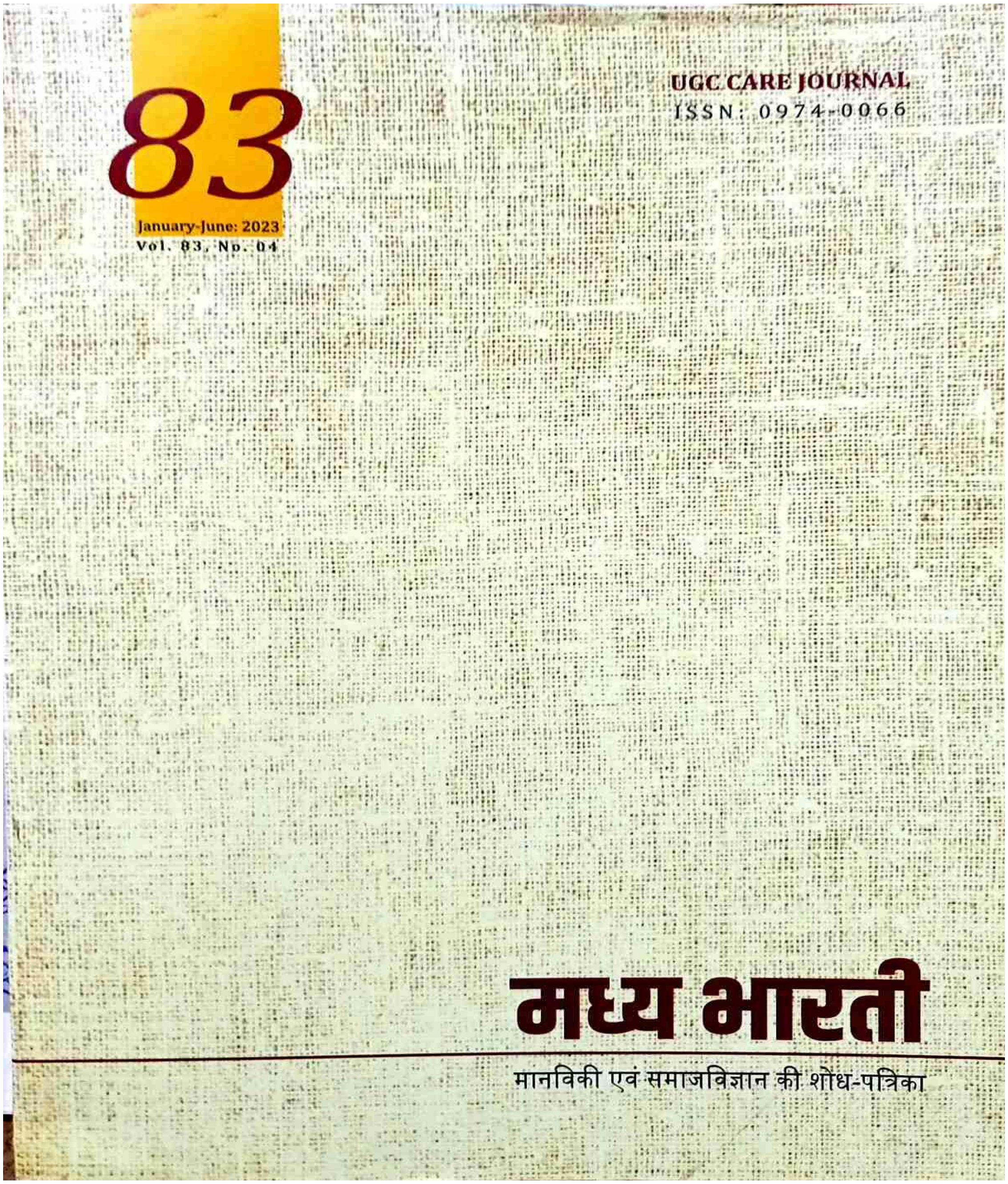

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
★ PRAVARANAGAR ★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

मध्य भारती

(MADHYA BHARTI)

Humanities and Social Science Journal

ISSN No. 0974-0066

UGC CARE (Group I) Journal

(Volume 83, No. 04, January-June: 2023)

Editor in Chief

Prof. (Dr.) Ambikaadas Sharma

Editor

Prof. Bhawatosh Indrguru

Prof. Brijesh Srivastava

Dr. Aashutosh Mishra

Volume Editor

Dr. Chhabil Mehar

Dr. Harising Gaur University

Sagar (MP) – 470003

Email – madhyabharti2016@gmail.com

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

मध्य भारती (Madhya Bharti)
मानविकी एवं समाजविज्ञान की शोध-पत्रिका

UGC CARE (Group I) Journal
ISSN: 0974-0066

अनुक्रमणिका

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण- २०२० आणि बदलते तंत्रज्ञान 01
नयना मच्छिंद्र औताडे

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण- 2020 मधील भविष्योंमुखी दृष्टिकोन 04
डॉ. सचिन मछिंद्र भोसले

प्रारंभिक बाल्यावस्था आणि शिक्षण 07
डॉ. प्रभाकर बुधारम

नवीन शैक्षणिक धोरण आणि आव्हाने 09
डॉ. बबन आमले

भारतातील शैक्षणिक आयोग : एक आढावा 11
डॉ. लोकेशकुमार एच. नंदेश्वर

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये 'आदर्श-गुणवत्तापूर्ण विद्यार्थ्यांची शाळा' निर्मितीत शालेय समित्यांचे स्थान 17
रामदास सोमा तळपे/डॉ. विद्या जाधव

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीत शालेय योजनांचे महत्त्व 21
प्रकाश तुकाराम चव्हाण/डॉ. कैलास आर. खोंडे

बहुसांस्कृतिक वर्गातील विद्यार्थ्यांशी आंतरक्रिया करताना शिक्षकांची भूमिका 26
डॉ परमेश्वर अभंगराव पाटील

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 नुसार मूल्यांकनाची बदलती भूमिका - एक अभ्यास 30
डॉ. रविराज फुरडे

माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० विषयक जागरूकतेचा अभ्यास 33
डॉ. शिवप्रसाद चंद्रकांत घालमे

2020 राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - अध्यापक शिक्षण अंमलबजावणीतील आव्हाने 38
डॉ. संध्या लक्ष्मण भंगाळे

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 आणि भारतातील पूर्वीचे शैक्षणिक धोरणे 41
योगेश नामदेव बोचरे/डॉ. हेमंतकुमार चित्ते

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) * PRAVARANAGAR *

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

UGC CARE (Group I) Journal
ISSN: 0974-0066

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण- २०२० आणि बदलते तंत्रज्ञान

नयना मच्छिंद्र औताडे, सहाय्यक प्राध्यापक,प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,(एम.एड.) प्रवरानगर

==

सारांश

२१व्या शतकात तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात भारताने स्वतःचे अस्तित्व निर्माण केले आहे. भारताने शेती, आरोग्य, अवकाश आणि शिक्षणइत्यादींसारख्या विविध क्षेत्रात तंत्रज्ञानाचा प्रभावीपणे वापर सुरू केला आहे.बदलत्या तंत्रज्ञानासोबत चालण्यासाठी या बाबींची पूर्वतयारी आवश्यक आहे ती पूर्वतयारी करण्यासाठी राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये काही बदल सुचविले आहेत.त्यामध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक तंत्रज्ञान मंचाची स्थापना हा प्रमुख बदल आहे.या मंचाच्या माध्यमातून वेगाने बदलत्या क्षेत्रात संबंधित राहण्याची प्रक्रिया चालणारआहे.यासाठी शैक्षणिक सॉफ्टवेअर्सची निर्मिती केली जाईल.शिक्षण व्यवस्थेतील तंत्रज्ञानाकडे विशेष लक्ष दिले जाईल.कृत्रिम बुद्धिमत्तेसाठी आपण तंत्रज्ञानाचा वापर करणार आहोत, केवळ तंत्रज्ञानाचा वापर वाढविणार नाही तर त्यासोबत रोजगार निर्मितीवर भर दिला जाणार आहे. तंत्रज्ञानाबद्दल लोकांमध्ये जागृती केली जाणार आहे आणि महत्त्वाचे म्हणजे शिक्षकांसाठी तंत्रज्ञानाशी संबंधित प्रशिक्षणाचे आयोजन केले जाणार आहे.

प्रस्तावना

२३ऑक्टोबर२०२२रोजी भारतातील इस्रो संस्थेने एल व्ही एम ३-एम २ चेयशस्वी प्रक्षेपण केले.या प्रक्षेपणाअंतर्गत भारताने ब्रिटनच्या कंपनीचे ३६ ब्रॉडबँड संचार उपग्रहांचे यशस्वीपूर्वक प्रक्षेपण करून ते अंतराळात प्रस्थापित केले आहे. अशाच पद्धतीने भारताने इतर देशांचे उपग्रह आपल्या भूमीवर यशस्वीरित्या प्रक्षेपित केले आहेत. याचाच अर्थ असा आहे की, भारत माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानाच्या बाबतीत जगाचे नेतृत्व करायला सक्षम झाला आहे.कोरोना काळात भारताने तंत्रज्ञानाच्या मदतीने अनेक संकटांवर मात केली आहे.त्यामध्ये शिक्षण, आरोग्य, आणि शेती यासारख्या क्षेत्राचा समावेश होतो. त्यापैकी शिक्षण क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणावर बदल आपल्याला कोरोना काळात झालेले दिसतात.या बदलांना अशाच पद्धतीने सामोरे जायचे असेल तर शिक्षण आणि तंत्रज्ञान या दोन्ही क्षेत्रांमध्ये एकत्रित काम करावे लागेल.या सर्वांचा विचार करून राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये शिक्षण क्षेत्रात तंत्रज्ञानाचा सखोल विचार केलेला दिसून येतो.त्यातील काही मुद्दे खालीलप्रमाणे स्पष्ट करता येतील.

१) राष्ट्रीय शैक्षणिक तंत्रज्ञान मंच ची स्थापना

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण२०२०मध्ये तंत्रज्ञानाचा वापर करून शाळा आणि उच्च शिक्षण या दोन्हीतील अध्ययन, मूल्यांकन, नियोजन आणि प्रशासन इत्यादींचीगुणवत्ता वाढविण्यासाठी, मुक्त विचारांची देवाण-घेवाण करण्यासाठी एक व्यासपीठ उपलब्ध असावेत, या विचाराने राष्ट्रीय शैक्षणिक तंत्रज्ञान मंच या स्वायत्त संस्थेची स्थापना करण्याची शिफारस केली आहे.तंत्रज्ञानाचा स्वीकार, त्याचे उपयोजन आणि वापर याविषयी निर्णय घेण्याची प्रक्रिया सोपी करणे हे या मंचाचे उद्दिष्ट असेल.हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी शैक्षणिक संस्था, राज्य आणि केंद्र सरकार यातील नेते तसेच इतर हितसंबंधींना आधुनिक ज्ञान आणि संशोधनाविषयी माहिती देऊन तसेच सल्लामसलत करण्याची आणि सर्वोत्तम प्रथांविषयी माहिती देण्याची संधी दिली जाईल.ही संस्था पुढीलप्रमाणे कार्य करेल, केंद्र आणि राज्य सरकारच्या संस्थांना तंत्रज्ञानावर आधारित हस्तक्षेपांबद्दल पुराव्यासह स्वतंत्र सल्ला प्रदान करणे, शैक्षणिक तंत्रज्ञानामध्ये बौद्धिक आणि संस्थात्मक क्षमता विकसित करणे, या क्षेत्रातील धोरणात्मक भर देण्याच्या विभागांची परिकल्पना करणे आणि संशोधन व नाविन्यपूर्ण उपक्रमांसाठी नवीन दिशा स्पष्ट करणे.

शैक्षणिक तंत्रज्ञानाच्या वेगाने बदलत्या क्षेत्रात संबंधित राहण्यासाठी हा मंच शैक्षणिक तंत्रज्ञानाचे नवप्रवर्तक आणि अभ्यासकांसहएकाहून अधिक संस्थांकडून नियमितपणे अधिकृत माहिती मिळवीत राहील आणि माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी संशोधकांच्या विविध गटांसोबत काम करेल. ज्ञानविषयक आणि त्याचा उपयोग करणारी एक उत्साही संस्था निर्माण करण्यास मदत म्हणून राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय शैक्षणिक तंत्रज्ञान, संशोधक, उद्योजक आणि व्यावसायिकांकडून सूचना मिळविण्यासाठी हा मंच अनेक प्रादेशिक आणि राष्ट्रीय परिषदा, कार्यशाळा इत्यादींचे आयोजन करेल.

२) शैक्षणिक सॉफ्टवेअर्सची निर्मिती

शैक्षणिकक्षेत्रात तंत्रज्ञानाच्या वापराचा भर प्रामुख्याने अध्यापन-अध्ययन आणि मूल्यांकन प्रक्रिया सुधारणे, शिक्षकांच्या तयारीस आणि व्यावसायिकांच्या विकासास सहाय्य करणे, शिक्षणाची उपलब्धता वाढविणे आणि प्रवेश,

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

UGC CARE (Group I) Journ
ISSN: 0974-0

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण- 2020 मधील भविष्योंमुखी दृष्टिकोन

डॉ. सचिन मच्छिंद्र भोसले, सहाय्यक प्राध्यापक,प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, प्रवरानगर

==

सारांश

भारताला महासत्ता बनविण्याच्या दृष्टीकोणातून शिक्षणाची भूमिका महत्त्वाची असणार आहे. याच भूमिकेतू राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० मध्ये भविष्यकाळातील विकासासाठी काही तरतुदी केल्या आहेत. या तरतुदी शिक्षण क्षेत्राला एक नवा आयाम मिळवून देण्यात यशस्वी होईल. यासाठी या धोरणात शालेय शिक्षण उच्च शिक्षण आणि प्रौढ व निरंतर शिक्षणसंदर्भात काही महत्त्वाच्या तरतुदी केल्या आहेत. त्यामध्ये भारतीय राज्यघटनेतील तरतुदींची अमलबजावणी, बहुआयामी व्यक्तिमत्त्वाचा विकास, रोजगाराच्या संधीची निर्मिती, गुणवत्तापूर्ण शिक्षणातील अडथळे दूर करणे, बहुशाखीय शिक्षण, व्यावसायिक शिक्षणाची पुनर्रचना, प्रौढ शिक्षण आणि निरंतर शिक्षणाला गती देणे, प्राचीन भारतीय संस्कृती, भाषा आणि कला यांना प्रोत्साहन देणे, शिक्षणाच्या व्यापारीकरणवर अंकुश ठेवणे आणि शिक्षणात तंत्रज्ञानाचा वापर या सर्व तरतुदी भविष्यातील विकसित भारतासाठी मौलिक ठरणार आहेत.

प्रस्तावना

स्वातंत्र्योत्तर काळातील प्रत्येक शैक्षणिक धोरणाने भविष्यकाळातील भारतासाठी आवश्यक मनुष्यबळ आणि भौतिक विकासाच्या दृष्टिकोनातून तरतुदी केल्या होत्या. त्यामध्ये प्रत्येकाचे वेगवेगळे उद्दिष्ट आणि वैशिष्ट्य होते, परंतु या सर्वांमध्ये समानता असलेली बाब किंवा तरतुदी होत्या, त्या म्हणजे भारतीय राज्यघटनेमध्ये नमूद केलेली स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, समाजवाद आणि धर्मनिरपेक्षता ही मूल्य असलेला नागरिक घडवणे होय. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 मध्ये ही याच मूल्यांना महत्त्व देऊन भविष्योंमुखी दृष्टिकोन ठेवून तसे नागरिक घडविण्याचे उद्दिष्ट ठरवण्यात आले आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळापासून जे शैक्षणिक आयोग अस्तित्वात आले त्या सर्वांपेक्षा वेगळे उद्दिष्ट राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 20 20 मध्ये ठेवण्यात आले आहेत. या उद्दिष्टांच्या पूर्ततेतून भारत जागतिक स्तरावर विविध क्षेत्रात नेतृत्व करण्यास सक्षम होणार आहे. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण- 2020 मध्ये जो भविष्यमुखी दृष्टिकोन अस्तित्वात आला आहे त्याचे काही मुद्दे खालील प्रमाणे सांगता येतील.

१. उच्च शिक्षणाच्या माध्यमातून घटनेतील तरतुदींची अंमलबजावणी

भारतीय राज्यघटनेमध्ये नमूद केलेल्या लोकतांत्रिक न्याय, सामाजिकरित्या जागृत, सुसंस्कृत आणि माणुसकी असलेले राष्ट्र जिथे स्वातंत्र्य, समानता, बंधुता आणि सर्वांना न्यायाचा अधिकार असेल. राज्यघटनेतील ही तत्वे विकसित करण्यामध्ये उच्च शिक्षणाची भूमिका महत्त्वाची असणार आहे. शाश्वत उपजीविका आणि राष्ट्राचा आर्थिक विकास या दृष्टीने उच्च शिक्षण विकसित केले जाईल. उच्च शिक्षणाच्या माध्यमातून जसजसा भारत एक ज्ञानावर आधारित अर्थव्यवस्था आणि समाज बनायच्या दिशेने पुढे जाईल, तसतसे अधिकाधिक भारतीय तरुण उच्च शिक्षण घेण्याच्या दिशेने आगेकूच करतील.

2. बहुआयामी व्यक्तित्वाचा विकास

21व्या शतकाचा विचार करून चांगल्या विचारवंत, अष्टपैलू आणि कल्पक व्यक्ती विकसित करणे हे उच्च शिक्षणाचे उद्दिष्ट मानण्यात आले आहे. यामध्ये एखाद्या व्यक्तीला त्याच्या आवडीच्या एक किंवा अनेक विशिष्ट आवडीच्या क्षेत्रामध्ये सखोल अभ्यास करणे शक्य होणार आहे. याचबरोबर चारित्र्यविषयक, नैतिक आणि घटनात्मक मूल्य, बौद्धिक कुतुहल, वैज्ञानिक स्वभावधर्म, कल्पकता आणि सेवाभाव याशिवाय शास्त्र, सामाजिक शास्त्र, कला, मानव्यशास्त्र, भाषा यासोबत व्यावसायिक, तांत्रिक आणि व्यवसायाशी संबंधित विषय यासह 21 व्या शतकातील क्षमता विकसित करणे शक्य होणार आहे. उच्च शिक्षणाच्या माध्यमातून वैयक्तिक यश आणि आत्मज्ञान निर्माणकारी, सार्वजनिक सहभाग आणि समाजासाठी उत्पादनशील योगदान साध्य करता येण्याचे ध्येय या धोरणात ठेवले आहे. या माध्यमातून एक बहुआयामी व्यक्तिमत्व विकसित करण्याचा हेतू ठरवण्यात आला आहे.

3. रोजगाराच्या संधीची निर्मिती

उच्च शिक्षणाच्या माध्यमातून सामाजिक स्तरावर एक ज्ञानी, सामाजिक दृष्ट्या जागृत विद्वान आणि कुशल राष्ट्र निर्माण करण्याची क्षमता निर्माण करण्याचे ध्येय या धोरणात ठेवली आहे. यातून असे राष्ट्र जे स्वतःच्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी सशक्त उपाय शोधून त्याची अंमलबजावणी करू शकेल. उच्च शिक्षणाच्या आधारावर ज्ञान निर्माण करून आणि नाविन्यपूर्ण गोष्टींचा शोध लावून वाढत्या राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेला हातभार लावता येतो. म्हणूनच दर्जेदार उच्च शिक्षणाचे उद्दिष्ट फक्त वैयक्तिक रोजगाराच्या अधिक चांगल्या संधी तयार करणे एवढ्या पुरते मर्यादित राहणार नाही.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar
Tal.Rahata
Dist.Ahmednagar
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

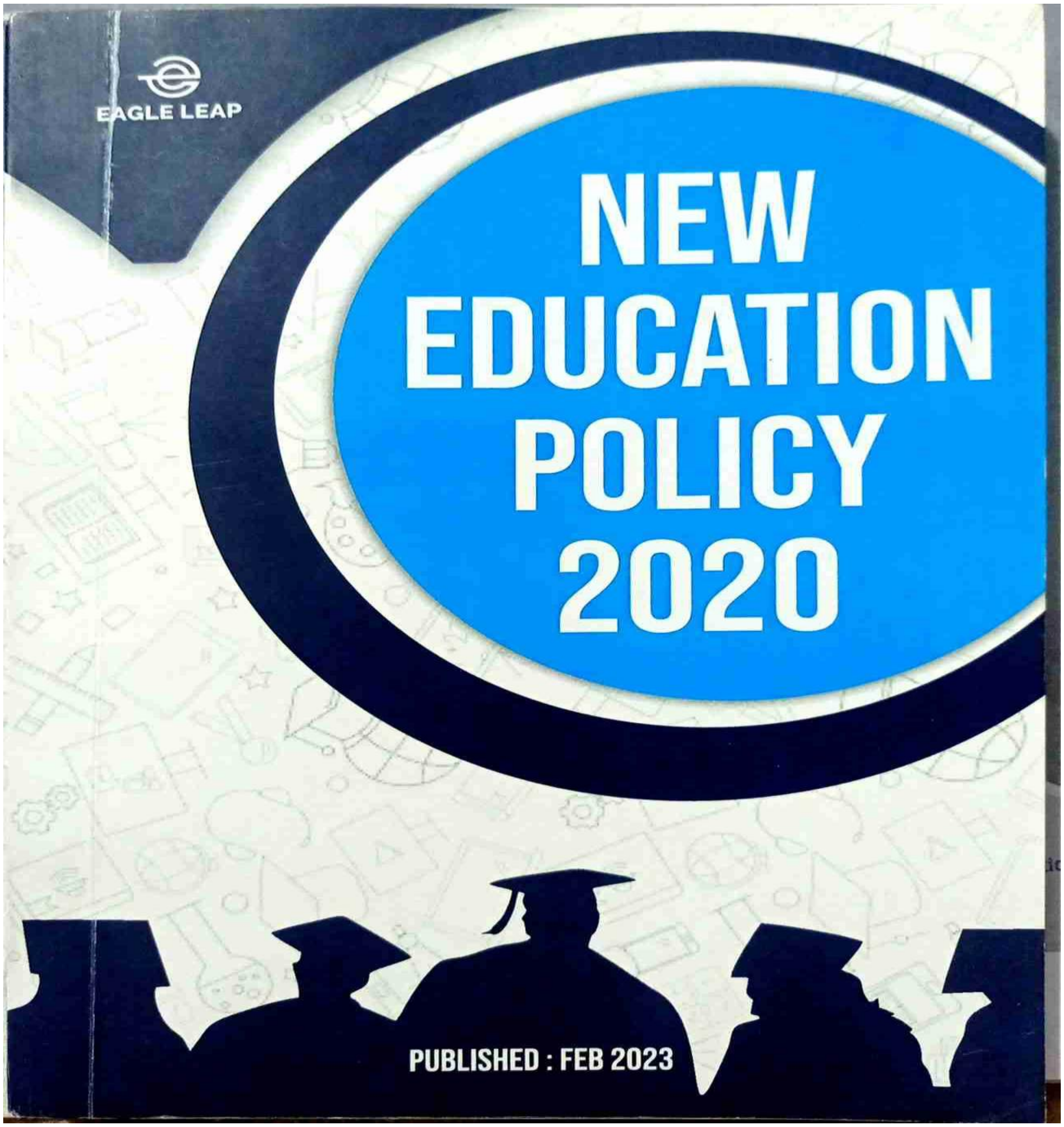

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
★ PRAVARANAGAR ★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

24.	Indian Higher Education and its Challenges	Prof. Santosh M. Chavan	233
25.	Need & Importance of Value Education for the future generation	Dr. D. B. Pawar	243
26.	Historical Reviews of Indian Education Policies	Dr. Avinash U. Jadhao	250
27.	Scope of Online Education in New Education policy 2020	Mr. Pawar R. V.	260
28.	Upcoming Challenges of New Education Policy 2020	Prof. Baliram C. Rathod	273
29.	The Role of Teacher in NEP 2020	Dr.Sachin B. Khokale	279
30.	Impact of New Education Policy On Online Education System	Mr. Narayan Vinod Kadubal Dr. Nagorao Haribhau Awade	285
31.	नवीन शैक्षणिक धोरणात ऑनलाईन शिक्षण	स्फुर्ती समुद्रे	295
32.	नवीन शैक्षणिक धोरण- २०२० : वास्तव आणि आव्हाने	डॉ. लिलाधर खरपूरिये	303
33.	नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० चा अभ्यास : वैशिष्टये, आव्हाने आणि दृष्टीकोन	प्रा. डॉ. राजेश गोजे	308
34.	राष्ट्रीय शिक्षा नीति के माध्यम से भारतीय भाषाओं कला और संस्कृति का संवर्धन	प्रा. नयना माछिंद्र औताडे	316
35.	राष्ट्रीय शिक्षा नीति - २०२० और शिक्षक शिक्षा	डॉ. सचिन माछिंद्र भोसले	322

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

ISBN : 978-81-958425-8-2 Year : 2023

34 राष्ट्रीय शिक्षा नीति के माध्यम से भारतीय भाषाओं कला और संस्कृति का संवर्धन

प्रा. नयना माछिंद्र औताडे
प्रवरा ग्रामीण शिक्षाशास्त्र महाविद्यालय, (एम.एड.) प्रवरानगर,
त. राहता, जि. अहमदनगर
anvit1111@gmail.com Mo. 8698777998

सारांश :

भारतीय कला एवं संस्कृति का संवर्धन न सिर्फ राष्ट्र बल्कि व्यक्तियों के लिए भी महत्वपूर्ण है। बच्चों में अपनी पहचान और अपनेपन के भाव तथा अन्य संस्कृतियों और पहचानो की सराहना का भाव पैदा करने के लिए सांस्कृतिक जागरूकता और अभिव्यक्ति जैसी प्रमुख क्षमताओं को बच्चों में विकसित करना जरूरी है। बच्चों में अपने सांस्कृतिक इतिहास, कला, भाषा एवं परंपरा की भावना और ज्ञान के विकास द्वारा ही एक सकारात्मक सांस्कृतिक पहचान और आत्म सम्मान बच्चों में निर्मित किया जा सकता है। अतः व्यक्तिगत एवं सामाजिक कल्याण के लिए सांस्कृतिक जागरूकता और अभिव्यक्ति का योगदान महत्वपूर्ण है। संस्कृति का प्रसार करने का सबसे प्रमुख माध्यम कला है। कला सांस्कृतिक पहचान, जागरूकता को समृद्ध करने और समुदायों को उन्नत करने के अलावा व्यक्तियों में सृजनात्मक क्षमताओं को बढाने तथा व्यक्तिगत प्रसन्नता को बढाने के लिए जानी जाती है। व्यक्तियों का सृजनात्मक विकास के साथ सांस्कृतिक विकास होना भी जरूरी है जिसके लिए सभी प्रकार के भारतीय कलाएं प्रारंभिक बाल्यावस्था, देखभाल व शिक्षा से आरंभ करते हुए शिक्षा के सभी स्तरों पर छात्रों को प्रदान की जानी चाहिए।

शोध संज्ञा– राष्ट्रीय शिक्षा नीति, भारतीय भाषा और कला एवं संस्कृति का संवर्धन

प्रस्तावना :

पंडित मदन मोहन मालवीय ने कहा है–' भारतीय सभ्यता और संस्कृति की विशालता और उसकी महत्ता तो संपूर्ण मानव के तादात्म्य संबंध स्थापित करने अर्थात वसुधैव कुटुंबकम की पवित्र भावना में निहित है' भारतीय सभ्यता और संस्कृति को समझने के लिए हमें भारत की भाषा ,धर्म ,संप्रदाय भारतीय समाज ,भारतीय पहनावा, भारतीय साहित्य, भारतीय दृश्यकला, भारतीय

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

ISBN : 978-81-958425-8-2 Year : 2023

35 राष्ट्रीय शिक्षा नीति – २०२० और शिक्षक शिक्षा

डॉ. सचिन माछिंद्र भोसले
प्रवरा ग्रामीण शिक्षाशास्त्र महाविद्यालय, प्रवरानगर,
ता. राहता, जि. अहमदनगर
sachinbhosale55@gmail.com Mo. 9975905660

सारांश

भारत को स्वतंत्रता स्वतंत्रता मिलने के बाद शिक्षा के क्षेत्र में प्रगति के लिए विभिन्न आयोगों का गठन किया गया। हर एक आयोग में शिक्षक शिक्षा पर विचार किया है। राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० में शिक्षक शिक्षा नीति पर विशेष विचार किया है। जिसमें बी.एड. के कार्यकाल में बदलाव, पाठ्यक्रम में भारतीय परंपराओं को स्थान, प्रवेश पात्रता में समानता, संकाय सदस्यों में विविधता, शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमों का बहु विषय संस्थानों में आयोजन आदि बातों का समावेश किया है। इन मुद्दों को समावेश के कारण शिक्षक शिक्षा में गुणवत्ता पूर्ण शिक्षा की हम अपेक्षा कर सकते हैं। इस राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० के माध्यम से हम एक नए भारत का निर्माण करने जा रहे हैं और यह नया भारत विश्व में अपना स्वतंत्र अस्तित्व निर्माण करेगा इसमें कोई संदेह नहीं है।

शोध संज्ञा – राष्ट्रीय शिक्षा नीति और शिक्षक शिक्षा।

प्रस्तावना–

स्वतंत्रता के बाद भारतीय शिक्षा में महत्वपूर्ण बदलाव आना शुरूहुआ था। उच्च शिक्षा में बदलाव लाने के लिए मुदलियार आयोग की स्थापना पहले की गई। इस आयोग से लेकर अब तक के राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० तक बहुत परिवर्तन शिक्षा में हमें दिखाई देते हैं। स्वतंत्रता के बाद जितने भी आयोग आए हर एक आयोग में शिक्षक शिक्षा पर स्वतंत्रता पूर्ण रूप से विचार किया गया है। जरूरत के अनुसार हर आयोग या नीति में शिक्षक शिक्षा में परिवर्तन किए हैं। भारतीय नागरिकों के निर्माण में अध्यापक शिक्षा एक महत्वपूर्ण भूमिका अदा करती है। शिक्षकों को तैयार करने की प्रक्रिया में बहु विषयक दृष्टिकोण के साथ–साथ बेहतरीन मेंटर और मूल्यों के अभ्यास की आवश्यकता होती है, लेकिन जब शिक्षक शिक्षा से संबंधित न्यायमूर्ति जे एस वर्मा आयोग की रिपोर्ट के अनुसार शिक्षक

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

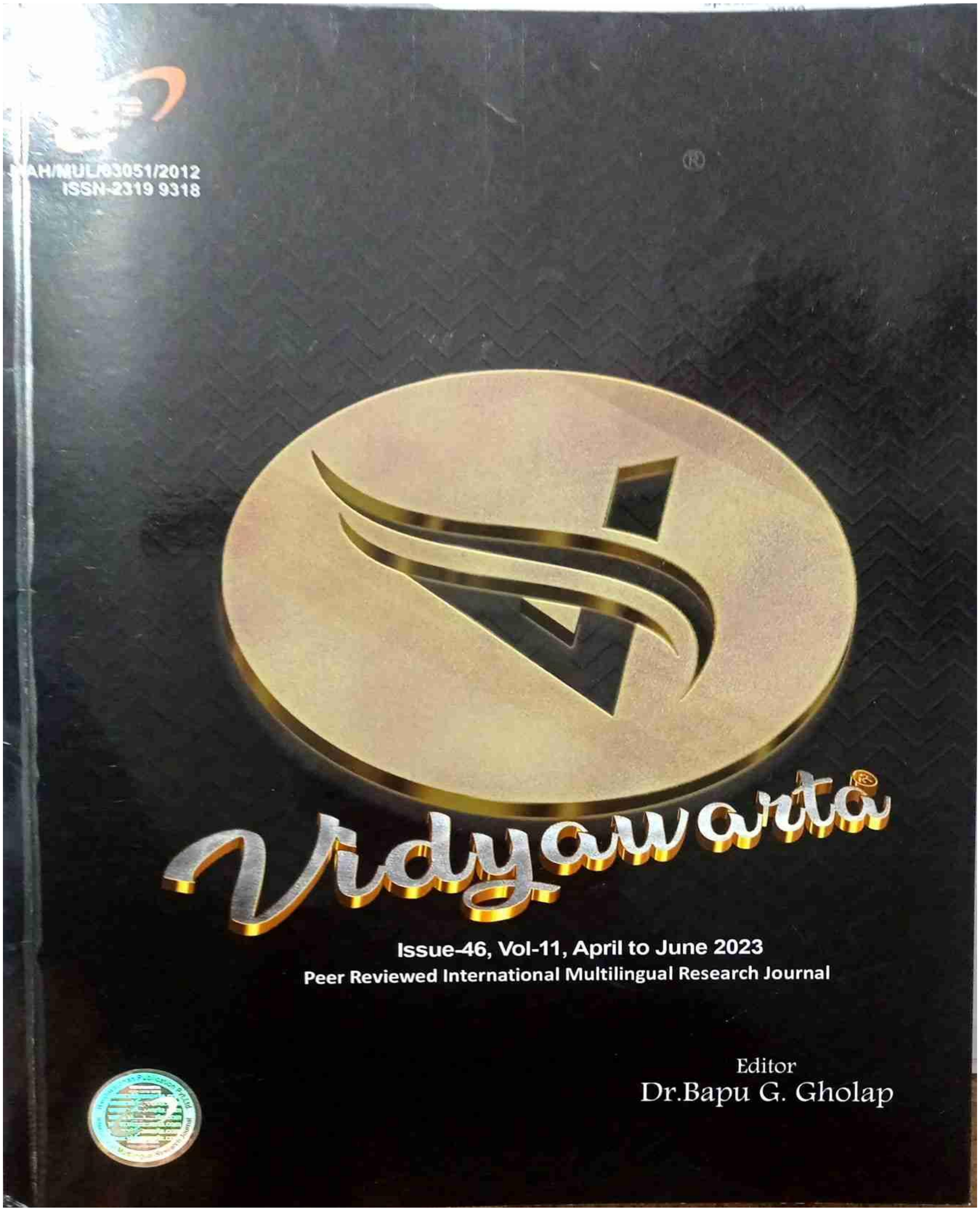

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar
Tal.Rahata
Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

13) Towards Sustainable Strategies for Tribal Communities: Promoting Human-...
Anoop K.A, Dr. Sandhya R S, Thiruvananthapuram ||63

14) Education in India under Five Year Plans – A Critical Analysis
Dr. Poonam Chaturvedi, Lucknow ||72

15) Opportunities and Challenges of E-Banking in India
Tejas Manohar Dasnurkar, Dist - Jalgaon ||78

16) दलित साहित्य चळवळीतील दलित नियतकालिकांचे योगदान
प्रा.डॉ. आनंदा बाबुराव सोनवणे, ता.जि. धुळे ||82

17) अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या भावनिक परिपक्वतेचा ...
सौ. औताडे नयना मछिंद्र, नांदेड ||89

18) शाश्वत विकास आणि पर्यावरण
प्रा.डॉ.सुभाष रामचंद्र गुर्जर, जि. बुलडाणा ||92

19) पर्यावरणीय जाणिवा समृद्ध करणारे मराठी साहित्य : काही संदर्भात्मक नोंदी
डॉ. सूर्यप्रकाश जाधव, नांदेड ||95

20) कोरोना काळात ऑनलाईन शिक्षणामुळे माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांचे मानसिक ...
प्रा. मनोजकुमार धनराज कळंबे, जि. नागपूर ||98

21) इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांमध्ये जीवन कौशल्याच्या विकासासाठी कृती कार्यक्रमांच्या ...
श्री. नाथाजी नामदेव कांबळे, डॉ. वडवान महजबीन म. असलम, सोलापूर ||103

22) 'राष्ट्रीय शिक्षण धोरण — २०२०' कार्यवाही व आराखडा — एक अभ्यास
प्रा. कौठाळे मनिषा लक्ष्मणराव, पुणे ||106

23) राजर्षी शाहूमहाराज यांचे सामाजिक व शिक्षण विषयक विचार — चिकित्सक अभ्यास
सहा.प्रा.खैरे भगवान विठ्ठल ||110

24) संयुक्त राष्ट्र संघटना आणि मानवी हक्क
डॉ.शरद मधुकर कुळकर्णी, ता.जि.धुळे ||115

25) निहाल जमातीची परंपरागत कलाकृती
रश्मी ||119

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

17

अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या भावनिक परिपक्वतेचा अभ्यास

सौ. औताडे नयना मछिंद्र
संशोधक, शिक्षणशास्त्र संकुल,
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

****

सारांश— प्रस्तुत संशोधनात अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या भावनिक परिपक्वतेचा अभ्यास केला आहे. यासाठी एक उद्दीष्ट मांडण्यात आले असून तीन परिकल्पनाची मांडणी करण्यात आली आहे. अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील दोन माध्यमिक शाळेतील १५० विद्यार्थ्यांची सहेतुक पद्धतीने निवड केली आहे. माहिती संकलनासाठी संशोधिकेने स्वनिर्मित भावनिक परिपक्वता मापीकेचा वापर केला आहे. माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी मध्यमान, प्रमाण विचलन, टी—परीक्षिका आणि टी—क्रिटीकल यांचा वापर केला आहे. या संशोधनाचे निष्कर्ष पुढीलप्रमाणे आहेत. अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण व शहरी भागातील विद्यार्थ्यांची भावनिक परिपक्वता कमी स्वरूपाची आहे. अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थी व विद्यार्थिनी यांची भावनिक परिपक्वता कमी आहे. अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थी व विद्यार्थिनी यांची भावनिक परिपक्वता कमी आहे

शोधसंज्ञा— उच्च माध्यमिक स्तर, आणि भावनिक परिपक्वता.

प्रस्तावना—

दैनंदिन जीवन जगत असताना प्रत्येक माणसाला विविध समस्यांना सामोरे जावे लागते. या समस्या सोडवीत असताना विविध प्रसंगात व्यक्तीला अनेकांशी समायोजन साधावे लागते. यावरून व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व किती समतोल आहे हे समजते. जीवनात प्रत्येक व्यक्ती बहुदा शारीरिक परिपक्वतेबाबत जागृत असतो, परंतु भावनिक परिपक्वतेच्या बाबतीत तसे नसते. साधारणपणे कुमारवयानंतर मुले जेव्हा तारुण्यवस्थेत येऊ लागतात, तेव्हा त्यांच्या भावनात्मक वर्तनामध्ये परिपक्वता येऊ लागते. शारीरिक दृष्ट्रा सदृढ असलेल्या तरुणांमध्ये दैनंदिन जीवनातील भावनांच्या बाबतीत बहुदा संतुलित वर्तन आढळते. व्यक्तीमध्ये जेव्हा सर्व प्रकारच्या ऋणात्मक आणि धनात्मक भावनांचा विकास होतो आणि प्रसंगाचे औचित्य ओळखून जेव्हा व्यक्ती त्याचे उचित प्रकारे प्रकटीकरण करू लागते तेव्हा भावनात्मकदृष्ट्या ती व्यक्ती परिपक्व झालेली आहे असे म्हणतात. विशिष्ट विषयाचे अध्यापन करणे एवढेच मर्यादित कार्य आज शिक्षकांचे राहिले नसून बालकाच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास, चारित्र्यसंवर्धन, नागरिकत्वाचे शिक्षण इत्यादी व्यापक उद्दिष्टे समोर ठेवून शिक्षकांनी कार्य करावे ही आजच्या काळाची गरज आहे.

कोणत्याही कृतीची आणि यशाची यथार्थ जाणीव ठेवून, परिस्थितीचे नीट आकलन करून घेऊन भावनांचा समतोल राहून, कार्यक्षमतेने आत्मविश्वास पूर्ण समायोजन साधून, स्वत: समाधान मिळवून इतरांना समाधान देणारी व्यक्ती ही आरोग्य संपन्न व्यक्ती आहे असे म्हणता येईल. विद्यार्थ्यांचे भावनिक आरोग्य चांगले राहिले तर त्याचे व्यक्तिमत्व सुसंवादी घडेल. या दृष्टिकोनातूनच संशोधकाने संशोधनासाठी अहमदनगर जिल्ह्यातील विद्यार्थ्यांची भावनिक परिपक्वता जाणून घेण्याचा प्रयत्न या संशोधनातून केला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या भावनिक परिपक्वतेचा अभ्यास करणे.

शून्य परिकल्पना

१. अहमदनगर जिल्ह्यातील ग्रामीण व शहरी भागातील उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या भावनिक परिपक्वतेत सार्थ फरक आढळत नाही.

२. अहमदनगर जिल्ह्यातील ग्रामीण भागातील उच्च

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

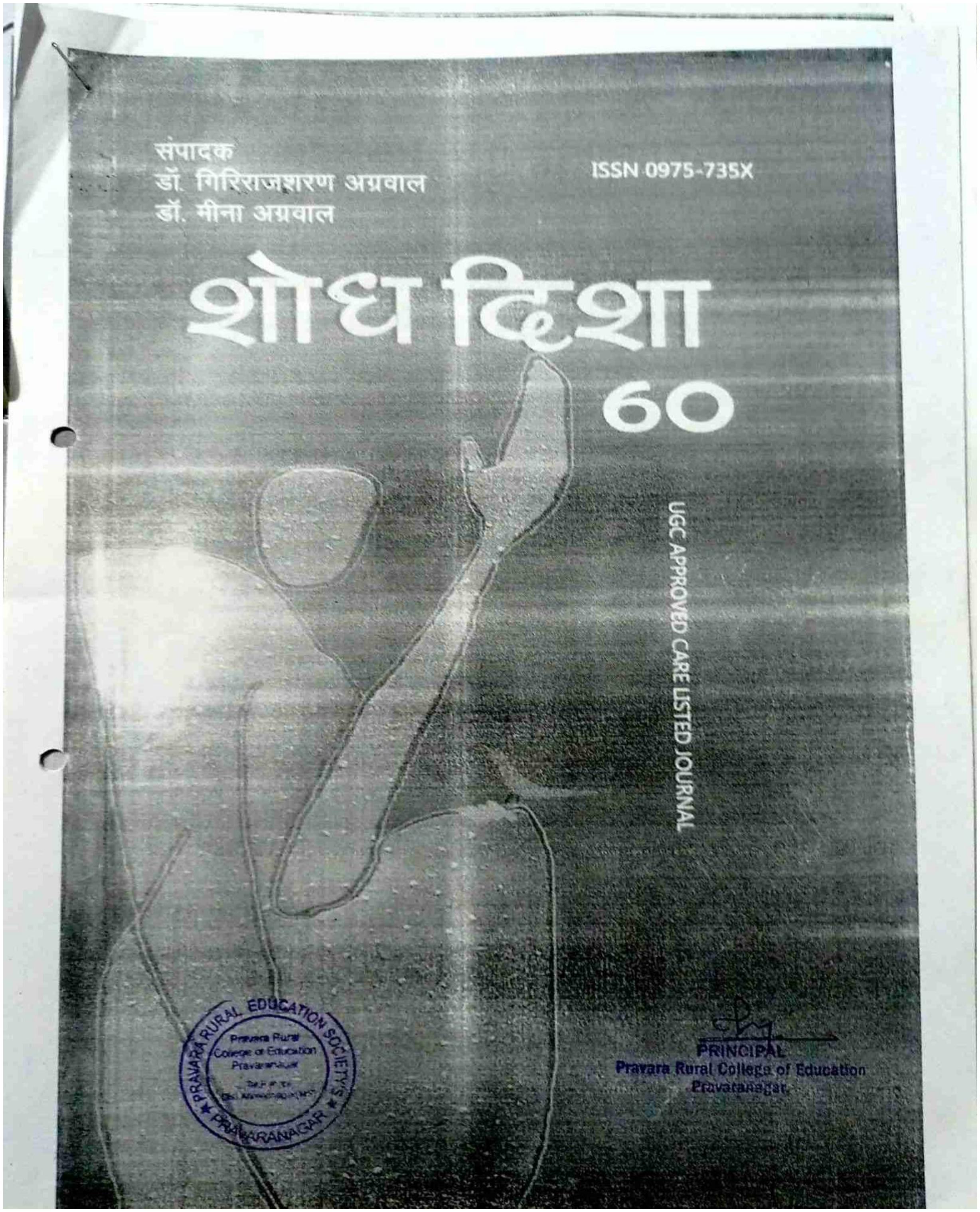

संपादक
डॉ. गिरिराजशरण अग्रवाल
डॉ. मीना अग्रवाल

ISSN 0975-735X

शोध दिशा

60

UGC APPROVED CARE LISTED JOURNAL

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

जनसंपर्क का सशक्त माध्यम दूरदर्शन/ **डॉ॰ सुनीता कुमारी गुप्ता** 227
नौकरी करने वाली एवं नौकरी नहीं करने वाली विवाहित महिलाओं की जीवन-शैली का अध्ययन/ **डॉ॰ पार्वती यादव, अनुराधा उपाध्याय** 232
विदेशी एवं भारतीय संगीत कला का अंतर्संबंध/ **डॉ॰ दीप सिंह** 235
योगदर्शन में मनोरोग, लक्षण एवं कारण : एक मनोवैज्ञानिक विश्लेषण/ **डॉ॰ दीपक सिंह, डॉ॰ प्रज्ञा सिंह लोधी** 240
छत्तीसगढ़ की प्राचीन संस्कृति एवं परंपरा : बोरे-बासी के विशेष संदर्भ में/ **डॉ॰ कृष्ण कुमार पांडेय, राकेश कुमार अजय** 247
महाराष्ट्र में 'बाँध पीड़ित आंदोलन' में डॉ॰ भारत पाटणकर की भूमिका और योगदान/ **प्रा॰ डॉ॰ कृष्णा महादेव पाटील** 251
भारतीय राजनीति एवं भ्रष्टाचार/ **डॉ॰ मनीष कुमार साव** 260
माध्यमिक विद्यालय के शिक्षकों के नेतृत्व व्यवहार का उनके पेशेवर सामंजस्य पर प्रभाव का अध्ययन/ **डॉ॰ पार्वती यादव, प्रीती साहू** 265
मोबाइल फोन के उपयोग का शारीरिक एवं मानसिक स्वास्थ्य पर प्रभाव/ **डॉ॰ तुलसी राम** 270
ग्रीन बैंकिंग प्रणाली के अतंर्गत कृषि विकास प्रसंस्करण उद्योगों का समीक्षात्मक अध्ययन/ **रमा शंकर शर्मा, डॉ॰ स्वाति जैन** 276
झारखंड के आर्थिक विकास में खनिज संसाधनों का योगदान/ **रीना कुमारी, डॉ॰ संजना सिंह** 282
नई शिक्षा नीति, 2020 अध्यापक शिक्षा के संदर्भ में/ **डॉ॰ रिजवाना सिद्दीकी** 287
दक्षिण एशियाई देशों की अर्थव्यवस्था : वर्तमान संदर्भ में/ **डॉ॰ संदीप कुर्मी** 292
शिक्षकों के लिए राष्ट्रीय व्यावसायिक मानक/ **डॉ॰ संदीप दगडू पाटी, डॉ॰ सचिन मच्छिंद्र भोसले** 296
विद्यार्थियों के विकास में पठन-पाठन एवं सीखने की आदतों में मातृभाषा के प्रभाव का अध्ययन/ **शीतल शर्मा, डॉ॰ वर्षा शर्मा** 301
प्राचीन भारत में सती प्रथा: एक विमर्श/ **डॉ॰ शिवा कांत त्रिपाठी** 307
एक पत्रकार के रूप में महात्मा गांधी/ **सोहन लाल** 311
महात्मा गांधी और हरिजन/ **सुखदेव, शोधार्थी** 318
कोरबा विधानसभा क्षेत्र के मतदाताओं के मतदान व्यवहार का अध्ययन/ **तिलकराम आदित्य, डॉ॰ एस॰के॰ यादव** 323
अमरोहा के मुख्य ऐतिहासिक मंदिरों का सर्वेक्षण/ **डॉ॰ अनीता सिंह, उपासना गौड़** 331
लिपस्टिक अंडर माय बुर्का : लैंगिक विमर्श का प्रभावशाली सिनेमाई आख्यान/ **डॉ॰ अजित सिंह तोमर** 337

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

शिक्षकों के लिए राष्ट्रीय व्यावसायिक मानक

डॉ॰ संदीप दगडू पाटी, सहा॰ प्राध्यापक शिक्षा विभाग
महात्मा गांधी अंतरराष्ट्रीय हिंदी विश्वविद्यालय, वर्धा
डॉ॰ सचिन मच्छिंद्र भोसले, सहायक प्राध्यापक
प्रवरा ग्रामीण शिक्षाशास्त्र महाविद्यालय, लोणी

राष्ट्रीय शिक्षा नीति-2020 में शिक्षा क्षेत्र में जो बदलाव सुझाया गया है, उसके केंद्र में शिक्षक को रखा गया है। शिक्षा औपचारिक और अनौपचारिक रूप से आजीवन चलनेवाली प्रक्रिया है। इस प्रक्रिया में शिक्षक की महत्त्वपूर्ण भूमिका होती है। भारत के सभी शिक्षर्थियों को उच्च गुणवत्तापूर्ण शिक्षा तक पहुँचने के लिए राष्ट्रीय शिक्षा नीति-2020 में राष्ट्रीय व्यावसायिक मानक को निर्धारित किया गया है। स्कूली शिक्षा के सभी स्तरों पर अध्ययन करनेवाले छात्रों को एक प्रशिक्षित एवं गुणवत्तापूर्ण शिक्षक द्वारा अध्यापन किया जाए, यह राष्ट्रीय व्यावसायिक मानक का उद्देश्य है। आधुनिक युग में प्रज्ञावान और प्रतिभावान व्यक्तिओं को शिक्षण पेशे की ओर आकर्षित करना जरूरी हो गया है। राष्ट्रीय व्यावसायिक मानक में शिक्षकों की तैयारी, अभ्यास, और प्रदर्शन में सुधार अपेक्षित है।

व्यावसायिक मानक शिक्षण-अधिगम प्रक्रिया में महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाता है। वह शैक्षिक अध्ययन पर इसके प्रभाव के साथ ज्ञान का प्रतिनिधित्व करता है। पिछले कई वर्षों में दुनियाभर में शिक्षण मानकों में विकास के माध्यम से शिक्षकों के व्यावसायिकता को बढ़ावा देने की दिशा में एक कदम उठाया गया है। कई देशों ने शिक्षण की गुणवत्ता बढ़ाने के लिए व्यावसायिक मानकों को विकसित और क्रियान्वित किया है। ये शिक्षक की प्रभावशीलता के संकेतक है और शिक्षण एवं सीखने की प्रक्रिया को सुविधाजनक बनाने वाले कौशल और रणनीतियों पर ध्यान केंद्रित कराता है।

शिक्षक शिक्षा कार्यक्रम और योग्यताएँ देशभर में एकरूपता सुनिश्चित करने के लिए जवाबदेह प्रावधानों के अधीन होनी चाहिए। शिक्षक प्रशिक्षण संस्थानों और योग्यता के स्तरों के बीच व्यापक भिन्नता को संबोधित करने के लिए जवाबदेही लाने के लिए, शिक्षक शिक्षा के लिए पेशेवर शिक्षक मानकों और मूल्यांकन ढाँचे जैसे गुणवत्तापूर्ण ढाँचे की आवश्यकता है। ये मानक सेवा पूर्व शिक्षकों और सेवाकालीन शिक्षकों के लिए एक मार्गदर्शक मार्ग बन जाता है।

एक पेशे के रूप में शिक्षण

शिक्षण अनुशासन में व्यावसायिकता को विविध रूप से माना जाता है। यह परिभाषा इस सुझाव की सेवा करती है कि शिक्षण वास्तव में एक पेशा है, क्योंकि शिक्षण डिग्री के साथ स्नातक होने के लिए आपको प्रासंगिक और औपचारिक रूप से योग्य होने के साथ उपयुक्त शिक्षक प्रशिक्षण पूरा करने की आवश्यकता होती है। शिक्षा को अगर व्यवसाय माना जाए तो शिक्षक के पास कुछ गुण होने अपेक्षित है जिसमें शिक्षक के पास बेहतरीन संवाद कौशल होना आवश्यक है।

ISSN 0975-735X

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) ★ PRAVARANAGAR ★
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

विश्व के महान् दार्शनिक, मनोवैज्ञानिक एवं समाजशास्त्रियों का शिक्षा में योगदान

(राष्ट्रीय शिक्षा नीति - 2020 के संदर्भ में)

डॉ. राजेन्द्र कुमार श्रीमाली

मुख्य लेखक, संपादक एवं संकलनकर्ता

डॉ. (श्रीमती) प्रियंका श्रीमाली

सह-लेखक, सह-संपादक एवं सह-संकलनकर्ता

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Educ
Pravaranagar.

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

अनुक्रम

क्र.सं.	विषय/लेखक नाम		पृष्ठ संख्या
		अ. भारतीय संदर्भ में	
1.	प्रथम पुज्य श्री गणेश	डॉ. राजेन्द्र कुमार श्रीमाली एवं डॉ. (श्रीमती) प्रियंका श्रीमाली	1
2.	विद्या की देवी माँ सरस्वती	डॉ. विमला राय एवं डॉ. चंचल भवन खेल	3
3.	जगत्गुरु श्री कृष्ण	डॉ. अंजलि पारीक एवं डॉ. सुभाष चौधरी	6
4.	श्री शंकराचार्य	श्रीमती भगवती सोनी एवं सुभाष कड़वासरा	8
5.	महर्षि कपिल	डॉ. अनु शर्मा एवं डॉ. मनीषा श्रीमाली	12
6.	महर्षि पतंजलि	डॉ. प्रहलाद सोनी एवं हितेन्द्र मारू	14
7.	महर्षि गौतम	डॉ. भारती तलदार, डॉ. मीना जोशी	16
8.	महर्षि पाणिनि	डॉ. सरिता जैन एवं कौशल कुमार भोजक	19
9.	यीशु मसीह	डॉ. अनूपचन्द शर्मा एवं डॉ. भागीरथ बिश्नोई	21
10.	गौतम बुद्ध	डॉ. गजेन्द्रसिंह जसाईवाल एवं जितेन्द्र कुमार बोयल	23
11.	महावीर स्वामी	डॉ. बीना देवी जैन एवं डॉ. इन्द्रा जैन	27
12.	पैगम्बर हज़रत मुहम्मद साहब	डॉ. जाकिर हुसैन अंसारी एवं डॉ. शबनम बानो	31
13.	महात्मा जरथुस्त्र (पारसी धर्म)	डॉ. अर्चना शर्मा एवं डॉ. अर्चना मेंहदीरत्ता	33
14.	गुरु नानकदेव	श्रीमती अंकश्री भार्गव एवं डॉ. आशा शर्मा	35
15.	महर्षि कण्व	चन्द्र प्रकाश सायणी एवं डॉ. नरेन्द्र सिंह	38
16.	महर्षि वाल्मीकि	डॉ. गजेन्द्र सिंह शेखावत एवं डिंपल ज्योतियाना	41
17.	महर्षि वशिष्ठ	रूचि चौहान एवं डॉ. नरेन्द्र सिंह शेखावत	45
18.	महर्षि भारद्वाज	डॉ. नीतू सिंघल एवं डॉ. वन्दना जैन	48
19.	महर्षि विश्वामित्र	डॉ. सन्तोष कुमार महर्षि एवं डॉ. उमा जोशी	52
20.	महर्षि संदीपनि	डॉ. सोनू गौड़ एवं डॉ. अजयसिंह शेखावत	55
21.	विदुषी मैत्रेयी	डॉ. मधु चौधरी एवं डॉ. पूनम	56
22.	विदुषी गार्गी	डॉ. सचिन मच्छिंद्र भोसले एवं समर सिंह यादव	58
23.	विदुषी अपाला	राजकुमार वर्मा एवं डॉ. भूवेन्द्र सिंह	60
24.	महर्षि जैमिनी	डॉ. शकुन्तला सैनी एवं डॉ. बाबूलाल सैनी	61
25.	महर्षि कणाद	डॉ. शकुन्तला सैनी एवं डॉ. मौसम पारीक	63
26.	रामानुज	डॉ. शैलजा दूबे एवं डॉ. अंजु सोनी	65
27.	समर्थ स्वामी रामदास	डॉ. ललित शर्मा एवं डॉ. लीना शर्मा	71
28.	स्वामी दयानन्द सरस्वती	डॉ. प्रमिला दुबे एवं डॉ. बीनू सक्सेना	74
29.	महात्मा फुले दम्पति	डॉ. अरूण कुमार राजोरिया एवं चन्दा माली	78
30.	रवीन्द्रनाथ टैगोर	डॉ. अनिल कुमार भार्गव एवं डॉ. कुलदीप बिश्नोई	80
31.	श्री जिद्दू कृष्णमूर्ति	डॉ. राकेश कुमार बड़ासरा एवं डॉ. रणजीत कुमार खींची	82

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

22. विदुषी गार्गी

डॉ. सचिन मच्छिंद्र भोसले,
सहा.आ., प्रवरा ग्रा.शि.शास्त्र महा., प्रवरानगर, महाराष्ट्र,
9975905660, sachinbhosale55@gmail-com

समर सिंह यादव
सहायक आचार्य, सन्त राधारमण टी टी कॉलेज, गोली डुगरी, नीम का थाना, सीकर 9929820789, samaryadav789@gmail.com

प्रारम्भिक जानकारी-

वैदिक काल की महिलाएं अपनी अनुकरणीय बुद्धि और सर्वोच्च आध्यात्मिक गुणों के लिए प्रसिद्ध थी. प्राचीन काल से ही हमारे देश में ऐसी महान नारियां जन्म लेते ही है, जिन्होंने ज्ञान, विज्ञान, त्याग, तपस्या, साहस और बलिदान के अतुलनीय उदाहरण प्रस्तुत किए हैं. जिन्होंने अपने ज्ञान से यह बता दिया है कि, अगर बालिकाओं को शिक्षा के अवसर प्रदान किए जाएं तो वे पुरुषों से किसी भी प्रकार कम नहीं साबित होगी। वैदिक काल में ऐसी ही एक ज्ञानवती महिला हुई गार्गी। गार्गी उस समय की असाधारण महिलाओं में से एक थी और वह एक प्रसिद्ध व्यक्ति के साथ-साथ एक विद्वान थी और बचपन से ही उनकी शिक्षाविदों के प्रति विशेष रूचि थी। गार्गी ने सभी के अस्तित्व की उत्पत्ति पर सवाल उठाते हुए कई भजनों की रचना की थी. विदेश के राजा जनक ने एक ब्रह्म यज्ञ एक दार्शनिक बैठक का आयोजन किया था तो उस यज्ञ में गार्गी की भागीदारी करने का अनुमान लगाया गया था. गार्गी ने आत्माओं पर कई प्रश्न प्रस्तुत करके उस समय के सबसे बड़े ऋषी याज्ञवल्क्य को भी चुप कर दिया था. उपनिषदों में भी गार्गी का उल्लेख किया गया है और उसमें उन्हें एक महान दार्शनिक के रूप में सम्मानित किया गया है।

योगदान-

गार्गी गर्ग गोत्र में जन्म लेने के कारण उन्हें गार्गी कहा जाता था। गार्गी अत्यंत शिक्षित महिला थी। एक बार राजा जनक ने यज्ञ किया, उसमें देशभर के प्रकांड विद्वान उपस्थित हुए, राजा जनक के मन में यह इच्छा जागृत हुई कि, जो विद्वान यहां आए हैं पता लगाया जाए इन में सर्वश्रेष्ठ विद्वान कौन है? इसके लिए उन्होंने अपनी गौशाला की 1000 गायों के शिगों में 10 तोला सोना बनवा दिया और घोषणा की, कि जो सर्वश्रेष्ठ विद्वान हो वही सब गायों को ले जाए. सभी विद्वान घबरा गए, क्योंकि गाय ले जाने का अर्थ था स्वयं को सर्वश्रेष्ठ विद्वान साबित करना। जब कोई भी गाय लेने आगे नहीं बढ़ा तो, याज्ञवल्क्य ने अपने शिष्यों से कहा उठो और गाय को लेकर चलो। शिष्यों गाय को बांधकर ले जाने लगे, इस पर विद्वानों को क्रोध आ गया। उन्होंने बिगड़ कर याज्ञवल्क्य से पूछा क्या तुम इतनी बड़ी सभा में स्वयं को सबसे बड़ा विद्वान समझते हो। याज्ञवल्क्य ने विनम्रता पूर्वक उत्तर दिया यह बात नहीं है। यहां उपस्थित सभी विद्वानों को मैं प्रणाम करता हूं, मैं गाय इसलिए ले जा रहा हूं क्योंकि, मुझे इनकी आवश्यकता है, फिर क्या था सभी विद्वान चिल्ला उठे हम से शास्त्रार्थ करो. याज्ञवल्क्य इस बात पर सहमत हो गए और विनम्रता पूर्वक सभी विद्वानों के प्रश्नों का उत्तर देने लगे। धीरे-धीरे सभी विद्वानों प्रश्न पूछ कर चुप हो गए। अंत में गार्गी ने कहा राजन आज्ञा हो तो मैं भी प्रश्न करूं? गार्गी के अध्ययन पर आधारित प्रश्नों को सुनकर विद्वानो को सराहना करने लगी। याज्ञवल्क्य ने शिष्यों को गायों को हटाने को आदेश दे दिया। गार्गी ने कहा कि मैं स्वयं को ज्ञानी नहीं मानती, परंतु इन गायों को देख मेरे मन में भाव उत्पन्न हो

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Impact Factor – 6.625 | Special Issue - 325 | June 2023 | ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

PEER REVIEWED, INDEXED AND REFEREED JOURNAL

Two Day Interdisciplinary National Conference On

India@75

Amrit Ka

- GUEST EDITOR -

Dr. O. J. Rasal
Mr. S. S. Patel

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITORS -

Mr. H. S. Shaikh
Mr. C. M. Gangawane

For Details Visit To : www.researchjourney.net

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Printed By : Academic Book Publications

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

59. विसाव्या शतकातील स्त्रीवादी इतिहास लेखन प्रवाहाची जडणघडण 215
डॉ. सखाराम मारुती वांढरे

60. साहित्य और सिनेमा: बदलते परिदृश्य 217
प्रा.डॉ. पांडुरंग अशोक दुकळे

61. महाराष्ट्राच्या सामाजिक परिवर्तनाचा समन्वयवादी वैचारीक अनुबंध: महात्मा फुले व न्यायमूर्ती रानडे 220
प्रा.अजित लक्ष्मण भालसिंग

62. सत्यशोधक दीनमित्रकार मुकुंदराव पाटील यांचे हिंदू धर्म विषयक विचार 223
श्री सोपान लक्ष्मण नवथर

63. मानसिक स्वास्थ्य एक दृष्टिक्षेप 225
सौ. निशा बाळासाहेब खरात, डॉ. सोनुने सुभाष श्रावण

64. सहकारी बँक व्यवसाय ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा कणा 229
डॉ. विजय आबासाहेब खर्डे, सुमित रमेश पुलाटे

65. मिर्च मसाला चित्रपटातून अभिव्यक्त होणारे स्त्रीशक्तीकरण 232
डॉ. के. एम. अंबाडे, प्रा. शांता रंगनाथ गडगे

66. हिन्दी साहित्य का इतिहास 234
आरती भाऊराव पवार

67. महानगरीय कथा : संकल्पना व स्वरूप 236
श्री. भागवत बाबासाहेब देशमुख

68. कवी मारुती कसाब यांच्या ''पोरगं शेकत बसलंय'' कवितासंग्रहातून व्यक्त होणारी सामाजिकता 242
डॉ.बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे

69. ललितगद्याचे संकल्पनात्मक स्वरूप 248
डॉ. निलेश खरात

70. आनंद पटवर्धन यांच्या 'जयभीम कॉम्रेड' या वास्तवपटातील जात-वर्ग संघर्षाचे चित्रण 250
डॉ. बापू चंदनशिवे

71. हिंदी सिनेमा और भारतीयता 254
प्रा. डॉ. एस. बी. कोलते

72. आत्मनिर्भर भारत 257
प्रा. संपतराव माणिकराव गर्जे

73. मराठी ललितगद्य लेखनातील बदलते प्रवाह 261
ज्योती सुधाकर चव्हाण

74. मराठी साहित्यातील बदलते प्रवाह नव्वोदत्तर कांदबरी आणि समकालीन समाजवास्तव 264
प्रा. सीमा सखाराम डोके

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

RESEARCH JOURNEY Internationl Multidisciplinary E-Research Journal ISSN : 2348-7143
Impact Factor (SJIF) - 6.625 | Special Issue 325 : India@75 June 2023

मानसिक स्वास्थ्य एक दृष्टिक्षेप

सौ. निशा बाळासाहेब खरात
(पीएच.डी. संशोधक), प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय (एम.एड.), लोणी. ता. राहता, जि. अहमदनगर, पिन-४१३७१३.
डॉ. सोनुने सुभाष श्रावण
(पीएच.डी. मार्गदर्शक) शिक्षणशास्त्र विभाग, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.

सारांश: ***शारीरिक आरोग्य, सामाजिक आणि भावनिक जोडणे आणि बौद्धिक सिद्धी यांच्या इतकेच मानसिक आरोग्य हे सर्वांगीण रोग्यासाठी महत्वाचे आहे. इंग्लंड मधील संशोधन अभ्यासात असे आढळून आले आहे की, वयाच्या दहाव्या वर्षी मानसिक निरोगीपणाशी धित विशिष्ट वैशिष्ट्ये हे वयाच्या २६ व्या वर्षी नोकरी आणि कमाईचे महत्वपूर्ण सुचक आहे म्हणजेच याचा संबंध थेट शैक्षणिक क्षमते के क्षमतेशी जोडला जातो सकारात्मक मानसिक आणि शारीरिक आरोग्यासाठी कुटुंब आणि मित्रपरिवाराकडून पाठिंबा महत्त्वाचा आहे. एक य्यक प्रौढ हा पालक जवळचा मित्र, शिक्षक, प्रशिक्षक असल्याने मुलांकडून मानसिक विकार होण्यापासून प्रतिबंध करू शकतो.***

की वर्ड: *निरोगी शाळा, प्रबलन, भावनात्मक, अध्यात्मिक, सामाजिक न्याय, स्वीकृती, ध्यानधारणा, रचनात्मक मार्ग, प्रशिक्षण, रता, कलंक, समुपदेशक.*

मानसिक निरोगीपणा किंवा चांगले मानसिक आरोग्य म्हणजे ना, विचार आणि अशा प्रकारे संवाद साधने जे आपल्याला नाचा आनंद घेण्यास आणि कठीण परिस्थितीत प्रभावीपणे रे जाण्यास मदत करतात, ही भावनात्मक आणि आध्यात्मिक शणाची भावना आहे. जी संस्कृती, समानता, सामाजिक न्याय, संबंध आणि वैयक्तिक प्रतिष्ठेच्या महत्त्वाचा आदर करते. (सेंटर हेल्थ प्रमोशन, टोरंटो विद्यापीठ, १९९७).

मानसिक आरोग्याशिवाय लोक त्यांची पूर्ण क्षमता पूर्ण करू नाही किंवा दैनंदिन जीवनात सक्रिय भूमिका बजाऊ शकतात. क आरोग्याच्या समस्यांमध्ये आपले भावनिक कल्याण वाढवणे ते गंभीर मानसिक आजारावर उपचार करणे आणि त्यावर करणे. आत्महत्या रोखण्यापर्यंत अनेक बाबींचा समावेश मानसिक आजार अप्रत्यक्षपणे सर्व लोकांना प्रभावित करत . कुटुंबातील सदस्य मित्र मंडळी सहकारी यांच्या आजारामुळे न ुष्यात वैयक्तिकरित्या मानसिक आजार अनुभवतो. आरोग्याच्या समस्यांसह जगणाऱ्या ७० टक्के पेक्षा जास्त बालपणात किंवा पौगंडावस्थेतच मानसिक आरोग्याची ित होत असतात.

आरोग्य म्हणजे आयुष्यात येणाऱ्या सगळ्या बऱ्या खंबीरपणे सामोरे जाणे होय'. कुटुंबातील आणि सम कांशी चांगले नाते असणे होय, असा अर्थ होतो.

विकार म्हणजे काय?

सिक आजार किंवा विकार ही एक वैद्यकीय स्थिती आहे खाद्या व्यक्तीचे विचार, भावभावना, मनस्थिती आणि दैनंदिन कीत बदल करू शकते एखादी व्यक्ती आपल्या दैनंदिन जीवनात ऱ्या संकटांना व समस्यांना पूर्ण क्षमतेने सामोरे जाऊ शकत नाही. नसिक विकाराने सर्व वयोगटातील विविध लिंगी सर्व समुदाय व समूहातील लोक प्रभावित होऊ शकतात.

मानसिक आरोग्य समस्या: मानसिक आरोग्य समस्या म्हणजे संघर्ष आणि अडचणी ज्या प्रत्येक व्यक्तीला वेळोवेळी प्रभावित करीत असतात आणि या समस्या त्यांच्या दैनंदिन परिस्थिती हाताळण्याच्या आणि जीवनाचा आनंद घेण्याचा क्षमतेवर प्रत्यक्ष परिणाम करतात. या प्रकारच्या समस्यांना नेहमी वैद्यकीय उपचारांचे आवश्यकता असते असे नाही. काही लोक त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या समस्यांमधून स्वतःची मदत आणि इतरांच्या पाठिंब्याने बरे होतात. काही व्यक्तींना व्यावसायिक मदतीची आवश्यकता भासते.

मानसिक आरोग्याशी संबंधित समस्या:

१) **आत्मसन्मानाचा अभाव:** *स्वतःला कमी लेखणे आत्मविश्वासाचा अभाव आपल्याला काहीही* जमणार नाही असे वाटणे आणि त्यामुळे मनात येणारे नकारात्मक भाव.

२) **निराशा किंवा राग:** एखादे काम करत असताना आलेले अपयश पचवतान आल्यामुळे निराशा येते आणि त्याचा स्वतःवर राग काढला जातो.

३) **वर्तन समस्या:** वर्तन समस्या विनाकारण बडबड करणे असं बंद बोलणे कशाबद्दल बोलणे असं बद्ध बोलणे चिडचिड करणे या वर्तन समस्या आहेत.

४) **ताण तणाव:** एखाद्या काम करत असतानां कामात चुका झाल्या वा ते पूर्ण झाले नाही तर व्यक्तीला ताण येतो आणि त्रास होतो.

५) **चिंता व काळजी:** एखाद्या गोष्टीची अकारण काळजी केली जाते सतत डोक्यात एकच विचार करणे. त्यामुळे चिंता वाढीस लागते.

६) **झोपेच्या समस्या:** आधुनिक जीवनशैलीमुळे व्यक्तीच्या खाण्याच्या झोपण्याच्या दैनंदिन कामात खूप बदल घडून आला आहे त्यातच मोबाईलचा अतिवापर यामुळे भूक न लागणे अतिजागरण यामुळे झोपेच्या समस्या निर्माण होतात.

७) **अन्य कारणे :** कौटुंबिक कलह, घरातील आर्थिक

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Aarhat Publication & Aarhat Journal's

AARHAT MULTIDISCIPLINARY INTERNATIONAL EDUCATION RESEARCH JOURNAL

Peer Reviewed Multidisciplinary Research Journal

ISSN- 2278-5655

Online and Print Journal

EduIndex Impact Factor: 5.18

UGC Approved Journal No 48178, 48818

Dec - Jan 2018

Vol VII Special Issues No. I

Chief Editor

Mr.Rakesh Ramraje

&

Mr.Amol Ubale

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ)
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal UGC Approved Journal No 48178, 48818
Impact Factor 5.18 ISSN 2278-5655

28	Dr. Poonam Sharma and Purnima Jain	A Correlation Study Of Spiritual Intelligence And Emotional Intelligence Of Senior Secondary School Teacher	269 to 27
29	Dr. Subhash Chandra Das	Performing Art As The Method And Technique In Teaching At Primary School Level Of Jorhat District, Assam (India) - A Case Study	275 To 28
30	Dr Renuka Sonny L R And Miss Karthika Sivadas	A Study On Relationship Between Logical Mathematical Intelligence And Academic Achievement In Mathematics Of High School Students	286 To 29
31	Pankaj Dhanger	Mewatis Under The Mamluk Dynasty	299 To 31
32	Yugendar Nathi And Dr. B. Sudarshan	Political Philosophy Of Dr. B. R. Ambedkar: Views On Democracy	311 To 32
33	Dr. Sanjay J. Nimbalkar	Differentiated Instruction Way To Ensuring All Student's Mastery Of Academic Standards	321 To 32
34	Prof. Raghavendra S Bendigeri	A Study On Usage Of Sharpe's Single Index Model In Portfolio Construction W.R.T NSE It Index	329 To 33
35	Dr. Seemen Mahmood	Influence Of Sanskrit In T.S. Eliots - Wasteland	336 To 34
36	Dr. D. Rita Suguna Sundari	The Influence Of Vivekananda's Philosophy On Education And World Thought	341 To 35
37	Dr. Mandeep Kaur	Web Based Instruction For Psychomotor Domain: A Need For Skill Development	355 To 360
38	प्रा दिनेश खंडारे	नक्षलवाद कारणे व उपाय	361 To 366
39	Dr. Harneet Billing	Assessing Life Skills Of Prospective Teacher	367 To 373
40	भोसले सचिन व डॉ चंद्रकांत बाविस्कर	डॉ बाळासाहेब विखे पाटील यांनी सुरु केलेल्या शैक्षणिक सोयी सुविधाचा अभ्यास	374 To 381
41	Dr. Sumati Sidharth And Dr. Prabha Singh	Wealth Management In India: Challenges And Strategies	382 To 389
42	Sudesh	Cyber Security Reboot:Sinequanon for digital India	390 to 408

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S PRAVARANAGAR
Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ)
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal UGC Approved Journal No 48178, 48818
EduIndex Impact Factor 5.18 ISSN 2278-5655

2. [illegible]

3. [illegible]

Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ)
A Peer Reviewed Multidisciplinary Journal UGC Approved Journal No 48178, 48818
Impact Factor 5.18 ISSN 2278-5655

डॉ.बाळासाहेब विखे पाटील यांनी सुरु केलेल्या शैक्षणिक सोयी सुविधांचा अभ्यास

श्री.भोसले सचिन मच्छिंद्र
संशोधक

डॉ.बाविस्कर चंद्रकांत राघो
सहयोगी प्राध्यापक

शिक्षणशास्त्र संकुल ,स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विदयापीठ , नांदेड.

1 प्रस्तावना

शिक्षण आणि संस्कृती यांचे अभिन्न असं नात आहे.महाराष्ट्रात महात्मा फुले यांनी त्याची सुरुवात केली आणि शाहु महाराज ,कर्मवीर भाऊराव पाटील ,डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर ,पदमश्री डॉ.विठठलराव विखे पाटील यांसारख्या नेत्यांनी तळागाळात शिक्षण नेले.हाच आदर्श डॉ.बाळासाहेब विखे पाटील यांनी घेतला.सर्वसामान्य माणसाला जीवनाच्या विविध क्षेत्रातील शिक्षण उपलब्ध व्हावे यासाठी त्यांनी प्रवरानगर येथे शिक्षणाचे केंद्र स्थापन केले.वडिलांकडून आलेला स्त्री शिक्षणाचा वारसा त्यांनी जोपासला.देशभरातील मुलींना तंत्र आणि अन्य क्षेत्रातील उच्च शिक्षणासाठी संकुल उभारणे ही काळाची गरज मानली.

ग्रामीण भागातील शिक्षणाच्या दुराव्यवस्थेची डॉ.बाळासाहेब विखे पाटलांना कल्पना असल्याने जिल्हा परिषदेच्या माध्यमातून ही परिस्थिती सुधारण्याचा त्यांनी जास्तीत जास्त प्रयत्न केला. अहमदनगर जिल्यातील आदिवासीबहुल अकोले तालुक्यासारख्या दुर्गम भागात बाहेरचे शिक्षक नोकरीस जाण्यास इच्छुक नसत .तेव्हा डॉ.बाळासाहेब विखे पाटील यांनी 1962 ते 1967 या दरम्यान अहमदनगर जिल्हा परिषदेच्या शिक्षण समितीचे अध्यक्ष असताना अकाले तालुक्यासारख्या दुर्गम भागात स्थानिक शिक्षकांची नेमणुक करण्याचे धोरण त्यांनी स्वीकारले .या धोरणामुळे दुर्गम भागातील शाळेच्या शिक्षकांचा प्रश्न मार्गी लागला. डॉ.बाळासाहेब विखे पाटील यांच्या शैक्षणिक कार्याची सुरुवात ख-या अर्थाने या कार्यापासून झाल्याचे दिसुन येते.

आशिया खंडातील पहिला सहकारी साखर कारखाना काढणारे डॉ.विठठलराव विखे पाटील यांनी लोणी सारख्या छोटयाशा खेडयात प्रवरा ग्रामीण शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून शैक्षणिक कार्य सुरु केले. त्यांच्या पश्चात डॉ.बाळासाहेब विखे पाटील हे प्रवरा ग्रामीण शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष झाले. 1980 या वर्षी डॉ.बाळासाहेब विखे पाटील प्रवरा ग्रामीण शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष झाल्यापासून प्रवरानगर हे वैदयकिय, शेती, अभियांत्रिकी, शिक्षणशास्त्र आदींचे एक शैक्षणिक केंद्र म्हणून पुढे आले आहे. डॉ.बाळासाहेब विखे पाटील यांनी शिक्षणात येणा-या नवनवीन प्रवाहांचे उपयोजन प्रवरा ग्रामीण शिक्षण संस्थेते केले.जागतिक विचारांची

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) ★ PRAVARANAGAR ★
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

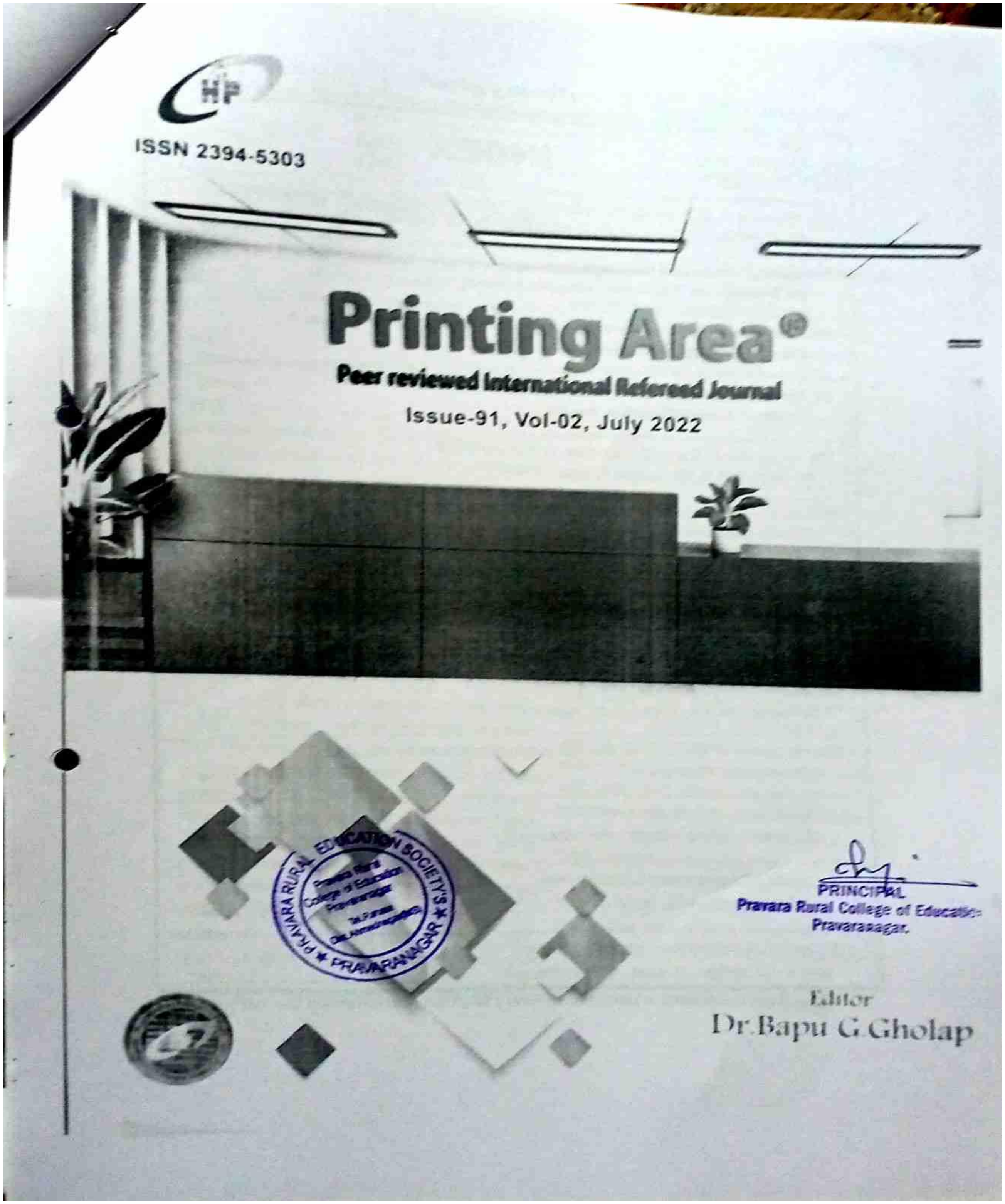
ISSN 2394-5303

Printing Area®

Peer reviewed International Refereed Journal

Issue-91, Vol-02, July 2022

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
★ PRAVARANAGAR ★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Editor
Dr.Bapu G.Gholap

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
★ PRAVARANAGAR ★

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

INDEX

01) Importance of Redesigning India's Fiscal Federalism and the Role of NITI
Mr. Prakash S. Machenahalli & Mr. ABHISHEK H E, Gadag ||10

02) Society, culture and Language
DR. AMARJIT LAL, Hamirpur, Himachal Pradesh, India ||15

03) Roles and Responsibilities of a Faculty Member in Institutes of Higher
Chandan Maurya, Lucknow ||24

04) Mobile Computing: Trending the future
Dr. Mrs. Leena Milind Bhat, Nashik ||29

05) Self-Reflexive Angst of Alienation in Coetzee's Foe
Dr. Usha Jain & Ms. Sunita Patidar, Indore ||32

06) Literary Engagement of Women Writers in Germany during Enlightenment ...
Dr. PremLata Chandra, Shimla ||37

07) FINANCIAL EFFICIENCY ANALYSIS OF JK TYRE & INDUSTRIES LIMITED
Neha Raghuwanshi & Dr. Pushpalata Chouksey, Bhopal ||42

08) On study of fuzzy relation : A review
Mr. Sadanshiv Sudhakar Vasant, Dist.Latur ||46

09) Health Education in Life
Sadhuram Arayal, Kathmandu, Nepal ||51

10) Interpreter of Maladies by Jhumpa Lahiri: A Psychoanalytical Study
K.Vijayalaxmi, Khammam ||56

11) शिक्षकासाठी व्यावसायिक मानके
डॉ. सचिन मच्छिंद्र भोसले, जि. अहमदनगर ||60

12) असईंची लढाईचे सामरिक महत्त्व व राजकीय परिणाम
डॉ. गिरिश जोम्या गावित, जि. धुळे ||63

13) आपत्ती व्यवस्थापनाच्या दृष्टीनेरगीत तालीमची परिणामकारकता
प्राचार्य डॉ.सतीश उत्तमराव पाटील, जि.धुळे ||66

http://www.printingarea.blogspot.com/03 | www.vidyawarta.com/03

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

11

शिक्षकांसाठी व्यावसायिक मानके

डॉ. सचिन मच्छिंद्र भोसले
सहाय्यक प्राध्यापक,
प्रवरा ग्रामीण शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, प्रवरानगर,
ता राहाता, जि अहमदनगर

सारांश

शिक्षणात गुणवत्ता आणण्यासाठी ती व्यावसायिकतेच्या रूपाने मांडणे आवश्यक आहे. शिक्षणाला व्यावसायिकता दिली, तर त्या दृष्टिकोनातून शिक्षकामध्ये काही गुण असणे आवश्यक आहे. शिक्षणाचे स्वरूप दिवसेंदिवस बदलत आहे. ज्याने शिक्षकासमोर विविध आव्हाने निर्माण केली आहेत. शैक्षणिक क्षेत्रात गुणवत्ता वाढीसाठी व्यावसायिक दर्जाची संकल्पना मांडण्यात आली आहे. यासाठी नॅशनल कौन्सिल फॉर टीचर्स एज्युकेशनने नॅशनल प्रोफेशनल स्टॅंडर्ड्स फॉर टीचर्स विकसित केले आहे. ज्याचा उद्देश विद्यार्थ्यांना उत्कट, प्रवृत्त, उच्च पात्र, प्रशिक्षित आणि सुसज्ज शिक्षकाद्वारे शिकवता येईल.

प्रस्तावना

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण–२०२० मध्ये शिक्षण क्षेत्रात सुचवण्यात आलेल्या बदलांच्या केंद्रस्थानी शिक्षकाला ठेवण्यात आले आहे. शिक्षण ही औपचारिक आणि अनौपचारिक अशी आजीवन प्रक्रिया आहे. या प्रक्रियेत शिक्षक महत्त्वाची भूमिका बजावतात. भारतातील सर्व विद्यार्थ्यांना उच्च दर्जाचे शिक्षण मिळावे यासाठी राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण–२०२० मध्ये राष्ट्रीय व्यावसायिक मानके निश्चित करण्यात आली आहेत. शालेय शिक्षणाच्या सर्व स्तरांवर विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षित आणि दर्जेदार शिक्षकाद्वारे शिकवणे हे राष्ट्रीय व्यावसायिक मानकांचे उद्दिष्ट आहे. आधुनिक युगात हुशार आणि हुशार लोकांना शिक्षकी पेशाकडे आकर्षित [illegible] व्यावसायिक शिक्षकांसाठी [illegible] आवश्यक आहे.

अध्यापन शिक्षण प्रक्रियेत व्यावसायिक [illegible] महत्त्वाची भूमिका बजावतात. [illegible] अध्यापन [illegible] व्यावसायिकतेवर [illegible] व्यावसायिक मानके विकसित [illegible] लागू केली आहेत. [illegible] गुणक आहेत आणि कौशल्य आणि [illegible] केंद्रित करतात ते शिक्षण आणि शिकण्याचे [illegible] मूल्य करतात.

देशभरात एकसमानता सुनिश्चित करण्यासाठी शिक्षक शिक्षण कार्यक्रम आणि [illegible] तरतुदींच्या अधीन असावी. शिक्षक [illegible] आणि सक्षमता पातळी यांच्यातील व्यापक फरक दूर करण्यासाठी [illegible] आणण्यासाठी व्यावसायिक शिक्षक मानके आणि शिक्षक शिक्षणासाठी [illegible] फ्रेमवर्क यासारख्या दर्जेदार प्रमाणीकरण आवश्यक आहे. ही मानके गुणवत्तापूर्ण शिक्षक आणि [illegible] शिक्षकांसाठी मार्गदर्शक तत्त्व बनतात.

एक व्यवसाय म्हणून शिकवणे

अध्यापन शास्त्राच्या व्यावसायिकतेचा विविध प्रकारे विचार केला जातो. ही व्यवस्था [illegible] की शिकवणे हा स्वतःहून एक व्यवसाय आहे [illegible] अध्यापन पद्धतीशी पदवी प्राप्त करण्यासाठी [illegible] संबंधित आणि औपचारिकपणे पात्र असणे आवश्यक आहे आणि योग्य शिक्षक प्रशिक्षण पूर्ण केले आहे. शिक्षण हा व्यवसाय मानला तर शिक्षकात काही गुण असणे अपेक्षित आहे. त्याच्या शिक्षकाकडे [illegible] संवाद कौशल्य असणे आवश्यक आहे. शिक्षकाला तो शिकवत असलेल्या विषयाचे सखोल ज्ञान आणि उत्कटता असावी. शिक्षकाकडे व्यवस्थापक कौशल्य, मजबूत कार्य नैतिकता आणि समुदाय तयार करण्याची क्षमता यासह विद्यार्थ्यांशी मजबूत संबंध विकसित करण्याची क्षमता असली पाहिजे.

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

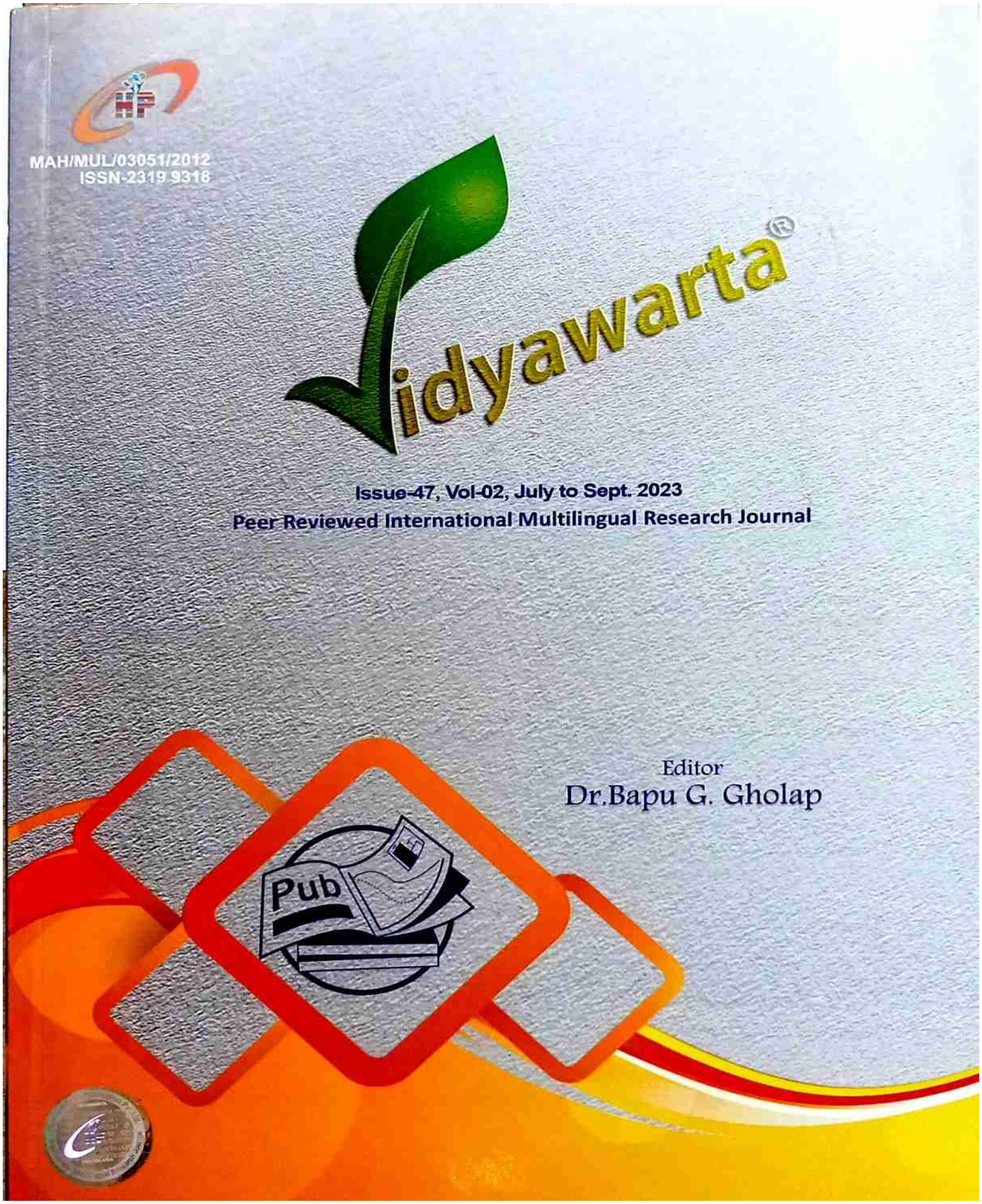

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S
Pravara Rural College of Education Pravaranagar
Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)
PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

13) JUDICIAL PROCESS AND UNCONSTITUTIONALITY OF MARITAL RAPE, EXEMPTION ...
KIRAN THAKUR, Dr. Promil Diwan, Baddi (H.P.) ||62

14) National Education Policy of India 2020: Facts at a Glance
Dr. Mahesh Chand Meena, Dausa ||68

15) Analysis of the India's New Education Policy 2020 (NEP-2020)
Dr.Manoj Kumar, Nohar (Hanumangarh) ||71

16) Crimes Against Gender Justice and Inequility
Sakshi Goswami, Roorkee Uttarakhand ||75

17) विद्यार्थ्यांच्या भावनिक परिपक्वता विकासात पालक आणि शिक्षकांची भूमिका
सौ. औताडे नयना मछिंद्र, नांदेड ||79

18) वैश्विक परिदृश्य में सूक्ष्म, लघु और मध्यम उद्यम
डॉ. विनीता राजपुरोहित, डॉ. बालूदान बारहठ, उदयपुर ||81

19) भारतीय समाज में महिलाओं के विरूद्ध घरेलू हिंसा एक समाजशास्त्रीय अध्ययन
डॉ. आई. पी. दिनकर, जिला—बेमेतरा ||86

20) वैदिकाख्यानस्य वैशिष्ट्यम्
डा. दुर्गा शरण रथः, तिरुपतिः ||90

21) अवधी लोकोक्तियों में माघ मास का मौसम विज्ञान से अन्तर्सम्बन्ध
प्रो० हरीशकुमार शर्मा, श्रीमती कुसुम देवी, सिद्धार्थनगर ||95

22) भारत में औपनिवेशिक पुलिस व्यवस्था : एक ऐतिहासिक विश्लेषण
महेश चन्द्र, नैनीताल ||99

23) विवेकानन्दजी का राष्ट्रीयता की धारणा में योगदान
डॉ. सुधाकर कुमार मिश्र ||106

24) रबाब वाद्य की संरचना एवं विकास
डॉ. अमनदीप सिंह, मक्कड़ रमा, जालन्धर ||109

25) राजस्थान के भीलवाड़ा जिले में विद्यालयी शिक्षा में SNA खाते की वित्तिय सुदृढ़ता ...
रंगोली जोशी, जिला—भीलवाड़ा (राज.) ||111

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

17

विद्यार्थ्यांच्या भावनिक परिपक्वता विकासात पालक आणि शिक्षकांची भूमिका

सौ. औताडे नयना मछिंद्र
संशोधक, शिक्षणशास्त्र संकुल,
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

****

प्रस्तावना

समाजात वावरत असताना बऱ्याचदा असे प्रसंग दिसून येतात की, प्रचंड बुद्धिमान असणारी माणसे त्यांच्या आयुष्यात संकटे आले की कोसळतात, तर दुसऱ्या बाजूला सामान्य माणूस जीवनातील अनेक संकटे आणि त्याच्या कर्तुत्वाला आव्हान देणाऱ्या प्रसंगांना सक्षमपणे तोंड देऊन यशस्वी होताना दिसतो. आयुष्य जगत असताना भोवतालचे वातावरण, परिस्थिती, घडणाऱ्या घटना या रोज बदलणारच, पण या सगळ्याला आपण कसा प्रतिसाद देतो हा मूळ मुद्दा असतो. समाजात कितीतरी गरीब मुले आपण पाहतो की, जी घरची गरीबी असूनही, प्रतिकूल परिस्थिती असूनही यूपीएससी किंवा एमपीएससी या परीक्षेत यशस्वी झाले आहेत. कारण कोणत्याही परिस्थितीत टिकून राहण्याचे बाळकडू त्यांना मिळालेले. असते ही माणसं भावनिकदृष्ट्या समर्थ असतात. परीक्षेत मिळालेल्या गुणांपेक्षा जगाकडे वास्तव नजरेतून बघण्याचे सामर्थ्य महत्त्वाचे आहे.

भावनिक परिपक्वता विकासात पालकांची भूमिका

मुलाच्या मेंदूचे क्षेत्र विकसित होण्याआधी पालक मुलांना त्यांच्या भावनांचे नियमन करण्यास शिकवतात. रडणाऱ्या बाळाला शांत करणे हे भावनांचे नियमन करण्याची पहिली पायरी आहे. मुलांच्या भावना समजून घेतल्याने मुल मित्रांबद्दल सहानुभूती दाखवतात, मित्रांच्या भावनांचा अंदाज लावू शकतात, नातेसंबंधांना महत्त्व देतात. ही सुरुवातीची कौशल्य पालकांनी आपल्या पाल्यामध्ये निर्माण करणे आवश्यक आहे. मुलांच्या प्रेम, काळजी, बांधिलकी या भावनिक गरजा कुटुंबाकडून मिळणे अपेक्षित असते. यातून मुल भावनिक दृष्ट्या सक्षम आणि सामर्थ्यवान व्यक्ती बनण्यासाठी तयार होते. पालक मुलांच्या भावनिक गरजा भागवण्यामध्ये महत्त्वाची जबाबदारी पार पाडतात. डॉ. ब्युमरिंड या मनोवैज्ञानिकाने पालकत्वाच्या तीन महत्त्वाच्या पद्धती सांगितल्या आहेत. त्या प्रामुख्याने आपण लहान मुलांवर प्रेम आणि माया किती करतो यावर अवलंबून आहेत ते प्रकार खालील प्रमाणे आहेत.

१. मोकळीक देणारे पालक— या प्रकारचे पालक मुलांना जास्त मायेची ऊब देतात. मुलांवर बंधने लागत नाहीत.

२. अधिकारी वृत्तीचे पालक— जे पालक मुलांवर जाचक बंधने लादतात व मायेची खूप कमी करतात, अशा प्रकारच्या पालकांना अधिकारी वृत्तीचे पालक असे संबोधले जाते.

३. लोकशाही पद्धतीचे पालक— हे पालक मोकळीक देणारे, बंधने न ठेवणारे पण, मायेची ऊब देऊन मुलांची काळजी घेतात.

४. उदासीन पालक— या प्रकारच्या पालकांची मायेची उब कमी असते. ते कोणत्याही प्रकारचे बंधन मुलांवर लादत नाही.

या पालकत्वाच्या पलीकडे गेल्या काही वर्षापासून भावनिक प्रज्ञायुक्त पालकत्व पद्धती उदयास आली आहे. यामुळे पालकत्वाला एक नवीन दिशा मिळू शकते. ही नवीन पद्धती अमलात आणताना भावनिक बुद्धिमत्ता या संकल्पनेचा उपयोग करून स्वत:च्या आचरणातून दाखवून मायेची ऊब आणि बंधनामध्ये समतोलपणा राहणे या पद्धतीत गृहीत धरले जाते. नैसर्गिक पद्धतीने प्रेमाने आपण मुलांना वाढवतो या पद्धतीने ही पालकत्व ची पद्धत अंमलात आणता येत नाही तर, त्यासाठी अडचणींवर मात करून स्वत: मध्ये काही बदल घडवून भावनिक बुद्धिमत्ता कौशल्य अमलात आणून पालकत्वाला नवीन दिशा द्यावी लागते. याच्यातूनच विद्यार्थ्यांमध्ये भावनिक परिपक्वता

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR
PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

Vol. 9 Issue 36 July Sep., 2021

CHHAVI

National Journal of Higher Education

ISSN :- 2319-9679 REFEREED

October 2021

IERC

Dr. Rajendra Shrimali
Editor in Chief
09414742973
08209610176

Published by :-

International Education and Research Centre

B/H KARNI MATA TEMPLE, O/S JASSUSAR GATE, BIKANER-334004, RAJ
E-mail : shrimalidrrajendra@gmail.com Website : www.chhavinjhe.in

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S ★ PRAVARANAGAR ★ Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS)

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

CONTENTS

S. No.	AUTHOR(S) NAME AND TITLE	PAGE NO.
1	**Current Status of Persons with Diabilities in Higher in India : An Overview - Mrs. Pardeshi Sangita Laxmansingh**	1–3
2.	**Role of Heritage Eduation in Indian Education system in present Scenario - Dr. Bhosale Sachin Machhindra**	4–6
3.	सामान्य एवं आरक्षित वर्ग के शिक्षकों की अध्यापन, दक्षता व शैक्षिक उपलब्धि का अध्ययन – श्रीमती निधी बाला	7–11
4.	सामान्य व अभिजात्य वर्ग की छात्राओं के मूल्यों व मनोभावों का अध्ययन – श्रीमती मंजू कुमारी	10–14
5.	किशोर बालकों की शैक्षिक उपलब्धि पर उनके सामाजिक तथा संवेगात्मक विकास के प्रभाव का अध्ययन–श्रीमती मीता	15–17
6.	स्वामी विवेकानन्द के शैक्षिक विचार– रघुनन्दन शर्मा	18–20
7.	ऑनलाइन शिक्षा – डॉ. ओमप्रकाश मेहरड़ा	21–24
8.	प्रोन्नत व्यवस्था : एक बारगी नंबरों के युद्ध से निजात– डॉ. नरेन्द्र कुमार श्रीमाली	25–26
9.	शैक्षिक पत्रकारिता : शैक्षिक समाचारों का संकलन – डॉ. विजय शंकर आचार्य	27–29
10.	सुसंस्कारित जीवन की आधारशिला हैं – सोलह संस्कार – ममता शर्मा	30–34
11.	आधुनिक युग में वैदिक शिक्षा की प्रासंगिकता– डॉ. मंजू यादव	35–40
12.	पाली एवं सिरोही जिले के सरकारी एवं गैर सरकारी विद्यालयों में ऑनलाईन शिक्षण अधिग्रम प्रक्रिया का अध्ययन – कैलाश परिहार	41–44
13.	स्कूल शिक्षा हेतु संचालित विभिन्न योजनाएँ – डॉ. गीता चौधरी	45–46

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.

2005. Handicraft Heritage Tradition Handicrafts will be taught as a creative and aesthetic component in history, social and environmental studies, geography and economics. Art needs to be an important part of curriculum education. Children should not only look at art as entertainment, but also develop skills and abilities in the field of art. It is mentioned in this plan that the rich and diverse heritage and traditions of the country should be introduced to the students through the course of art subject. In addition, the plan calls for giving students the opportunity to speak in the classroom as much as possible. Students have rich cultural resources. It has local stories, songs, jokes and art. All these things enrich the language and knowledge of the students in the school.

State Level Course Plan-2010

The National Curriculum Plan 2005 and the State Curriculum Plan 2010 for school education in the State of Maharashtra were prepared for the effective implementation of the Right to Education Act-2009. In this course, from the point of view of heritage education, considering the historical, geographical features, art, culture, linguistic diversity at the local level, some parts of the course were given a flexible format to study the local situation. Various dialects were given a place in the syllabus from school level. This includes the general objectives of education from class I to class XII.

CBSE and Heritage Education

The ten core components of the 1986 National Education Policy include India's shared cultural heritage. The need for education based on India's legacy has been mentioned in the National Education Policy-1986. According to this, cultural heritage education is considered important in a democracy to create conscious citizens. The Central Board of Secondary Education has given importance to heritage education in education. The Central Board of Secondary Education, in a circular dated November 5, 2011, has stated that the main objective of the Heritage Education is to educate the students about the national heritage and the heritage of the country. The Central Board of Secondary Education organizes the following activities for heritage education.

Questionnaire

The Central Board of Secondary Education has set up a bank of 515 questions to get acquainted with the various natural and cultural heritage of India. It covers issues related to individuals, objects and natural heritage. These questions help the students to understand the history and natural and cultural heritage of India.

Quiz

In this, schools are grouped and asked questions based on the history, cultural and natural heritage of India. The group that answers the questions correctly is awarded a mark and the group with the highest score at the end is declared the winner. For this competition, students study the heritage. This helps them to know the heritage of India.

Heritage Walk

Central Board of Secondary Education schools organize Heritage Walks to visit heritage sites in their area to help students understand local heritage and boost their self-confidence. Through this activity, the students also get information about the national heritage. The Central Board of Secondary Education has laid down guidelines for schools to conduct heritage walks. This includes actions to be taken in a heritage walk and actions to be taken after a heritage walk.

Memorial Adoption Scheme

The main objective of this initiative is to create awareness among the heritage students of our country and to protect them from natural calamities and human vandalism. Apart from this, the objectives of these activities are to develop the decision making ability of the youth and to look at the heritage from a healthy perspective, to encourage the students to take active part in preserving the cultural heritage and to provide a platform for new ideas for the protection and promotion of cultural heritage. This includes students

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S Pravara Rural College of Education Pravaranagar Tal.Rahata Dist.Ahmednagar(MS) PRAVARANAGAR

PRINCIPAL
Pravara Rural College of Education
Pravaranagar.